

Fig. 1. Kirken i landskabet set fra nordøst (s. 2937). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church in the landscape seen from the north east.*

DIERNÆS KIRKE

SALLINGE HERRED

Stednavnet Diernæs (»Dighærnæs«) nævnes første gang 1231 i KongValdemars Jordebog.¹ Kirken omtales indirekte 1464, da Henrik Thomasen, »Sognepræst i Degernes«, optræder som vidne i et skøde på jord til Faaborg præstegård.² Den første egentlige omtale af kirken kendes fra et kaldsbrev fra sidste fjerdedel af 1400-tallet på »Derniss Kirck«, udstedt af biskoppen i Odense, Carl Rønnow (1474–1501), til præsten Gøde Bruun.³

1503 testamenterede domprovst Hans Urne en okse og seks sider flæsk til »De XI Jomfruer i Diernis«.⁴ Betegnelsen »De 11.000 Jomfruers Kirke« fremgår desuden af kilder fra 1700-tallet⁵ og vidner om, at kirken var helliget Skt. Ursula (*værnehelgen*).⁶ 10. marts 1504 besøgte dronning Christine kirken, hvor hun lagde 8 skilling i fattigblokken (s. 2979).⁷ Ved landehjælpen 1524–26 bidrog Diernæs med 10 mark, hvilket svarede til Åstrups bidrag (s. 3077), men var 5 mark mindre end Vester Skerninges (s. 3145).⁸

Ejerne af hovedgården Finstrup (siden 1723 Holstenshus) har gennem donationer og byggeri præget kirken. 1598 skænkede Knud Venstermand (†1606) alterkalk og $\dagger$ disk (jf. også sagn om kirkens opbygning ndf.). 1641–42 gav Jørgen Schulte (1593–1652) og hustru Anna Margaretha von Götzen (1611–84) altertavle og prædikestol og indrettede en muret begravelse under koret.⁹ 1706 bekostede Armgaard Sophie Gabel (1654–1719) en skole- og hospitalsbygning på kirkegården (s. 2938), og 1740 indrettede Godske Ditlev von Holsten (1674–1745) og hustru Elisabeth Sofie von Knuth (1685–1742) et gravkapel i tårnrummet. Adam Christopher Holsten (1717–1801) og hustru Abelheid Benedicte Rantzau (1731–1794) bekostede 1749 skrifte-, degne- og herskabsstol; samme bekostede tre år senere kirkens første orgel.

1649 blev *patronatsretten* tilskødet Jørgen Schulte til Finstrup, mens kaldsretten skulle 'forholdes som

Fig. 2. Luftfotografi af kirken set fra sydøst. Foto Sylvest Jensen 1933. I KB. – *Aerial photograph of the church seen from the south east.*

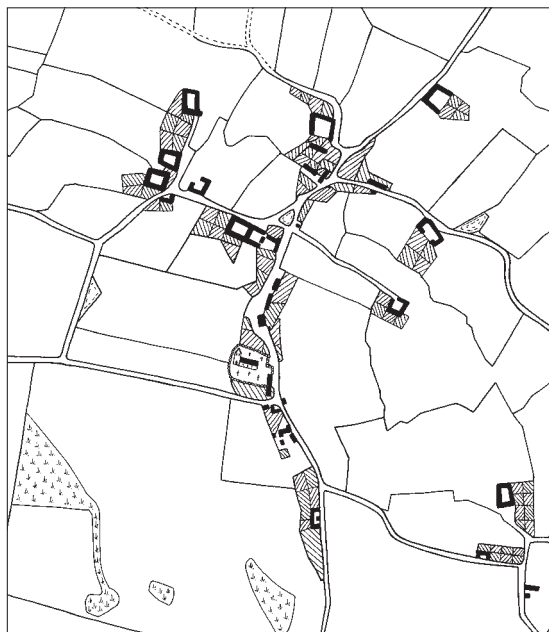

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Christian Gyl-
ding 1810, tegnet af Freerk Oldenburger 2019. – *Cadastral map.*

hidtil'.¹⁰ Patronatsretten fulgte ejerne af Finstrup, indtil kirken 1915 overgik til *selveje*.¹¹

1540 bevilgede Christian III, at Diernæs efter sognepræst Niels Boesens død (efter 1557) skulle være *anneks* til Faaborg som økonomisk støtte til præsterne dér.¹² Anneksforholdet opretholdes endnu (jf. s. 609).

Degne- og sogneforhold m.m. 1740 blev Jens Ridder den første degn til kirken, som hidtil var blevet betjent af en løbedegn fra Faaborg Latinskole. Hans efterfølger, Karl Drejer, lovede 1757 at ville betjene kirkens orgel.¹³ 1740 testamenterede Godske Ditlev von Holsten 1.200 rdlr. til Diernæs hospital; af renten skulle skolemesteren nyde 12 rdlr. om året mod til gengæld at holde kirkens altertavle, kirkegulvet og væggene i begge begravelser rene.¹⁴

Middelalderlige altre. Ved biskop Jacob Madsens visitats 1594 fandtes to sidealtre, som han bemærkede burde fjernes.¹⁵

Sagn m.m. Dengang kirken skulle bygges, var bønderne og herskabet i sognet uenige om, hvor den skulle stå. Den ene part mente, at en placering mellem Katterød og Diernæs var passende, mens den anden part foretrak det sted, hvor kirken står i dag. For at afgøre striden bad man Gud om et tegn, og næste morgen lå to strå over kors på kirkens nuværende placering.¹⁶

Kirkens tidlige historie er tæt knyttet til †Finstrup Kirke (s. 3015). Endnu mod slutningen af 1700-tallet blev det således fortalt, at Knud Venstermand til Finstrup i anden halvdel af 1500-tallet havde bygget Diernæs Kirke med sten fra den nedbrudte kirke i Finstrup, og helt frem til 1873 anførtes, at samme Venstermand havde bygget kirken.¹⁷

Da kirkens første klokke skulle støbes, gemte klokkestøberen det malm, som han havde fået, og brugte i stedet noget dårligere. Den første gang klokken ringede, hørtes ordene: »Sølv og messing gemte hr. Essing/ Kobber og bly det må heri«. Den ringede så heftigt, at man ikke kunne standse den, og efter tre dages ringning fløj den ud af tårnet og landede i en mose, som siden er blevet kaldt Klokkemaen.¹⁸

Kirken er placeret i den nordlige del af sognet, der strækker sig fra kysten øst for Faaborg og op til skovområderne Gammel Dyrehave og Nørreskov; her, nordvest for herregården Holstenshus, kulminerer det stærkt kuperede landskab i oldtidshøjen Kongenshøj, der hæver sig 116 m over havet.¹⁹

Sognets sydlige del gennemskæres af landevejen Svendborg-Faaborg og af jernbanesporet fra Korinth til Faaborg, der siden 1989 benyttes af den Syd Fyenske Veteranjernbane. Sporene udgør det sydligste stræk af den nedlagte forbindelse mellem Ringe og Faaborg, der blev taget i brug 1882. Omtrent 2 km sydvest for kirken ligger Kaleko Mølle, der er en af landets ældste bevarede vandmøller, og på en bakketop 700 m øst for kirken er ruinerne af †Finstrup Kirke synlige (s. 3015).

Bebyggelsen i Diernæs var førhen hovedsagelig koncentreret langs vejen Mosetoften, der forløber øst om kirkegården, men i nyere tid er vest for kirken opført et større parcelhuskvarter. Kirken indtager landsbyens højeste punkt, en mindre bakke med oval kontur, hvis sider falder brat mod syd, øst og nord. Stejlest er skråningen mod syd, hvor den vejfarende belønnes med en storslået udsigt over Det Sydfynske Øhav.

Fig. 4. Kirken i landskabet. Udateret litografi v. S. Triers Forlag. – *The church in the landscape.*

Fig. 5. Dannebrogflag ved Niels Jeppesens gravsted (s. 2939). Foto Arnold Mikkelsen 2021. – *Danish flag at Niels Jeppesens grave.*

Kirkegårdens hegn og indgange. Kirkegårdens oprindelige udstrækning svarer til bakkens omrids, men i tidens løb er foretaget en række planeringer og udvidelser. 1824 meddeltes således, at kirkegården 'for en del år siden' var blevet udvidet mod nord.²⁰ 1901 var der kun 30 ledige gravsteder, men med skolens nedrivning dette år (jf. ndf.) samt med inkorporeringen af hospitalets have nord for kirken blev der atter frigivet plads. De nyindvundne jordstykker blev 1904 planeret og midlertidig indhegnet, og o. 1906 fik kirkeejeren efter et længere forhandlingsforløb tilladelse til anlæggelsen af en mindre udvidelse mod vest.²¹ O. 1910 foretoges tilsyneladende atter en udvidelse,²² og 1919 blev ønsket om en yderligere arealforøgelse fremsat.¹¹ Senest er kirkegården udvidet mod sydvest med et familiegravsted tilhørende slægten Berner til Holstenshus.

Hegnet består af cementafdækkede kløvstensmure mod øst og syd, hvor muren tillige krones af en hæk af avnbøg. En lignende, men lavere mur omkranser familiebegravelsen. Mod vest og nordvest er der et lavt markstensdige dækket af vedbend og her over en tæt, lægivende bevoksning. Mod nord adskiller en høj stensætning og rododendronbuske den gamle del af kirkegården fra den nordre og lavere liggende udvidelse, der nu fungerer som forplads. Pladsen, der mod vejen afskærmes af et stendige med naurhæk, er forbundet med kirken ved en bred kvartsvingstrappe med repos fra 2012. Ved anlæggelsen konstaterede man rester af en ældre $\ddagger$ trappe på stedet.²³ Nordvest for »Kirkeladen« (jf. ndf.), hvor en parkerings- og materialeplads er etableret, udgøres hegnet af en bøgehæk.

Hovedindgangen til kirkegården ligger nordøst for kirken og er en køreport, der lukkes af gråmalede trætremlåger ophængt i granitpiller. Mod syd er der en fodgængerlæge bestående af en ældre, sortmalet jerntremlåge ophængt mellem glatte granitpiller, og mod nord er der som nævnt en trappe.

$\ddagger$ *Hegn og indgange.* 1588 var hegnet 'muret', dvs. teglmuret 'paa Graasten'. Hvorvidt markstenene blot var fundament eller udgjorde murens underdel, må stå hen i det uvisse.²⁴ 1820 bestod hegnet mod syd af stendiger omkring en muret port med tag af vingetegl.²⁵ 1862 blev der opsat nye støbejernsfloje i indgangene.²⁶ Et 'nyt kirkegårdshegn' blev opført 1907, formentlig omkring de nye arealer og området 'inden for' planeret.²⁶ 1963 blev kørelågen udvidet og nye egetræsfloje opsat.²⁶

Bygninger på kirkegården. Det nuværende gravverhus, benævnt »Kirkeladen« (Krogh Madsens Tegnestue, Faaborg), der blandt andet rummer mødelokaler til sogneaktiviteter, blev opført 2013 nord for diget som erstatning for en ældre $\ddagger$ bygning på stedet (jf. ndf.).

$\ddagger$ *Bygninger på og ved kirkegården.* Den $\ddagger$ skole- og $\ddagger$ hospitalsbygning, der forhen lå på kirkegårdens østligste stykke, og som var stiftet af Armgaard Sophie Gabel 1706, skulle ifølge fundatsen huse seks fattiglemmer i den nordre del samt skolemesteren i den søndre.²⁷ Huset syntes at være blevet fornyet i løbet af 1700-tallets anden halvdel, hvor gehej-

meråd Adam Christopher von Holsten opførte to 'grundmurede' huse til hospitalet, hvoraf halvdelen af det ene var indrettet til kirkegængernes vogne. Muligvis var det dette 'ældre hospital', der sammen med skolen nedbrændte 1814.²⁸ Bygningen blev imidlertid genopbygget, men atter nedrevet 1901, idet stedet nu markeres af en 1907 opsat mindesten (jf. ndf.). Med det andet grundmurede hus menes formentlig den endnu eksisterende kampestensbygning ca. 100 m nord for kirken, Diernæs Hospital, der siden 1945 er fredet. 1907 eksisterede endvidere ved kirken et *†sprøjtehus*, i hvis nærhed samme år blev opført et *†nødtorfshus*.²⁹ Et *†ligkapel* af gule, pudsede mursten med kamtakkede gavle i nygotisk stil blev 1908 opført nord for kirkegården, og bag dette ønskedes 1913 opført en *†kirkestald*.²⁶ Om den blev bygget vides ikke, men da en nyere *†graverbygning* med fyrrum opførtes 1971, blev en ældre *†kirkestald* af bindingsværk nedrevet sammen med ligkapellet;³⁰ graverhuset, der var af gule teglsten med rødt tegtag, blev udvidet 1988.²⁶ 1959 blev der indrettet et *†affaldshus* ved parkeringspladsen.¹¹

Beplantning. 1825-28 blev en 'planering, opfyldning og beplantning' af kirkegården foretaget.³¹ I den forbindelse blev fire store asketræer fjernet nord for kirken,²⁰ men 1862 var der endnu ask omkring kirkegården.²⁶ 1878 skulle kirkeværge Christoffer Pedersen klippe kirkegårdens hække samt passe de unge træer, der endnu var støttet af pæle.²⁶ 1934 ønskedes en hæk af avnbøg plantet langs syddigets indvendige side og 1937 mod øst og vest.²⁶ 1936 blev der udlagt grus på kirkegårdens gange.²⁶

Gravskik. På kirkegården er der ved P. Nielsen Kroghs og Niels Jeppesens grave vest for kirken opstillet Dannebrogflag som en markering af de gravlagtes medlemskab af »De danske Vaabenbrødre« (fig. 5).³² Selskabet, der blev stiftet 1859, bestod af veteraner fra de slesvigske krige og ophørte 1942 efter den sidste våbenbroders bortgang. Flagene – oprindeligt otte, formodentlig opstillet af lokale soldaterforeninger – er fremstillet af kobberplader og -spyd og er bemalede med rød-hvide farver hvorpå initialer og årstal. Yderligere to flag opbevares på kirkens loft (jf. fig. 93 samt Vester Skerninge Kirke s. 3150).

Endvidere findes henholdsvis sydøst og vest for kirken to særprægede gravkapeller (fig. 105), der begge er anlagt kort efter 1900. Kapellerne er delvist nedgravede, hvorved de fremstår som små, græsdækkede 'gravhøje' med murede indgangspartier i historiserende stil. I »Hanseoddes Kapel« mod sydøst er Poul Odde Poulsen og familie gravlagt, mens købmand Johan Carl Martin Rothes familie hviler i »Rothes Kapel« stik vest for tårnet.

Mindesten. En mindesten er 1907 opstillet på det sted, hvor *†skolen* engang stod (s. 2938). Den rått forarbejdede granitsten har på den østvendte side en indskrift i sortmalede reliefversaler: »Her stod/ Diernisse Skole/ fra 1706 til 1901/ stiftet af fru A. S. Gabel og fru A. M. v. Götzen/ Som lærere virkede/ Jens Ridder – 1740-1757/ Karl Dreyer – 1757-1808/ H. K. Schmidt – 1808-1847/ H. Thies – 1847-1871/ J. P. Henriksen – 1871-1901/ i trofast fællesvirke/ stod skole her ved kirke/ i tvende hundred aar/ en tak et vidne her/ om sand oplysning værd/ nu bautasten staar/ rejst 1907«.

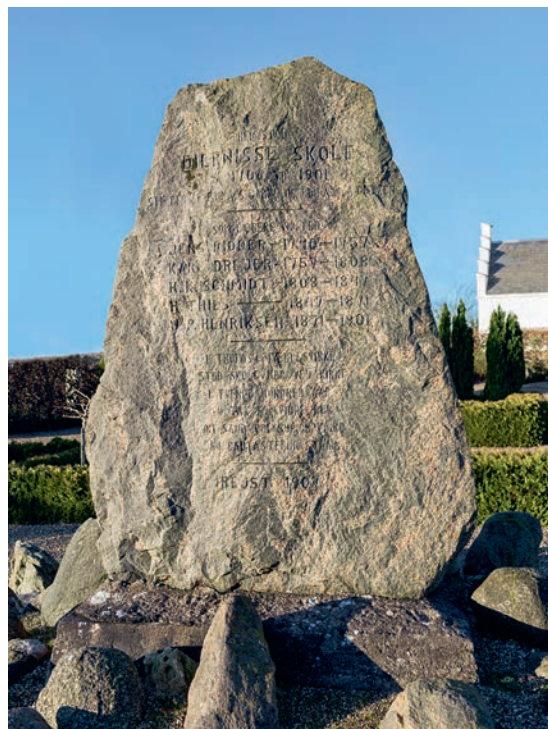

Fig. 6. Mindesten, 1907, sydøst for kirken (s. 2939). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Memorial stone, 1907, south east of the church.

Fig. 7. Ydre set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Exterior seen from the south.*

BYGNING

Kirken er i sin nuværende form en sengotisk langhuskirke med våbenhus og tårn. I den stående bygning er imidlertid indeholdt rester af en romansk teglstenskirke. Til denne kirke blev føjet et $\dagger$ langhuskor og tårnet og senere en nord- og østudvidelse samt våbenhuset. Tårnets trappehus er sandsynligvis opført 1867-69. Kirken er orienteret solret.

Af den romanske eller senromanske kirke er nu kun en del af sydmuren samt en rest af vestmuren og nordvesthjørnet bevaret, hvorfor *grundplannens* overordnede udstikningsprincip må stå hen i det uvisse. Som det fremgår af nedenstående, er det dog en mulighed, at den i størrelse beskedne kirke bestod af et rektangulært ($\dagger$)skib, hvortil der kan have knyttet sig et smallere $\dagger$ kor(?) mod øst; således strækker det søndre murforløb sig over

skibets to vestfag, hvor en lodfuge i facaden markerer overgangen til en senere ombygning eller østudvidelse (fig. 20, jf. ndf.). Anlægget var knap 7 m bredt, mens den samlede længde nok ikke har oversteget ca. 18 m.

Materiale og teknik. Bygningen var en teglstenskirke, der muligvis indeholdt partier af rå kamp. Murtykkelsen på ca. 75 cm fremgår af den bevarede sektion mod syd (jf. fig. 8, 96-97) samt ved nordmurens afbrudte forløb, der er synlig i det stående skibs vestgavl. Endvidere er en rest af vestgavlens bagmur af tegl bevaret umiddelbart nord for den senere, gennembrudte tårnarkade (jf. fig. 10).

Døre og vinduer. Kirkens indgangsdør i syd, der er placeret vestligt i skibet, må formodes at svare til den oprindelige syddør, men denne er helt forsvundet som følge af en nyere udvidelse. Ingen af kirkens oprindelige vinduer er bevaret.

Om forholdene i kirkens *indre* kan i sagens natur kun siges ganske lidt. Givetvis har det flade loft ligget lavt, muligvis i et niveau svarende til toppen af den senere tårnarkade eller en smule højere, mens gulvet dog formentlig lå lavere end det eksisterende. I modsat fald synes tårnarkadens vederlag at sidde usædvanligt lavt (jf. fig. 72).

Middelalderlige udvidelser og tilføjelser. Kirkens udbygning er sket i etaper, hvis indbyrdes kronologi nogenlunde kan udredes, hvorimod en nærmere datering er mere vanskelig; blot kan siges, at arbejderne er foregået i gotisk og/eller sengotisk tid. Til det ældste skib er således føjet et langhuskor mod øst, mens et tårn er opført mod vest. Senere er kirken udvidet mod nord og i samme omgang yderligere mod øst, idet den stående bygning blev forhøjet. Herefter fik langhuset hvælv, og endelig blev våbenhuset opført ud for kirkens syddør.

Af det formodede ældste (†)langhuskor er kun sydmuren svarende til det nuværende skibs østfag bevaret; førnævnte lodfuge markerer således nogenlunde korets vestafslutning, mens en fremtrædende sokkelsten og et spring i bagmuren markerer østafslutningen (fig. 11 og 98). Materialet synes udelukkende at være rå kamp.

Tårn. Mod vest blev i forlængelse af skibets flankemure opført et i grundplan omtrent kvadratisk tårn, hvis østmur, der hviler på skibets

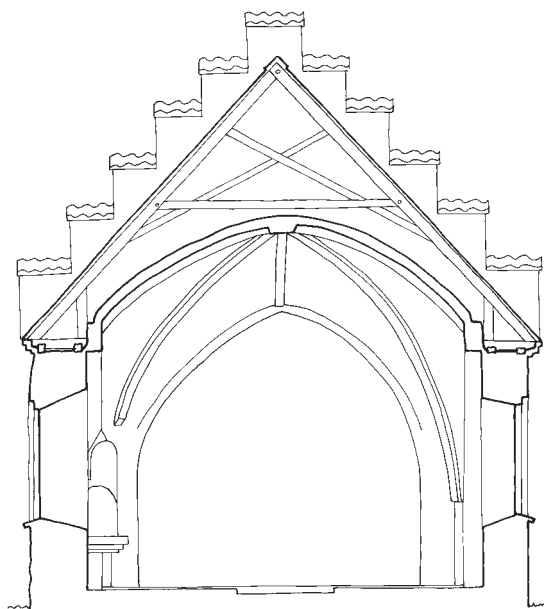

Fig. 9. Tværsnit set mod øst. Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2020. – Cross section looking east.

vestgavl, er bevaret op til gulvniveauet i det nuværende klokkestokværk, der er fra 1867-69 (s. 2952). Mod nord, vest og syd er murene dog kun bevaret til etagen under, hvilket nogenlunde svarer til gulvniveauet i det oprindelige klokkestokværk. Materialet er rå kamp og røde munkesten

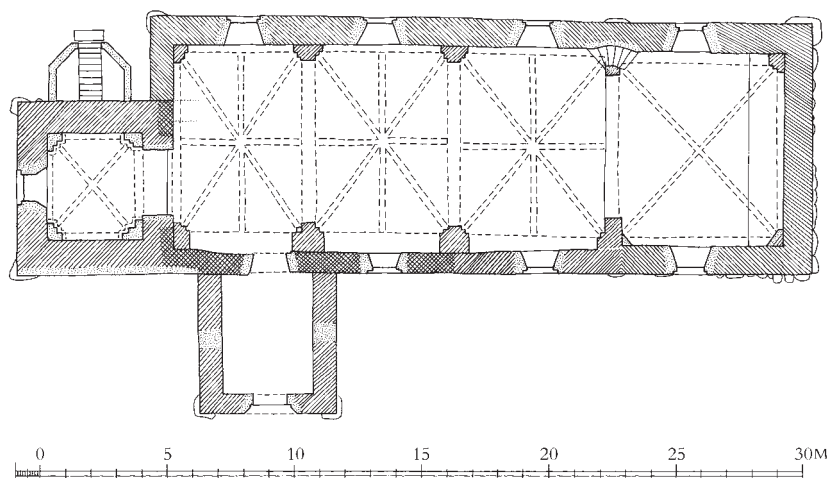

Fig. 8. Plan. 1:300. Målt af Lars Mindedal 1987, suppleret og tegnet af Anders C. Christensen 2020. Signaturforklaring s. 9. – Plan. Key p. 17.

Fig. 11. Lodfuge i langhusets sydside (s. 2941). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Soldered joint in the south side of the nave.*

i munkeskifte iblandet enkelte, sortbrændte kopper samt et par gule teglsten. Murstenene er anvendt i fornævnte østmur samt på en del af nordmuren og på hjørnerne. Dette gælder også for nordøsthjørnet, der er opført næsten fra grunden, hvilket fremgår af en markant lodfuge i skibets vestgavl, der er synlig inde i kirken såvel som over loftet (fig. 10 og 15). De øvrige bagmure og facader er muret af rå kamp, idet facaderne dog i høj grad er præget af skalmuringer og reparationer. Murværkets ryggede fugebehandling er stedvis bevaret og på østfacaden, der nu vender ud mod skibets loft, er der åbne *bomhuller* for stilladsets stikbomme (jf. fig. 14–15).

Tårnrummet, der blev ombygget i 1740'erne (s. 2950), var til en begyndelse formentlig fladloftet og åbner sig mod skibet gennem en spidsbuet arkade, hvis bredde senere, i forbindelse med gitterets opsættelse, er reduceret (s. 2988). Rummet belyses gennem et vestvendt vindue, der i sin nuværende form er fra 1867–69, hvor der endvidere blev opsat et glasmalet forsatsvindue (s. 2955).

Fig. 10. Skibets vestvæg, nordre del, set mod nordvest (s. 2940). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *West wall of nave, northern part, looking north west.*

Opgangen til de øvre stokværk sker gennem nordmurens oprindelige overdør, der formentlig stod i forbindelse med en *†fritrappe*, men som nu nås via en tømret trappe, der ikke er ældre end det nyere trappehus (s. 2951). Den ca. 2,4 m høje, munkestensmurede indgang har fladbuet overdækning, idet stikket dog er hugget bort. Døren har halvtensfals i det ydre, mens vangerne i bagmurens halvanden stens dybe anslagsfals har huller til stængebom i vest og spor efter stabler i østkarmen. Det lave mellemstokværk optages af tårnrummets hvælvkapper, idet en ligeløbstrappe direkte i forlængelse af ydertrappen forbinder norddøren med 2. mellemstokværk. Dette – tårnets oprindelige klokkestokværk – er som ovf. nævnt kun bevaret for østmurens vedkommende, hvor det nordre glamhul nu forbinder stokværket med skibets loft (fig. 12–13). Det fladbuede lydhul er falset til begge sider og har over buestikket i det ydre – dvs. mod skibets loft – et prydske af løbere, der dog ikke er krumme. Af det tilsvarende glamhul i syd, der måtte sløjfes med kirkens udvidelse (jf. ndf.), ses endnu bagmurens fladbuede stik samt facadeåbningens nordre vange (fig. 13–14). Over glamhullet i nord er munkestensmurværket bevaret i en højde af fem skifter.

Fig. 12. Et ældre glamhul i tårnets østmur fungerer nu som dør mellem tårn og loft, her set mod nordøst (s. 2943). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *An older belfry light in the east wall of the tower now functions as a door between tower and loft, seen here towards the north east.*

Med kirkens *nord- og østudvidelse*, der synes at være foretaget i én byggegang, og som resulterede i den nuværende langhusform, blev det indvendige areal mere end fordoblet. Den samlede bredde blev forøget med knap 3,5 m, mens det nye kor forlængede kirken med 7,5 m. Herefter var tårnet nu asymmetrisk placeret ved kirkens sydmur. Murene er rejst på en svagt udkragende sokkel af rå kamp, der dog træder tydeligt frem under østenden, hvor der erkendes et mærkbart terrænfald. Materialet er marksten i varierende størrelser med hjørnekæder af tegl, og desuden er der i bagmurene anvendt en større mængde teglbrokker (jf. fig. 15 og 99). Størst er kampestenene i murens nedre dele, hvilket især ses på kirkens nordside, hvor der opefter observeres en markant aftagen i stenstørrelserne. Af trekantgavlene er kun den nordvestre bevaret, idet østgavlen er nyopført 1867-69 (s. 2951). I det indre var en *†gemmeniche* østligst i korets nordvæg, hvis kontur endnu svagt lader sig ane (jf. s. 2978).

Fig. 13. Østmuren i tårnets oprindelige *†*klokkestokværk, set mod øst (s. 2943). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *East wall in the original †belfry floor of the tower, looking east.*

Fig. 14. Østfacaden på tårnets oprindelige tårnklokketokværk, set mod nordvest (s. 2941). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *East facade of the original belfry floor of the tower, looking north west.*

Hvælv. Kort tid efter kirkens udvidelse påbegyndtes en overhvælving af langhuset, der muligvis strakte sig over to omgange. I koret blev indsat et krydshvælv med stejlt rejste og puklede halvstensskapper, der hviler på én sten brede, spidsbuede skjoldbuer. Af de fælsede hjørnepiller er kun den nordøstre bevaret, mens en tilsvarende pille i nordvest blev fjernet o. 1641 forud for prædikestolsopgangens etablering (s. 2974); de søndre piller er affæset i forbindelse med senere indretninger af koret. Ribberne er halvstensbrede og retkantede uden egentlige vederlag, idet nederste skifte blot er affaset. 1886 blev revnerne ved 'kirkens øverste hvælv' udspækket, formentlig den nordre skjoldbue, der nu er bredere som følge af lapningen.²⁶ 1930 ønskedes en ventilationsåbning brudt igennem korhvælvet over orglet (s. 2981).²⁶

Fig. 15. Langhusets vestmur set fra loftet med den markante lodfuge mellem tårn og nordudvidelse (s. 2944). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The west wall of the nave seen from the loft with the striking soldered joint between the tower and the northern extension.*

Kor og skib adskilles af en bred, spidsbuet triumfbue, hvis vanger skyder sig blot to sten frem for skibets hvælpiller, der synes at være samtidige med triumfmuren. Teknisk set er skibets otte delte hvælv udført som korets, idet kappernes højde dog er let reduceret. Fagene adskilles af to sten brede og spidsbuede gjordbuer, der hviler på falsede vægpiller. Af hjørnepillerne er den nordøstre delvist fjernet med prædikestolens opsætning. Langs nordvæggen forbindes pillerne af én sten brede og spidsbuede skjoldbuer, men i syd er der med skjoldbuernes dybde på to en halv sten kompenseret for den ældre og tyndere murs ringere bæreevne, hvormed pillerne antager karakter af indvendige støttepiller. Hvælvenes oversider blev 2015 afrenset og rengjort.

Våbenhuset ud for skibets syddør er fra gotisk tid og opført af rå kamp over et fundament af marksten, kraftigst under bygningens hjørner.

Den rundbuede dør i syd, der svarer til skibets, er udvidet i nyere tid, og i hver af flankemurene er et indbyrdes forskudt og nu blændet, fladbuet vindue med halvstensstik af munkesten (ca. 100×70 cm). Vinduernes tilmuring er udført med tegl i munkestensformat og i flugt med facade og bagmur. Sydfacaden kronet af en kamtakket gavlf, der er helt fornyet med en ny, blændingsdekoreret skal af munkesten, udført i nyere tid (s. 2952). Den oprindelige bagmur af marksten er i vid udstrækning bevaret, dog er den øverste spids om-muret med røde munkesten svarende til facaden. I det indre dækkes rummet af et fladt bjælkeloft, der beklædes af et gipslag; dette ønskedes 1872 istandsat.²⁶

Eftermiddelalderlige tilføjelser. En krypt under koret blev formentlig anlagt o. 1642 (jf. fig. 18 og 95), hvor Jørgen Schulte til Finstrup fik tilladelse til at lade 'forfærdige sin Begravelse', såfremt det

Fig. 16. Ydre set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Exterior seen from the south east.

Fig. 17. Tårnet set fra nordvest (s. 2941). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The tower seen from the north west.*

Fig. 18a-c. a. Opstalt af kirkens sydfacade. b. Længdesnit set mod nord. c. Plan. Målt og tegnet af Lars Mindedal 1987. — a. Elevation of south facade of the church. b. Longitudinal section looking north. c. Plan.

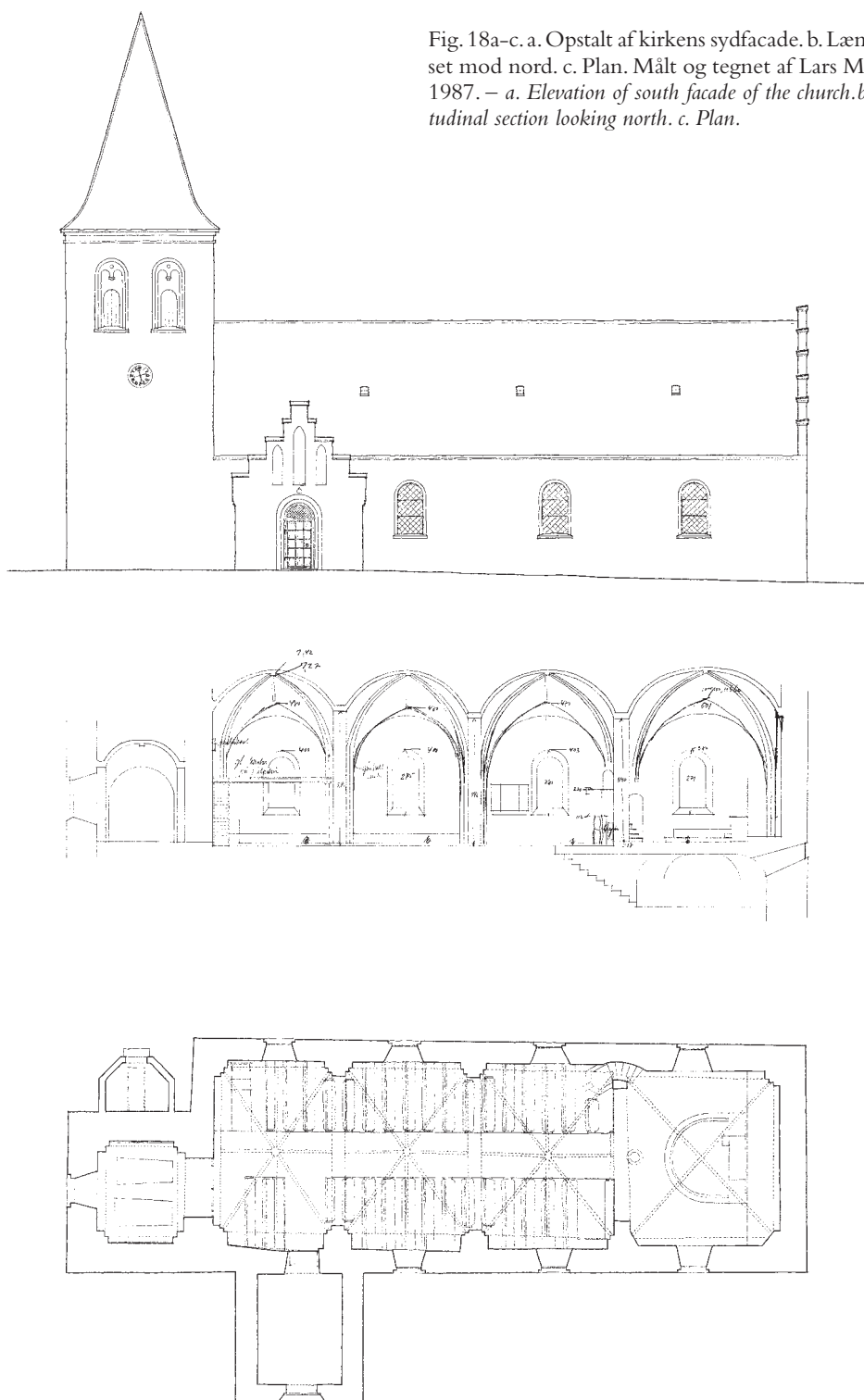
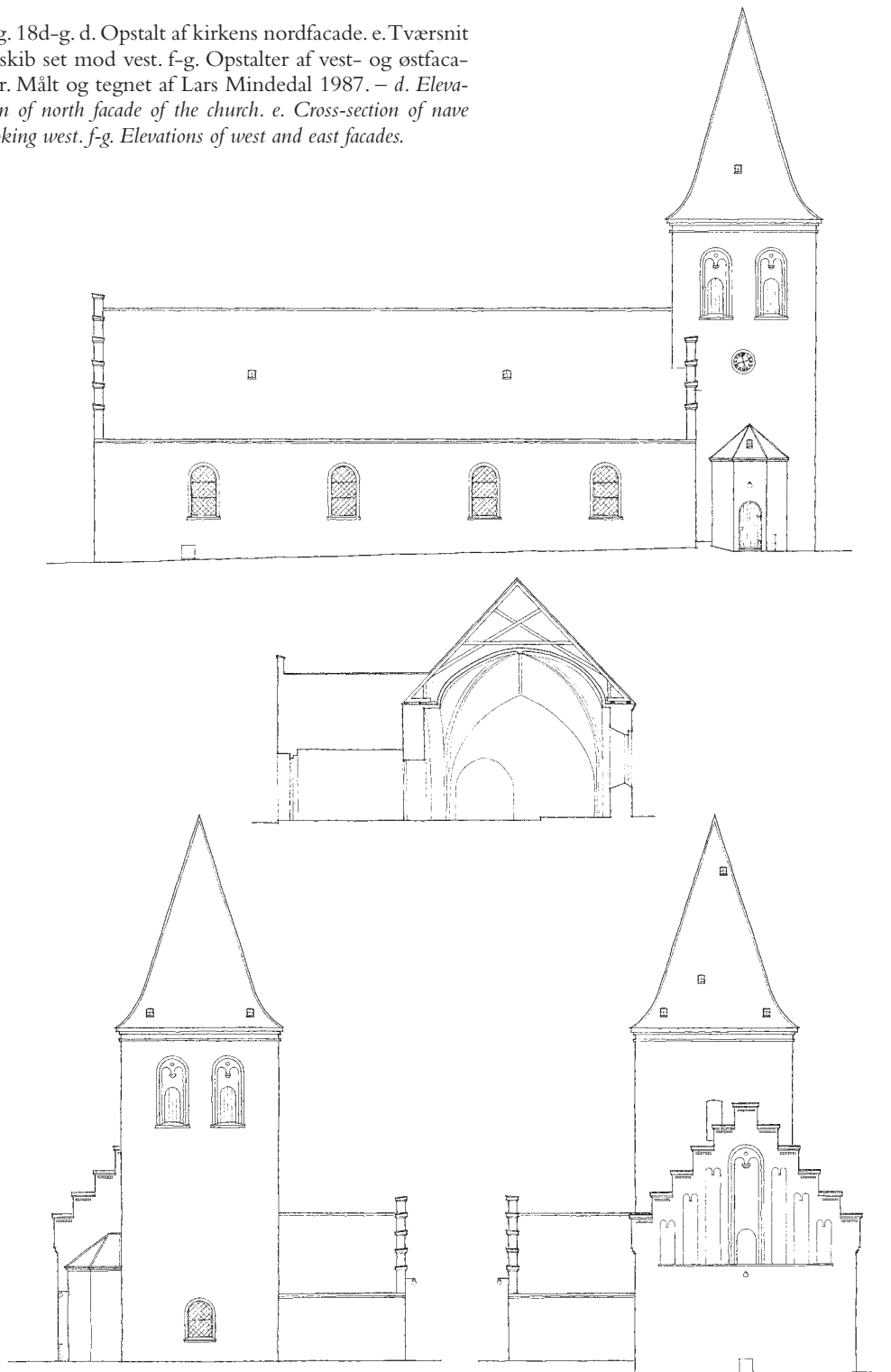

Fig. 18d-g. d. Opstalt af kirkens nordfacade. e. Tværsnit af skib set mod vest. f-g. Opstalter af vest- og østfacader. Målt og tegnet af Lars Mindedal 1987. – *d. Elevation of north facade of the church. e. Cross-section of nave looking west. f-g. Elevations of west and east facades.*

skete på egen bekostning og uden skade for kirken.⁹ Den oprindelige nedgang fra skibets midtergang er nu sløjfet, men trappen, der er sat af store, groft forarbejdede og hjørnehugne kvadre er intakt. De puds- og kalkdækkede vægge og loft er opført af henholdsvis rå kamp og røde teglsten, loftet af form som et krydsende, fladt spændt tøndehvælv med pudsede grater, der mødes i en skiveformet slutsten. Fladbuede åbninger er bevaret i øst og nord, mens sydvinduet er blændet; i sydvæggen mod øst er spor af en niche(?). 1914 blev lemmen til gravkrypten fornyet, og 1927 foreto-

ges en midlertidig reparation af nedgangens bjælkelag. Året efter blev det besluttet at nedgrave kisterne i gulvet.²⁶ Vel 1971 blev støbt et betondæk over trappen og 2004 ønskedes sikring mod 'nedstyrtning af de underjordiske gravminder'.²⁶ Krypten er delvist opfyldt med sand og rummer tekniske installationer.

O. 1641 blev der etableret en ca. 80 cm bred og af fladbuet stik overdækket opgang til prædikestolen (fig. 9, s. 2974).

Tårnhvælvet er formentlig bygget i 1740'erne i forbindelse med tårnrummets omdannelse til

Fig. 19. Våbenhuset set fra sydvest (s. 2946). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The porch seen from the south west.*

Fig. 20. Ydre set fra syd (s. 2940–41). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Exterior seen from the south.

gravrum (s. 2988). Det kuplede hvælv er opført af røde teglsten, hvis format med en længde på ca. 27 cm og en højde på ca. 7 cm nærmer sig munkestensformatet. Krydshvælvet har halvstenskapper, der hviler på rundbuede skjoldbuer; ribberne understøttes af falsede hjørnepiller med en kraftigt udkragende, flerleddet gesims og tilsvarende sokkel.

Trappehuset ved tårnets nordmur er i sin nuværende form fra 1867–69, hvor det ‘genopførtes’ i nye materialer, dvs. små gule teglsten (jf. ndf.). Tilbygningen, der i grundplanen er femsidet og dækkes af et pyramidetag, har en rundbuet dør i nord, der står i forbindelse med en tømret lige-løbstrappe til tårnets overdør.

†*Støttepiller*. 1862 var der på kirkens nordside ‘fem massive piller af mursten’, opført på ukendt tidspunkt.²⁶ Hvor pillerne præcist stod, vides ikke, men en placering ved hjørnerne samt ud for gjordbuer og triumfmur må anses som mest sandsynlig. Kun triumfmurens pille synes at have afsat spor i facadebeklædningen (jf. fig. 97–98).

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. 1828 var kirken i ‘smuk og pyntelig stand’,³¹ men allerede to år senere var mure og tag ‘under hovedreparation’. På samme tid blev vinduerne fornyet (s. 2953).³³

En *hovedreparation* 1846 omfattede omlægning af gulvene, nyindretning af koret samt istandsættelse af inventaret (s. 2956).²⁰

Kirken, der 1862 var vel vedligeholdt, gennemgik en ‘omfattende og grundig’ *istandsættelse* 1867–69 ved arkitekt H.A.W. Haugsted, Odense, hvis navn blev nedfældet på en kobberplade i vindfløjens kugle (s. 2954). Murene blev ‘reguleret’ og ‘genoprettet’, dvs. de førnævnte *†*støttepiller på nordsiden fjernet, en gesims opmuret og overalt en ‘cement i en ru tilstand’ påført. Korets trekantgavl blev nyopført i små sten, idet gavlens nygotiske højblændinger udspringer i den øvre del af østmuren et godt stykke under gavlfoden, hvorved dekorationen i højere grad dominerer facaden. Udsmykningen består centralt af en bred og rundbuet blænding med fals, der inde-

Fig. 21. Ydre set fra sydøst. Foto E. Berner 1941. – *Exterior seen from the south east.*

holder en tvillingerundbue på konsol hvorover en mindre cirkelblænding. I bunden et nu tilmluret, rundbuet vindue. Smaller blændinger afsluttet med tvillingerundbuer flankerer midterfeltet, tre på hver side og stigende mod midten. Gavlen kronet af 11 brynede kamtakker med savskifte (fig. 16). Derudover fik hele kirken nye vinduer og ny tagbeklædning (s. 2952 og 2954). Tårnet blev 'nyopført' med spir og fløjstang, ligesom trappeopgangen genopførtes i 'samme' materialer, men i en smukkere farve.³⁴ Murene blev således forhøjet med fire alen fra skibets tagryg, ligesom også spiret blev forhøjet med fire alen. Desuden udførtes omfattende skalmuringer af bl.a. sydvesthjørnet og store dele af vestfacaden.³⁵ De fladbuede glamhuller, to mod hvert verdenshjørne, er indsat i rundbuede og falsede spejle, hvis bund er beriget af tvillingebuer (jf. fig. 17).

Våbenhusets blændingsdekoration udført i røde teglsten i munkestensformat er ikke omtalt i forbindelse med restaureringen, men kan være

udført på samme tidspunkt eller kort herefter (jf. fig. 19). Fra gavlfodens glatte båndfriser rejser sig tre spidsbuede højblændinger, der flankeres af glatte, kvadratiske felter. Den midterste højblændings bund og toptinden prydes endvidere af aftrappede rudeblændinger. De i alt syv kamtakker – den øverste dog på begge sider ledsaget af lavere takker af halv bredde – har lavt siddende bryn.

Cementpudsen måtte 1886 suppleres på tårnets sydvesthjørne, og 1888 ønskedes pudslaget atter eftersat. Samme år var der skimmelsvamp i det indre.³⁶ 1891 blev murene 'afpudset' ind- og udvendig.²⁶ De gentagne reparationer af kirkens cementpuds blev endvidere påtalt i forbindelse med kirkens overgang til selveje 1915, hvor yderligere en lang række mindre udbedringer fandt sted.³⁷ Bygningen kunne herefter betegnes som værende i 'fuld synsforsvarlig stand', men året efter måtte reparationer udføres på tårnets sydvesthjørne, et glamhul, en sålbænk og på korets

kamme, sidstnævnte atter 1922.¹¹ 1964 blev der igen konstateret fugt i kirkens vægge.¹¹

Kirkens *istandsættelse 1971* (arkitekterne Ejnar og Lars Mindedal, Ollerup) var koncentreret om et nyt varmeanlæg (s. 2954), nye gulve under stolene (jf. ndf.) samt flytning og restaurering af dele af inventaret (s. 2956).

Ved *istandsættelsen 1988-89* (arkitekt Lars Mindedal, Svendborg) blev kirkens udvendige og ofte reparerede cementpuds fra 1869 endelig fjernet. Desuden blev korgavlens kamtakker og en del af trekantgavlen ommuret.

Gulve. Korets og skibets gulve består af oktagonale, gule fliser med diagonalt lagte kvadratiske, sorte fliser herimellem. Under stolene er der trægulve, der blev renoveret 1971. Tårnets gulv er belagt med Ølandsfliser, mens trappehusets gulv består af små gule teglsten.

1837 trængte gulvene i kirkens nordside til istandsættelse,³³ og ved kirkens hovedreparation blev 1846 gulvene omlagt.²⁰ Koret var 1862 belagt med sekskantede blå og hvide fliser. Midtergangen var 'såvel som koret og våbenhuset flisebelagt'.²⁶ Stolenes bræddegulv blev udlagt 1923, men allerede tre år senere var nordsidens gulv angrebet af svamp.²⁶ Trinnet fra skib til kor blev 1897 erstattet af et granittrin.³⁸

Døre og vinduer. Kirkens rundbuede vinduer med ydre fals og indvendig smig er fra restaureringen 1867-69. Et mindre, nyere vindue i østgavlen blev tilmuret 1949 i forbindelse med en ommøblering af koret (s. 2980). En tilsyneladende sekundær $\dagger$ dør i tårnets vestmur under vinduet er blændet på ukendt tidspunkt (jf. fig. 17). Tårnets glamhuller blev o. 1881 forsynet med lemme.²⁶

Kirkens vinduer var 1825 'små og mørke', og to år senere ønskedes de mindre vinduer 'forandret til at ligne de større'. 1829-31 ønskedes to nye vinduer indsat i nordre side, da dette i betydelig grad ville forbedre kirkens lysforhold.³³ 1867-69 blev der indsat nye, blysprossede jernvinduer med sålbænk af jern, dog blev tårnummets vindue først udskiftet o. 1884, hvor underkarmen på det gamle vindue var rådden.²⁶ 1898 blev der anskaffet fire tagvinduer til tårnet 'af hensyn til tagreparationer'.³⁹ 1947 var det under overvejelse at fjerne korets pulpitur og i stedet 'genåbne' og indsatte en glasmaik i kirkens $\dagger$ østvindue.

Tagværker. Langhusets 21 spær-fag består alt-overvejende af fyrretræ, dog med enkelte spær af gammelt egetræ ligesom ganske mange spærstivere, flere af disse genanvendte spær med tap-huller og bladninger. Der er to murremme, korte spærfodder og korte, lodrette spærstivere og et ha-

Fig. 22. Ydre set fra sydøst. Foto fra 1900-tallets første halvdel i Diernæs Sogns Lokalhistoriske Forening. – Exterior seen from the south east.

Fig. 23. Vindfløj over tårnet (s. 2954). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Weather vane above the tower.*

nebånd; hvert andet spærfag har desuden krydsbånd. Ved det østligste af skibets tre hvælve er der mod sydvest den gamle skorstensstol. Over våbenhuset er der fire spærfag, genanvendte af eg, samt et hanebånd og korte stivere. 1931 blev to nedfaldne hanebånd over skibet istandsat.¹¹

Klokkestolen, af eg, består af to tværgående remme, der er forankrede i murene og understøttet af korte stolper.

Tagbeklædning. Alle kirkens tage er siden 1867-69 belagt med skifer, idet kamtakkerne dog afdækkes af vingetegl. Tagene var o. 1801⁴⁰ og endnu 1862 overalt tækket med tagsten.²⁶ 1890 ønskedes tagene forsynet med vinduer på 'alle fire sider', og 1895 eller 1898 yderligere fire til tårnet.³⁶

Farveholdning. Kirken er overalt, ude som inde, hvidkalket. †*Farveholdning*. 1862 var der på kirkens udvendige mure påmalet 'røde pletter', der dog ikke er nærmere beskrevet.²⁶ Bemalingen har paralleller i f.eks. Drigstrup Kirke (DK Odense 4092 med henvisninger). 1923 var det på tale at kalke kirkens udvendige, cementpudsede facader,

hvilket affødte bekymring vedrørende de forventede, årlige udgifter hertil, og kalkningen synes derfor ikke at være gennemført (jf. fig. 21).³⁴ Kirkens indvendige kalkning er første gang nævnt 1916 og 1921 i forbindelse med kakkelovnens utæthed (jf. ndf.).¹¹

Opvarmning. Kirken opvarmes af et oliefyret varmeanlæg, der i sin ældste form blev installeret 1971 i den dengang nye graverbygning. Installationerne er senest renoveret 2012 forud for opførelsen af »Kirkeladen« (s. 2938).²³

†*Opvarmning*. Kirken blev 1879-80 forsynet med en 'varmeovn', vel en kakkelovn, der blev udskiftet 1900. Ovnens, hvis installation og indføjning af skorsten var forestået af arkitekt H. A. W. Haugsted,³⁵ var opstillet i sydsiden af skibets østfag, som det fremgår af ældre fotografier (jf. fig. 25).²⁶ 1916 og 1920 ønskedes ovnen efterset,¹¹ og 1921 var den utæt, hvilket skabte røg, der svættede kirkens vægge. Året efter blev derfor anskaffet et nyt varmeapparat, hvis 'fyr' 1932 blev ommuret med ildfaste sten.²⁶ 1941 installeres en †*kakorifer* (arkitekt N. P. Jensen, Odense), og 1963 ønskedes anskaffet en varmeovn til våbenhuset.²⁶ 1971 blev der i forbindelse med installationen af et nyt anlæg nævnt, at der i kirkens sydside manglede bræddegulv, 'hvor den gamle fyrgrav har været', dvs. i skibets østfag.⁴¹

Elektricitet/belysning. 1925 blev der indlagt elektrisk lys i kirken.²⁶

En *vindfløj* over tårnspiret blev opsat i forlængelse af tårnforhøjelsen 1867-69 (fig. 23),²⁰ fornyet 1961 jf. fanens årstal. Ved kobberkuglens istandsættelse 1989 fandtes en sammenrullet kobberplade med indskrift: 'Aar 1867 Haver Hs. Eksell. Baron Holstein Charisius til Baroniet Holstenshuus, ladet dette Taarn restaurere og forhøje med 4 alen, samt ladet paasætte Spir og Fløjstang, under ledelse af Hr. arkitekt Haugsted fra Odense. Sognepræsten var dengang Hr. Pastor Chivits Gads. Inspektøren Hr. Kamraad Pade. Tømrer og Murerarbejdet blev udført af Maler P. Christensen fra Faaborg.'⁴²

Fortov. 1862 ønskedes omkring hele kirken anbragt en brolægning af 1½ alens bredde.²⁶ Den nuværende markstensbelægning er senest omlagt 1989.²⁶

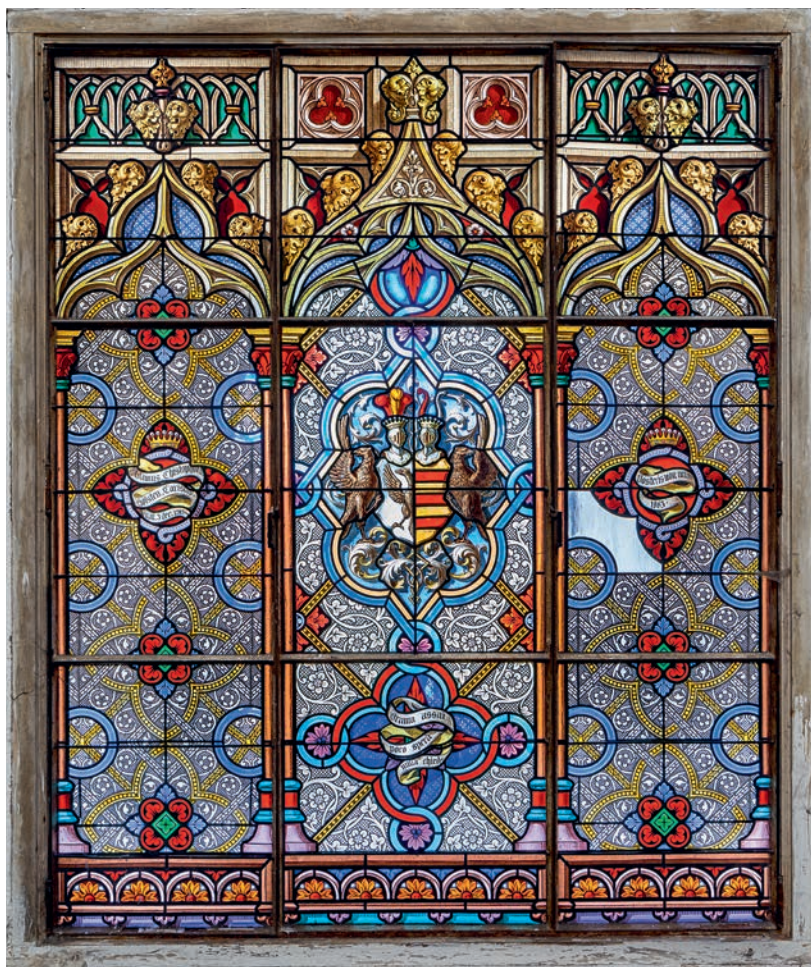

Fig. 24. Glasmaleri, o. 1863, i tårnets vestvindue (s. 2955). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Stained glass, c. 1863, in the west window of the tower.

GLASMALERI

O. 1863 (fig. 24). 1867-69 er som led i kirkenes restaurering (s. 2951) i tårnrummets vindue som forsats indsat en glasmalet dekoration på foranledning af kirkeejeren, lensbaron Adam Christopher von Holsten-Charisius (1793-1879) til Holstenshus. Den farverige komposition i historiserende, nygotisk stil viser centralt slægtens Holstens våben, der flankeres af skriftbånd med stifternavn og fødselsår mod syd, »Adamus Chistophorus[!]/ Holsten Carisius/ nat. 3. dec. 1793«, mens indskriften mod nord lyder: »Posteris non mihi/ 1863« (for efterkommerne, ikke for mig). Under våbenet er yderligere et skriftbånd

med teksten »Brama assai/ poco spera/ nulla chiede« (ønsk meget, håb lidt og bed ikke om noget); sidstnævnte passage er yttret af den italienske renæssancedigter, Torquato Tasso, i et af hans hovedværker, *Gerusalemme Liberata*, udgivet 1581, og efterfølgende citeret af Elizabeth Barrett Browning i digtsamlingen *An Essay on Mind with Other Poems* fra 1826.

Det store, rektangulære vindue, hvis ramme er indmuret i bagvæggen, synes næppe at have været tiltænkt kirken, men snarere selve Holstenshus, der 1863-68 blev ombygget ved Odensearkitekten H. A. W. Haugsted; anlægget nedbrændte dog 1908, hvorefter den nuværende hovedbygning opførtes 1909-10.⁴³

Fig. 25. Indre set mod øst med $\dagger$ pulpitur, $\dagger$ panelvæg og stolestader med $\dagger$ døre. Foto M. Mackeprang 1908. I NM. – Interior looking east with $\dagger$ gallery, $\dagger$ panel wall and pews with $\dagger$ doors.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarstykke er den romanske døbefont, mens underdelen af et $\star$ røgelseskar fra middelalderen findes i Odense Bys Museer. Fra senmiddelalderen er bevaret tre relieffer fra en ($\dagger$)altertavle fra o. 1525, tilskrevet Claus Berg, samt et delvist fornyet vægskab med sengotisk topstykke og beslag, som i dag benyttes som pengeblok.

Alterkalken er skænket 1598 af Knud Venstermand. Alterbordet er fra o. 1600, og dåbsfadet er et nederlandsk arbejde fra samme århundredes første fjerdedel. Kirkens sygesæt fra 1606, skænket af Mette Emmiksen, deles med Helligåndskirken i Faaborg. Altertavlen med tre malerier udført 1634 af Reinhold Timm er skænket til kirken 1641 af Jørgen Schulte og Anna Margaretha von Götzen, og samme skænkede året efter den rigt udsmykkede prædikestol. Oblatæskan i drevet arbejde er udført i Augsburg i århundredets sidste fjerdedel. I tårnet er et urværk fra 1700-tallet, som forhen antagelig har været i brug på Holstenshus og blev skænket til kirken 1837 af Hans von Holsten. Stolestaderne er tidligst omtalt 1747; de er ombygget flere gange, og deres alder og oprindelige udformning er uvis. Disken er udført 1780 af Johan Henrik Møller, Faaborg, og

skænket af Adam Christopher Holsten, mens den største klokke er støbt 1791 af D. C. Herbst. En bibel er fra 1802. Den mindste klokke er støbt af I. C. og H. Gamst 1839. Orglet er bygget af P. U. F. Demant 1845, altersranken stammer formentlig fra restaureringen 1846, og alterstagerne er omtrent samtidige, antagelig fra o. 1850. En salmenummertavle, tidligst omtalt 1862, henstår på loftet.

En vinskummeske stammer fra o. 1900, mens dåbskanden er fra o. 1910. En syvstage blev givet til kirken 1936, og samme år skænkede godsforvalter Jægermann fra Holstenshus kirkeskibet, der er bygget af Johannes Petersen, Faaborg. Belysningen er opsat i anden halvdel af århundredet og omfatter bl.a. fire lysearme udført af Hudevad Kunstsmidje 1951 og en lysekrone i barokstil, udført 1967 af Doberck & Søn, København, og skænket af skibsreder Hans Svenningsen. En pengebøsse er fra samme periode. Salmenummertavlerne er fra o. 1972, og fra nyeste tid stammer præsterækketavlen og messehagelen; sidstnævnte er syet 2001 af Elisabeth Hahn Petersen efter design af Camilla Berner.

Farvesætning, indretning og istandsættelser. Inventaret står siden 1972 i blågrønne, grå og brune nuancer; dog har prædikestolen polykrom staffering fra 2004–05. Tidligere var inventaret malet med lys og mørkere

Fig. 26. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior looking east.*

egetræsfarve, mens prædikestolen stod med hvid og lysegrå bemaling.

Ved Jacob Madsens besøg 1594 rummede kirken endnu to sidealtre. Højalteret var prydet med en senmiddelalderlig, trefløjet altertavle med relieffremstillinger af Jomfru Maria og den malende Lukas, flankeret af Skt. Andreas og Anna Selvtredje, og i koret stod også den romanske døbefont. Indgangen til koret var lukket med et korgitter, og over dette fandtes en lektorieprædikestol. I tårnet hang en klokke.

I 1600-tallet skete væsentlige inventarfornyelser. 1640 fik kirken yderligere en klokke, støbt af Baltzer Melchior, Flensborg. 1641–42 skænkede Jørgen Schulte og Anna Margaretha von Götzen en altertavle med tre malerier af Reinhold Timm og en ny prædikestol, der blev opsat i nordsiden med opgang gennem triumfmuren. Et vestpulpitur omtales i begyndelsen af 1700-tallet, men kan være opsat tidligere; formentlig i samme århundrede fik kirken et tårnur. 1749 skænkede Adam Christopher Holsten og hans første hustru Abelheid Benedicte Rantzau skrifte- og degnestole, som blev opstillet i korets nordside, samt en herskabsstol, der blev anbragt ved den modstående væg. 1752 skænkede parret desuden kirkens første orgel, der blev anbragt på et nyopført pulpitur langs korets østvæg. Kirkens

indretning i denne periode kendes især fra degnen Carl Drejers detaljerede indberetning fra 1779.⁴⁴ Heraf fremgår også, at den senmiddelalderlige altertavle var hensat bag den nuværende, og desuden omtales to senmiddelalderlige krucifikser, der var ophængt henholdsvis på vestpulpituret og på kirkens nordvæg. Det fremgår endvidere, at orglet på dette tidspunkt var flyttet til vestpulpituret.

I første fjerdedel af 1800-tallet gik kirkens urværk i stå; Hans von Holsten skænkede antagelig et nyt 1837, som endnu er i brug. 1846 gennemførte Ditlev Christian Ernst Reventlow en restaurering, der blandt andet omfattede en nyindretning af koret. Under østpulpituret blev der opsat en panelvæg, så der dannedes et afskildret rum bag alteret. Den senmiddelalderlige altertavles relieffigurer blev udtaget og opsat på pulpituret, mens selve alterskabets skæbne er uvis. Den romanske døbefont blev fjernet fra kirken og erstattet af en døbefont af træ, og skrifte-, degne- og herskabsstolene blev nedtaget. Der blev opsat en ny alterskranke, stolestaderne blev delvist fornyet, og der indrettedes en herskabsstol forrest i skibets sydside.

1925 blev den romanske døbefont bragt tilbage til kirken, og ved samme tid blev stolestadernes døre afmonteret. O. 1930 blev orglet flyttet til vestpulpitu-

ret, 1935–36 blev de senmiddelalderlige altertavlefigurer taget ned fra østpulpituret og indsat i et nyudført skab, der blev ophængt på skibets nordvæg, og 1949 blev selve pulpituret samt panelvæggen under det nedtaget. 1972 blev også vestpulpituret nedbrudt og orglet placeret på gulvet.

Alterbord (jf. fig. 27), o. 1600, af træ, 182×82 cm, 85 cm højt, i renæssancestil. Forsiden har fire arkadefag adskilt af profilerede smalfyldinger under en frise med tandsnit. Arkadefelterne indrammes af kannelerede pilastre med profilkapitæler, der bærer bueslag med tandsnit; i sviklerne er hvirvelrosetter. Kortsiderne har hver en profileret fylding.

Bordet er grågrønt med lysebrune arkadefelter og detaljer i mørkegrå og forgyldning. Denne staffering er rimeligvis udført 1972 i forbindelse med nystaffering af andet inventar i kirken.⁴¹

To †*sidealtre* stod endnu »neden Choret« ved biskop Jacob Madsens visitats 1594.⁴⁵ De beordredes nedtaget og nævnes ikke i senere kilder.

†*Alterklæder*. 1) Omtalt 1747, af sort fløj med broderier i sølv og kantet med sølvsnore.⁴⁴ 2) Omtalt 1862, betrukket med rødt fløj.²⁶

†*Alterdug*, omtalt 1862, hvid med broderi.²⁶

To †*silkepuder*, omtalt 1747 som 'gamle med sølvtakker'.⁴⁴

Knæleskammelen, nyere, er betrukket med lysebrunt læder.

†*Knæleskamler*. 1) Omtalt 1747, omhængt med gult, uldent klæde.⁴⁴ 2) Omtalt 1862, betrukket med rødt silkefløj.²⁶

Altertavlen (fig. 28) omfatter tre malerier fra 1634, udført af Reinhold Timm og skænket 1641 af Jørgen Schulte og Anna Margaretha von Götzen, muligvis da indsat i en samtidig †altertavle (jf. ndf.).⁴⁶ Malerierne er indsat i en nyere, trefløjet tavle, antagelig fra 1700-tallet (jf. altermalerier nr. 4–5 ndf.). Den trefløjede tavle måler 200×355 cm, idet midterfeltet er 176 cm bredt og hver af de hængslede, men fikserede fløje er 89,5 cm brede. Tavlen hviler på et lavt postament fra 1949 med tværrektangulært, profileret fyldingsfelt. På bagsiden er bræddebeklædning, muligvis fra 1700-tallet (jf. altermalerier nr. 4–5 ndf.), der er fastgjort til både midterfeltet og fløjene. Desuden har der siden 1949, da fløjene blev fikserede, været fastgjort yderligere en sekundær støtteanordning af træ til midterfeltets bagside, som endvidere er fæstnet til korets østvæg med to jernstivere.

Altermalerierne, 1634, olie på lærred, er indsat i flammelisteprydede blændrammer, der antagelig er en smule yngre (jf. ndf.). 1) Storfeltets maleri har som hovedmotiv *Korsfæstelsen* (fig. 29) og måler 182×158 cm; det er signeret forneden til venstre: »R. T. 1634« (fig. 32). Kristus hænger på korset i næsten vandrette arme, hovedet, med

Fig. 27. Alterbordsforside, o. 1600 (s. 2958). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Communion table frontal, c. 1600.*

Fig. 28. Altertavle med altermalerier af Reinhold Timm fra 1634, skænket 1641 af Jørgen Schulte og Anna Margaretha von Götzen (s. 2958). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Altarpiece with altar paintings by Reinhold Timm from 1634, donated in 1641 by Jørgen Schulte and Anna Margaretha von Götzen.

tornekrone, falder mod venstre skulder, og øjnene er halvt lukkede. Ribbenene er markerede, mellemgulvet indtrukket, og benene let bøjede med højre fod lagt over venstre. Det hvide lændeklæde har sidesnip ved venstre hofte. Øverst på korset er fastgjort et ark med »INRI«. Bag Kristus, flankerende ham, hænger de to røvere, begge iført lændeklæde, der på røveren på Kristus' højre side har lange, flagrende sidesnipper. Ved korsfoden sidder Maria Magdalene med foldede hænder og himmelvendt blik. Hun har lyst, udslået hår og er klædt i en grøn kjole med vide brokadeærmer. Hen over skødet ligger et orangebrunt klæde. Til venstre for korset står Jomfru Maria med blikket vendt mod Kristus og hænderne foran kroppen; hun bærer hvidt hovedlin og kjole samt blå kappe. Bag de to ses Maria, Klopas hustru, med hånden lagt på brystet i fortvivlelse og iklædt en brun kjole og rød kappe. Heroverfor, i billedets

højre yderkant, står Johannes, rygvendt, idet han kigger op mod Kristus og strækker venstre arm ud i en gestikulerende bevægelse. Han er klædt i orangebrun kjortel og rød kappe.

I baggrunden tv. for korsfæstelsesscenen skildres *Moses med kobberslangen* (4 Mos. 21,7-9). På en forhøjning ses Moses, klædt i lyserøde og gule klæder, der ophøjer kobberslangen på et T-kors. Højen omgives af en folkeskare og af tre nøgne, halvt liggende figurer, der er blevet angrebet af slanger, men skal bevare livet gennem den op-højede kobberslange. Motivet tjener således som en henvisning til Jesu samtale med Nicodemus, hvori Jesus udlægger Moses' ophøjelse af kobberslangen som et varsel om hans egen kommende ophøjelse på korset, for at enhver, som tror, skal have evigt liv i ham (Joh. 3,14-15).

2) Det nordre fløjmaleri måler 182×71,5 cm og viser *Jesu Døb* (fig. 30). Jesus er iklædt et hvidt

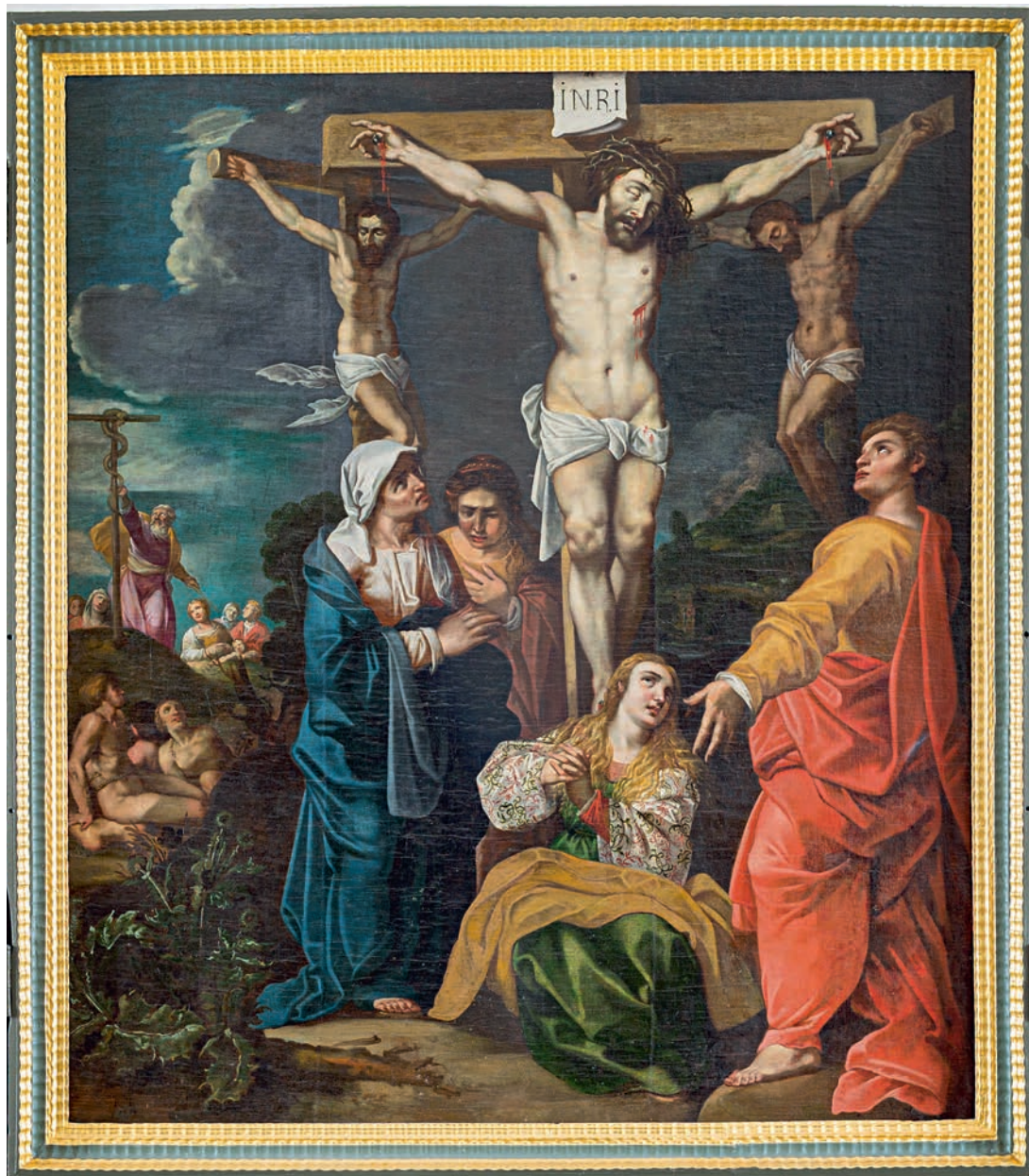

Fig. 29. Korsfæstelsen. Altermaleri nr. 1, 1634, malet af Reinhold Timm, i altertavlens storfelt (s. 2958). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The Crucifixion. Altar painting no. 1, 1634, painted by Reinhold Timm in the large panel of the altarpiece.*

lændeklæde og står i Jordanfloden med foldede hænder og sænket blik. Til venstre herfor knæler Johannes Døberen på en klippe. Han er iført et brunt lændeklæde, måske kameluldsappen, og holder et sivkors i sin venstre hånd. Med højre

hånd løftet over Jesus' hoved udfører han dåbs-handlingen. I en lodret akse over Jesus ses Hel-ligåndsduen, og over denne bryder solen med de hebræiske bogstaver for 'Jahve' igennem en sky-bræmme og fuldender derved Treenigheden.

Fig. 30-31. 30. Jesu Døb. Altermaleri nr. 2, 1634, malet af Reinhold Timm, i altertavlens nordre fløj (s. 2959). 31. Opstandelsen. Altermaleri nr. 3, 1634, malet af Reinhold Timm, i altertavlens søndre fløj (s. 2961). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – 30. *The Baptism of Christ*. Altarpainting no. 2, 1634, by Reinhold Timm, in the northern wing of the altarpiece. 31. *The Resurrection*. Altarpainting no. 3, 1634, by Reinhold Timm, in the southern wing of the altarpiece.

3) I søndre fløj ses *Opstandelsen*, 182×71,5 cm (fig. 31). Kristus svæver med udslåede arme og opadvendt blik i en skybræmme over den åbne sarkofag. Han er iført hvidt lændeklæde, og bag ham flager ligklædet. Himlen er malet i gule og orange

farver. I forgrunden ses tre flygtende romerske soldater, klædt i harnisk og brogede dragter.

4-5) (Fig. 33-34), formentlig 1700-tallet, olie på træ, 200×89,5 cm. På den (sekundære) bræddebeklædning på tavlens bagside er på fløjene med la-

surteknik malet landskabsmotiver. Nederst er grøn planteornamentik og foroven skyformationer.

Staffering. Blændrammernes flammelister står i blågrønt og forgyldning, der formentlig er udført 1972 samtidig med nystafferingen af alterbordet (s. 2958) og stolestaderne (s. 2977).⁴⁷ Rammerne har førhen været sortmalede; 1908 stod de med forgyldning på yderkanterne, mens midterstykket var egetræsådet.⁴⁸ På bagsiden er storstykket under den nyere støttekonstruktion malet i mørkebrun farve, mens toppen er malet i samme lysegrå farve som støttekonstruktionen.

Tilblivelse og mester. Malerierne er, ligesom hovedparten af periodens kunst, præget af fortrinsvis nederlandsk kunst og navnlig manieristisk grafik.⁴⁹ Mange kunstnere kopierede disse forlæg direkte eller kombinerede dem med hinanden.⁵⁰ Reinhold Timms tre malerier viser, at han var i stand til at udvikle sine egne kompositioner med inspiration fra mange forskellige forlæg, herunder kobberstik af Abraham Bloemaert (Jesu Døb), Raphael Sadeler, Hans van Aachen (Korsfæstelsen, særligt Johannes' positur), samt Maarten de Vos og Giulio Romano (Opstandelsen). Som hofmaler for Christian IV udførte Reinhold Timm flere billeder på kongens bestilling, herunder seks

værker til Rosenborgs Lange Sal (Riddersalen).⁵¹ Altertavlen i Diernæs er det eneste eksempel på malerier fra hans hånd, som er benyttet som alterprydelse, men han har udført epitafiemalerier til Køge Skt. Nikolaj (*DK Kbh Amt* 229) og Nykøbing Kirke (*DK Maribo* 236) med motiv af henholdsvis Korsnedtagelsen og Dommedag. Om malerierne oprindeligt var tiltænkt opsætning i Diernæs kan ikke fastslås; den syvårige periode mellem udførelsen og opsætningen i kirken, samt den, for perioden, noget utraditionelle trefløjede komposition kunne tyde på, at maleriernes funktion som alterprydelse er sekundær. Ydermere synes de flammelisteprydede blændrammer lidt for store, idet de afskærer maleriernes motiver (for eksempel er Jesus' venstre skulder, Johannes' fod og Jahve-indskriften i den nordre fløj beskåret, og det samme synes at gælde opstandelsesmotivet i søndre fløj); blændrammernes udførelse og maleriernes indsættelse deri kan derfor rimeligvis knyttes til altertavlens opsætning i kirken 1641 og ikke til maleriernes udførelse 1634.

De sekundære malerier på fløjenes bagsider danner ikke et samlet motiv, når fløjene lukkes. De kan således antages ikke at være udført for at pryde tavlen i lukket stand, og fløjene kan muligvis allerede have været fikserede, da de to malerier blev udført i 1700-tallet.

Ændringer og istandsættelser. De tre malerier i de flammelisteprydede blændrammer kan muligvis oprindeligt have siddet i en større, sikkert arkitektonisk opbygget *†altertavle* fra 1641, inden de, måske i forbindelse med opsætningen af *†tøstpulpituret* 1752, blev indsat i den nuværende hængslede rammekonstruktion med altermalerier 4-5 på fløjenes bagside. Tavlen blev 1846 opsat på skillevæggen under *†tøstpulpituret* (s. 2980). På hver side af midterfeltet blev der o. 1850 boret to små huller i rammeværket, så alterlysene kunne 'afstives i alterrammen'.⁵² Efter fjernelsen af pulpituret og skillevæggen 1949 blev tavlen tilføjet sit postament og anbragt på alterbordet.⁴¹ På bagsiden påsattes ved samme lejlighed en støttekonstruktion af træ; den blev ydermere fæstnet til korets østvæg med to jernstivere, ligesom fløjene blev fikseret med metalbånd. Malerierne er senest blevet restaureret 2003-04.

Fig. 32. Signatur for Reinhold Timm 1624. Detalje af altermaleri nr. 1 (s. 2958). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Signature of Reinhold Timm, 1624. Detail of altar painting no. 1.*

Fig. 33–34. Altermalerier nr. 4–5, formentlig 1700-tallet (s. 2961). 33. Nr. 4, malet på bagsiden af altertavlens søndre fløj. 34. Nr. 5, malet på bagsiden af altertavlens nordre fløj. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altarpaintings no. 4–5, probably 1700s. 33. No. 4, painted on the back of the southern wing of the altarpiece. 34. No. 5, painted on the back of the northern wing of the altarpiece.*

(†) *Altertavle*, o. 1525, tilskrevet billedskærer Claus Berghs værksted i Odense. Bevaret er tre relieffer, som er indsat i et skab fra 1936 (jf. ndf.). Tavlen er beskrevet 1594 af biskop Jacob Madsen: »Alteret met Jomfrue Marie forgylt oc en sider och skriffuer; i 2 Vinger: 1 S. Andreas oc i den anden S. Anne Selff tridie«. ⁴⁵ Fra degnens indberetning 1779 vides, at tavlen var 2 alen høj, 2 alen og 3 kvarter bred (ca. 125,5×157 cm) og 'stærkt forgyldt'. ⁴⁴ På fløjenes bagsider var malerier (jf. †altermalerier ndf.).

De tre *relieffer*, af træ, er indsat i et trefløjet skab af egetræ, 154×109 cm, illuderende en trefløjet altertavle. Her følger reliefferne deres formodede oprindelige placering i tre rum, med Maria med

barnet og evangelisten Lukas i det midterste felt, flankeret af Skt. Andreas og Anna Selvtredje i fløjene.

1) *Maria med barnet* (jf. fig. 35), 80,5 cm høj; i det midterste skab. Maria er vist siddende med krone på hovedet og langt lokket hår, klædt i en folderig dragt, som falder i kantede knæk ned over kroppen. På hendes skød sidder Jesusbarnet med højre underben lagt over venstre lår; han hviler i sin mors højre arm og griber med højre hånd om hendes venstre lillefinger.

Th. for Maria er *Lukas* (jf. fig. 35), 81 cm høj, siddende i trekvart profil vendt mod Maria med en malerpalet i venstre hånd. Højre arm er løftet, men underarmen og hånden, i hvilken han for-

Fig. 35. Maria med barnet og Lukas. Relief fra (†)altertavle, o. 1525, tilskrevet billedskærer Claus Bergs værksted i Odense (s. 2963). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Virgin and Child and St. Luke. Relief from (†)altarpiece, c. 1525, attributed to the workshop of the woodcarver Claus Berg in Odense.*

mentlig har holdt sin pensel, er brækket af. Hans hår er afskåret lige under ørerne, han er skæglos og bærer baret, kjortel og kappe, som er draperet i store, stive folder om venstre arm, ned i skødet

og videre ned langs det halvt blottede, venstre ben, hvor man nederst kan se hans sko.

2) *Skt. Andreas* (fig. 36), 90 cm høj, i venstre fløj. Han har halvlangt hår og fuldskæg, bærer fodlang

Fig. 36–37. Reliefer fra (†)altertavle, o. 1525, tilskrevet billedskærer Claus Bergs værksted i Odense. 36. Skt. Andreas (s. 2964). 37. Anna Selvtredje (s. 2966). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Reliefs from (†)altarpiece, c. 1525, attributed to the woodcarver Claus Berg's workshop in Odense. 36. St. Andrew. 37. St. Anne.*

kjortel, samlet med et bælte i livet, og derover en kappe, som i ét langt snit falder fra halsen og ned over kroppen; med venstre hånd holder han kappen oppe, så den draperes i store folder med

lange linjer og skarpe knæk. Højre arm mangler, og langs højre side er spor af nu afbrækket snitværk. Figuren har ingen særlige kendetegn eller attributter, men er antagelig Skt. Andreas.⁵³

3) *Anna Selvtredje* (fig. 37), 87 cm høj, i højre fløj. Hun har barnet på højre arm og favner Maria med den venstre, idet de begge sidder på hendes skød. Hun er iført hovedlin, kjole og kappe, som falder omkring Maria og barnet i store, bløde folder, der samles foran. Hendes ansigt er vendt mod det nøgne Jesusbarn, som er vist i trekvart profil og har løftet armene op mod Anna; hænderne er brækket af. Jomfru Maria, ligeledes vist i trekvart profil, har højre hånd løftet, mens hun med venstre griber om barnets højre fod; et stykke af hendes håndled mangler. Maria bærer hårbånd og har langt, udslået hår, som i delte lokker falder ned over ryg og skulder til lige under brystet. Hun er fornemt klædt i en kjole med vide ærmer og firkantet brystudskæring over en folderig bluse med pyntet halskrave.

Staffering. De tre relieffer fremstår siden en konservering 1935–36 i egetræsfarve med mat overfladebehandling.⁵⁴ Oprindeligt har figurerne rimeligvis haft polykrom staffering som en del af den 'stærkt forgyldte' altertavle (jf. ovf.). De blev formentlig malet hvide o. 1846 i forbindelse med op sætningen på *†*østpulpituret (s. 2980),⁵⁵ og senest o. 1902–03 var de overstrøget med brunlig lasurfarve, som blev fjernet under konserveringen 1935–36.

Tilskrivning og ikonografi. De gotiske figurer og *†*altertavlen er ud fra et stilistisk grundlag tilskrevet Claus Bergs værksted og dateret til o. 1525.⁵⁶ Værkstedet i Odense var aktivt i perioden ca. 1505–1532, og fra denne periode tilskrives flere billedskærerarbejder Claus Berg. Bedst kendt er højaltertavlen i Sankt Knuds Kirke i Odense (oprindeligt udført til *†*Gråbrødre Klosterkirke, DK Odense 459–538), o. 1515–o. 1523. Oden setavlens sengotiske udskæringsstil går igen i Diernæsreliefferne, hvor også den typisk bergske draperikunst kommer til udtryk. Endnu tættere beslægtet med reliefferne i stilistisk henseende er den lille Mattæustavle, o. 1520, i Vindinge Kirke.⁵⁷ Her findes særligt Antoniusfigurens positur og drapering sammenlignelig med Skt. Andreas i Diernæs. Også tre figurer fra en *†*altertavle, o. 1520–25, i Sandager Kirke,⁵⁸ har den samme karakteristiske draperistil. Værkstedets senere udvikling af samme stil eksemplificeres ved Tranderup Kirkes altertavle fra o. 1525–30.⁵⁹

Det må antages, at den senmiddelalderlige, tre-fløjede altertavle havde de af Jacob Madsen beskrevne figurer som sine centrale motiver.⁶⁰ Mens Skt. Andreas og Anna Selvtredje er hyppigt forekommende motiver, er figuren, som ifølge Jacob Madsen sad og skrev, derimod et i dansk sammenhæng sjældent eksempel på fremstillingen af den malende Lukas. Fortællingen om Skt. Lukas som den første ikonmaler var et yndet motiv i nederlandsk kunst, men figuren i Diernæs er så vidt vides det eneste eksempel fra dansk senmiddelalderlig billedskærerkunst.⁶¹ Skt. Lukas var kunstnernes skytshelgen, men som sjældent forekommende i dansk katolsk ikonografi genkendte Jacob Madsen ikke motivet i efterreformatorisk tid.⁶²

Ændringer og istandsættelse. (*†*)Altertavlen med reliefferne må antages nedtaget o. 1641, da de nuværende altermalerier blev skænket til kirken (jf. s. 2958); herefter henstod den i længere tid bag alteret, indtil reliefferne o. 1846 i forbindelse med kirkens restaurering blev udtaget og opsat på *†*østpulpituret. Det kan rimeligvis antages, at reliefgruppen med Jomfru Maria og den malende Lukas i denne forbindelse blev delt i to separate relieffer. Oplysninger om den resterende del af tavlen haves ikke. 1935–36 blev reliefferne nedtaget fra *†*pulpituret og indsat i det tredelte egetræsskab, som i dag er opsat på skibets nordvæg under den østre hvælving.

To *†*altermalerier, antagelig o. 1525, prydede bagsiden af (*†*)altertavlens fløje. 1) På bagsiden af højre fløj sås angiveligt Aron. 2) På bagsiden af venstre fløj sås angiveligt Moses.⁴⁴

Altersættet består af kalk og disk af forskellig dato. *Alterkalken* (jf. fig. 38), 1598, er skænket af Knud Venstermand. Den 19 cm høje kalk har sekstunget fod med rudesmykket standkant. Foden er drevet stejlt op mod skaftet, og på tre af de skrå sider er graverede våbenskjolde for Knud Venstermand og hans to hustruer, Kirsten Lunge og Karen Juel med tilhørende initialer: »KL«, »KW« og »KI« samt årstallet »1598«. På en modstående side er fastgjort et krucifiks med bogstaverne »INRI« ovenover. Skaftleddene er cylinderformede med profilringe; knoppen gotisk med seks cirkelbosser mellem bladtunger. Versaler på bosserne danner navnet »IHESVS«. Det glat-

Fig. 38. Altersølv omfattende kalk, 1598, skænket af Knud Venstermand, og disk, 1780, udført af Johan Henrik Møller, Faaborg, og skænket af Adam Christopher Holsten (s. 2966). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar plate including chalice, 1598, donated by Knud Venstermand, and the paten, 1780, made by Johan Henrik Møller, Faaborg, and donated by Adam Christopher von Holsten.*

te bæger er sekundært, muligvis fornyet 1780 i forbindelse med anskaffelse af disken (jf. ndf.).⁶³ Kalken har intet mesterstempel, men kan ud fra et stilistisk grundlag antages at stamme fra samme værksted som sygesættet (jf. ndf.).⁶⁴

Den tilhørende *disk* (jf. fig. 38), 1780, er udført af Johan Henrik Møller, Faaborg, og skænket af Adam Christopher Holsten; den måler 14,8 cm i tværmål. På fanen er graveret initialer for giveren: »ACVH« (Adam Christopher von Holsten) samt årstallet »1780«; heroverfor et hjulkors. På bagsiden er to stempler: bymærke for Faaborg og mesterstempel for Johan Henrik Møller (fig. 39).⁶⁵

Fig. 39. Mesterstempel for Johan Henrik Møller og bymærke for Faaborg under diskens bund (s. 3967). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Master's mark of Johan Henrik Møller and city mark for Faaborg beneath the bottom of the paten.*

†*Disk*, 1598, skænket af Knud Venstermand sammen med alterkalken.⁶⁶ Ifølge degnens beskrivelse fra 1779 var disken af sølv, forgyldt, og uden indskrift, men med 'en stjerne udstukket på randen'.⁴⁴

Fig. 40. Oblatæske, o. 1675-1700 (s. 2968). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Wafer box, c. 1675-1700.

Oblatæske (fig. 40), o. 1675-1700, oval, 8,2×7,2 cm, 4 cm høj. Drevne blomstermotiver pryder æskens sider, og på låget udfylder én blomst med blade i drevet arbejde hele fladen. Fodplade og låg har let bølgede kanter. Under bunden er tre stempler: en oldermandsranke, bymærke for Augsburg (en pinjekogle) og mesterstempel for familien Grill (en fugl) (fig. 41).⁶⁷ Æsken dateres

Fig. 41. Mesterstempel for familien Grill, bymærke for Augsburg og en oldermandsranke under oblatæskens bund (s. 2968). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Master's mark of the Grill family, city mark for Augsburg and a guild mark beneath the bottom of the wafer box.

på baggrund af lignende oblatæsker med drevet arbejde fra slutningen af 1600-tallet (se bl.a. *DK Odense* 2970 og *DK Maribo* 346) samt Grillfamiliens aktivitet i Augsburg i sidste fjerdedel af 1600-tallet.⁶⁸ En uspecificeret æske til opbevaring af alterbrød nævnes 1747, men den tidligste, sikre omtale af æsken er fra 1779.⁶⁹

Sygesæt, 1606, bestående af kalk og disk, givet af Mette Emmiksen til Stensgård (†1612) med initialer og våben for samme og for hendes afdøde mand Jørgen Tidemand til Hageløs (†1571). Sygesættet er fælles med Helligåndskirken i Faaborg og har rimeligvis oprindeligt været skænket dertil. For beskrivelse se s. 702.

Alterkande, o. 1850, tidligst omtalt 1862,²⁶ fra Den Kongelige Porcelænsfabrik, 32 cm høj. Af sort porcelæn med forgyldt kors og sekundært(?) trælåg. Kanden benyttes ikke længere.

†*Vinflaske*, 1691, skænket af kirkeejer Diderik Schult og Armgaard Sophie Gabel. Flasken havde skruelåg, fæstnet ved en sølvkæde, og på korpus var følgende vers graveret: »O! Lad os i vor bittre boed/ Din sødhed Jesu smage/ Og af dit vin-drueklare blod/ En kraftig trøst hientage/ Der-

efter lad os ald vor tiid/ Af dette nyde Styrke/
Med hiertelig og hellig fliid/ Dig her at kunde
dyrke«. Herunder initialerne »HDS« (Hr. Diderik
Schult) og »FASVG« (Fru Armgaard Sophie Ga-
bel) samt årstallet »1691«. Flasken rummede »½
pot« og vejede »31 lod, 3 qvint«. ⁴⁴

Vinskummeske (fig. 42), tidligst omtalt 1901, ud-
ført af Hans Dreyer, Faaborg, 16 cm lang. Skeens
blad er gennembrudt og bag på skaftet er graveret
»Diernisse Kirke«. Herunder er stempel for Hans
Dreyer, Faaborg. ⁷⁰ Rimeligvis identisk med ske
omtalt som en del af kirkens inventar 1901 og
igen 1903 som ske med 'gennembrudt blad'. ²⁹

En *alterskål*, o. 1850, af porcelæn, 10 cm høj, 16,5
cm i tværmål. Sortmalet med forgyldt kors, mun-
dingsrand og fodliste. Uden stempel. Ude af brug.

Alterstager (fig. 43), antagelig o. 1850, af messing,
37 cm høje, med cirkulær, profileret fod, baluster-
skaft og dyb lyseskål med udkraget munding.

To *†alterstager*, omtalt 1747, af metal.

Syvstage (fig. 44), 1936, af messing, 36 cm høj;
en Titusstage skænket af 'venner til kirken'. ²⁶

Alterbog (fig. 45), *Bibelen*, København 1802. Ind-
bundet i brunt skind med forgyldte dekoratio-
ner. På ryggen »Biblia«, ligeledes forgyldt. Lukkes
med to metalspænder.

Fig. 42. Vinskummeske, tidligst omtalt 1901, udført af Hans Dreyer, Faaborg (s. 2969). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Wine skimmer, mentioned earliest in 1901, made by Hans Dreyer, Faaborg.*

**Røgelseskar* (fig. 46), middelalderligt, af bronze,
7,8 cm højt, tværmål 8,8 cm. Bevaret er kun kar-
rets underdel, som er halvkugleformet og glat
med profileret fod på rund standflade. Karret har
på randen to øskner, hvorfra en jernhank udgår.
I den tidligst kendte beskrivelse fra 1779 stod
karret i vægskabet (s. 2978) ved *†degnestolen* (s.
2978). ⁴⁴ 1896 blev det indleveret til National-

Fig. 43–44. 43. Alterstager, antagelig o. 1850 (s. 2969). 44. Syvstage, 1936 (s. 2969). Foto Arnold Mikkelsen 2019. –
43. *Altar candlesticks, presumably c. 1850.* 44. *Seven-branched candelabrum, 1936.*

Fig. 45. Alterbog, *Bibelen*, 1802 (s. 2969). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar book, The Bible, 1802.*

museet; 1905 afgivet til Fyens Stiftsmuseum (nu Odense Bys Museer), hvor det endnu opbevares (inv.nr. KMO/1905/14).

Messehagel, 2001, designet af Camilla Berner og syet af Elisabeth Hahn Petersen. Grøn med blå, lodretgående bort på forsiden og gaffelkors i samme blå farve på bagsiden. På forsiden er med rødt broderet et evighedssymbol (et hjul) og med guldtråd et Jesumonogram samt alfa og omega. På bagsiden er broderet fire hvide sejle med røde striber, symboliserende et skib, Sct. Ursulas attribut, en henvisning til kirkens værnehelgen.

†*Messehagler*. 1) Omtalt 1862, af rødt silkefløj med kors af sølvgaloner.²⁶ Blev o. 1900 forsynet med nyt fløj.³⁹ 2) O. 1972, syet af nonnerne på Sostrup slot.⁷¹

Alterskranken (jf. fig. 47), formentlig 1846, i nygotisk stil, er hestekoformet med spinkle balustre

af støbejern, som afsluttes foroven med volutedspring på hver side af en lilje under en profileret håndliste. Gitteret er sortmalet med blågrønne detaljer. Knæfaldet, af træ, er malet lyst grågrønt med hynder af lysebrunt læder. Oprindeligt havde gitteret forgyldte detaljer, og knæfaldet var betrukket med rødt klæde; fra 1882 beklædt med læder.

Døbefont (fig. 48), romansk, af rødlig granit, der er grovere i kummen end i foden, 85 cm høj og 65 cm i tværmål; foden og skaftet er samlet med grov cement. Foden er et omvendt terningkaptæl med hjørnehoveder, hvoraf det sydøstvendte er afslået. De mellemfaldende felter kantes af tovsnoing og har på fladen indridsede geometriske figurer på to sider: på den nordvendte side en gennemskåret cirkel omgivet af ligeledes gennemskårne trekanter og på den vestvendte to halvcirkler samt nederst et trekantsbånd. De andre sider er blanke. Skaftet har tovsnoing ved overgangen til kummen, som er glat med en tovsnoet rundstav foroven. Kummen har afløbshul og enkelte spor af sort maling.

Med den enkle ornamentik og udformning tilhører fonten den såkaldte Vindingetype, som var særligt udbredt sydøst og øst for Odense.⁷²

Fig. 46. *Røgelseskar, middelalderligt (s. 2969). I Odense Bys Museer. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – **Censer, medieval.*

Fig. 47. Korets indre med alterbord fra o. 1600, altermalerier fra 1634 og alterskranke, formentlig fra 1846 (s. 2958 og 2970). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior of chancel with Communion table from c. 1600, altar paintings from 1634 and altar rail, probably from 1846.*

Ved biskop Jacob Madsens visitats 1594 stod fonten i koret. I forbindelse med restaureringen 1846 blev den erstattet af $\dagger$ døbefonten (jf. ndf.) og hensat i haven ved Holstenshus,⁷³ indtil den 1925 blev bragt tilbage til kirken.⁷⁴ Fonten står midt i koret.

$\dagger$ Døbefont (fig. 51), 1846, antagelig af træ, i nyklassicistisk stil på cirkulær, profileret fod med ornamentbort, kanneleret skaft med et øvre prydbånd af akantusløv og flad, cirkulær kumme med bred ornamentbort under munden.⁷⁵ Stafferingen var marmoreret i hvide og mørke nuancer med mørkere detaljer. Sammenlign med $\star$ døbe-

Fig. 48. Døbefont, romansk, set mod sydøst (s. 2970). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Font, Romanesque, seen from the north west.*

Fig. 49-50. 49. Dåbsfad, o. 1600-25, nederlandsk (s. 2972). 50. Dåbskande nr. 2, o. 1910 (s. 2972). Foto Arnold Mikelsen 2019. – 49. *Baptismal dish*, c. 1600-25, Dutch. 50. *Baptismal jug no. 2*, c. 1910.

font nr. 2, 1834, fra Skt. Michaelis Kirke i Fredericia (DK Vejle 398).

Fonten henstod endnu i kirken 1941 (jf. foto i NM), men er siden blevet fjernet.

Dåbsfad (fig. 49), o. 1600-25, nederlandsk arbejde af messing, tværmål 52,5 cm. I bunden ses en drevet fremstilling af Syndefaldet omgivet af løvværk. På fanen er drevne vinranker med graveret bladværk og inderst en drevet bladranke. Sammenlign bl.a. med Orø (DK Holbæk 883).

Dåbskander. 1) Rimeligvis o. 1900, af messing, 36 cm høj. Rund fod med vaseformet korpus med graveret kors og markant udkraget munding. Hanken er kantet. Ude af brug, henstår i gravkapellet (s. 2988). På nær det graverede kors svarende til dåbskanden i Vester Skerninge (jf. s. 3178).

2) (Fig. 50), o. 1910, af messing, 37,5 cm høj, med cirkulær fod, kugleformet korpus og lang, cylinderformet hals samt kantet hank.

†*Dåbskande*, omtalt 1862, en 'messingkedel til at hente dåbsvand i'.²⁶

†*Fontelåg*, omtalt 1747, af træ.⁴⁴

Fig. 51. †Døbefont, 1846 (s. 2971). Foto E. Berner 1941. I NM. – †*Font*, 1846.

Fig. 52. †Korbuekrucifiks nr. 2, o. 1500(?) (s. 2973). Ældre fotografi 1908. I NM. –
†Chancel arch crucifix no 2, c. 1500(?).

†Korbuekrucifikser(?) 1) Antagelig senmiddelalderligt, tidligst omtalt 1779. På korsets fire ender var 'evangelisterne med deres symboler afmalet'.⁴⁴ Krucifikset hang 1779 på kirkens nordvæg ved siden af prædikestolen og var det største af kirkens to †krucifikser. Rimeligvis nedtaget i første halvdel af 1800-tallet og nævnes ikke ved beskrivelsen af kirke og inventar 1862.

2) (Fig. 52), o. 1500(?). Tidligst omtalt 1779 som kirkens 'lille kors'. Kristusfiguren, med tornekrone, hang i vandrette arme med hovedet bøjet mod højre skulder og lukkede øjne. Håret var skulderlangt og skægget kort, ribbenene markerede og fødderne krydslagte. Det korte læn-

deklæde havde midtersnip og længere sidesnip i højre side.

Langs korsarmenes kanter var halvcirkler og i hver korsende firpasform; heri var evangelistnavnene skrevet med forgyldte bogstaver.⁴⁴ I kors-skæringen var en glorieskive, muligvis med indskrift.

1779 hang krucifikset på †vestpulpiturets brystning. 1908 var fingrene på figurens venstre hånd brækket af, og af korsenderne var kun den nederste med indskriften »S. Johan-nis« bevaret.⁷⁵ Kasseret på et ukendt tidspunkt efter 1908.

Et †korgitter (»Traller«) er omtalt 1594 af Jacob Madsen.

Prædikestol (fig. 54), 1642 (jf. indskrift på *†*lydhimmel), skænket af Jørgen Schulte og Anna Margaretha von Götzen. Bestående af en kurv i fire fag med dyderelieffer og bæresøjle; oprindeligt omfattede stolen desuden en *†*lydhimmel (jf. ndf.). Stolen er noget usædvanligt opsat i kirkens nordside og tilgås ad en trappe fra koret via en gennem-brydning af triumfmuren (s. 2946, jf. fig. 100).

*Kurv*ns fire storfelter flankeres af joniske hermer på skafter med frugtklaser ophængt i ringe og hvilende på bruskværkspostamenter med kugleindfattet cabochonbosse. Postamentfelterne udfyldes af bruskværkskartoucher med rosetter og flankeres af diademhoveder, og frisefelterne har englehoveder og ringophængte draperier med

Fig. 53. Bærestolpe. Detalje af prædikestol, 1642 (s. 2974). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Bearing post. Detail of pulpit, 1642.*

Fig. 54. Prædikestol, 1642 (s. 2974). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pulpit, 1642.*

frugtklaser, adskilt af englehoveder. Øverst er tandsnit under en profileret håndliste.

Storfelterne har forneden bruskværkskartoucher med latinsk indskrift med versaler, der betegner motivet. Dette er anbragt under et bueslag med dukatmønster og æggestav, båret af pilastre med beslagværk og rosetter; sviklerne udfyldes af rulleværkskartoucher med halvrosetter. Regnet fra nord mod syd viser reliefferne fire dyder, alle efter forlæg af den nederlandske kobberstikker Hendrick Goltzius:⁷⁶ 1) (Fig. 101), Håbet, vist frontalt med underkroppen drejet mod højre, ikklædt en lang kjole med vide ærmer. På hendes venstre arm sidder en due, og bag hende ligger et anker. Indskrift: »Spes«. 2) (Fig. 55), Troen, i trekvart profil, ikklædt lang, draperet kjole med bånd om livet. I venstre hånd holder hun en bog og i højre hånd et stort kors. Om figurens hoved er en sol. Indskrift: »Fides«. 3) (Fig. 56), Retfærdigheden, ligeledes i trekvart profil og iført kjole med bælte om livet. I venstre hånd en vægt, i højre et sværd. Indskrift: »Iustitia«. 4) (Fig. 57), Klogskaben, i trekvart profil, ikklædt lang kjole med bånd om livet. En slange snor sig om hendes højre arm, mens hun med højre hånd samler kjolen om sig. Indskrift: »Prudentia«.

Bærestolpen (fig. 53), 109 cm høj, er en jonisk herme med skulderlangt hår, overskæg og kappe over venstre skulder; højre arm er lagt hen over livet. Skaftet er smykket med rulle- og beslagværk. Bagsiden er glat.

Stafferingen er udført 2004–05. De vandrette profiler er brune og forgyldte, mens felterne har sort bund. Snitværket er ligeledes malet i gyldne og brune nuancer med detaljer i bl.a. rødt, hvidt, blå og grønt; figurerne har lys hudfarve. Indskrifterne er forgyldte. Bærestolpen er gråbrun. Stolens oprindelige staffering kendes ikke i detaljer, men 1779 stod den med 'en del ægte forgyldning'.⁴⁴ Før 2004, og i hvert fald 1893,⁷⁷ var den malet i grå og hvide nuancer med enkelte forgyldte og bronzerede detaljer og tilsvarende indskrifter, formentlig udført i første halvdel af 1800-tallet.⁴⁷

Fig. 55-56. Detaljer af prædikestol, 1642. 55. Troen (s. 2974). 56. Retfærdigheden (s. 2974). Foto Arnold Mikelsen 2019. – Details of pulpit. 1642. 55. Faith. 56. Justice.

Stolen er nært beslægtet med prædikestolen (1639) i Hillerslev Kirke (Sallinge Hrd.), og de to stole er rimeligvis udført af samme mester.⁷⁸

Til stolen hørte oprindeligt en *†lydhimmel* i fem fag, prydet med 'en del opsatser oven på og en del forgyldning'. Nederst på det midterste fag, som vendte ud mod kirkerummet, var Götzenslægtens våben samt givernes initialer, »IS« (Jørgen Schulte) og »AMVG« (Anna Margaretha von Götzen). Derover årstallet: »Anno 1642«.⁷⁹ Himlen, som endnu hang over stolen 1779, er formentlig nedtaget i forbindelse med restaureringen 1846.

†*Prædikestol*, omtalt 1594, af lektorietyper, af Jacob Madsen beskrevet som opsat »tuert offuer

Choret«, formentlig oven over *†korgitteret* (s. 2973).⁴⁵ Prædikestolen er rimeligvis nedtaget 1642 ved opsætning af den nuværende prædikestol (s. 2974).

Lektorieprædikestole blev fra 1570'erne og 1580'erne opsat i danske kirker i et forsøg på at »protestantisere« kirkerummet efter reformationen, og stolen i Diernæs er blot ét eksempel af adskillige fra perioden.⁸⁰ Kun to lektorieprædikestole er i dag bevaret i deres oprindelige sammenhæng, nemlig Ulfborg (Ringkøbing Amt) og Thise (Hjørring Amt). Derudover findes dog eksempler på lektorieprædikestole, som i dag benyttes som almindelige prædikestole, se f.eks.

Davinde Kirke (DK Odense 3679) og Alslev Kirke (DK Ribe 2018).⁸¹

†*Timeglas*, omtalt 1747, på prædikestolen, »Nynnenbers arbeide med sine 4 qv.«.⁴⁴ Rimeligvis med fire glas hver på ét kvarter indsat i rammeværk. Sammenlign bl.a. med Skt. Laurentii Kirke i Kerteminde (DK Odense 1982).

†*Prædikestolsbeklædninger*. 1) Omtalt 1896, af fløj med gulfrynser.³⁸ 2) Senest 1971, af lysegrønt stof med broderet, gyldent Jesumonogram af broderet guld.⁸²

Stolestader (jf. fig. 63), af uvis alder, tidligst omtalt 1747, med 110 cm høje endegavle med fladt topstykke og smalle, let svungne armlæn, som hviler på et omvendt balusterskaft. Ryglænene har rektangulære, profilerede fyldinger. Bænke og ryglæn er siden 1972 gråmalede med lysegrå detaljer og grågrønne fyldinger; gavlene er på ydersiden malet i den samme grågrønne farve. På sæderne er lyse, grågrønne hynder. Tidligere har staderne været malet i lys og mørk egetræsfarve.²⁶

I forbindelse med renoveringen 1846 skulle stolene 'beklædes og males'.²⁰ 1862 fandtes 40 stole; de havde murstensgulv og var forsynede med døre med fyldinger og profilerede kanter (jf. fig. 25). O. 1920–25 blev dørene fjernet og erstattet af de nuværende armlæn. 1971–72 blev stolene ombygget, så ryggen fik en svag hældning, og afstanden mellem de enkelte stader forøgedes; endvidere indsattes et nyt, kortere stade ved prædikestolen for at udfylde den derværende frie plads.⁴¹

Stolene er opstillet i to rækker med 18 stole i nordsiden og 14 i sydsiden, inklusiv et dobbeltstade forrest i sydsiden, hvor herskabsstolen er indrettet (jf. ndf.). Den tidligste beskrivelse af stolestadernes opstilling er fra 1747, hvor der var 17 mandstole, 18 'fruentimmerstole' samt stole på 'svalen' (antagelig †vestpulpituret, s. 2980).⁴⁴ I forbindelse med kirkeeejerens bekostning af †hershkabsstol samt †skrifte- og †degnestole 1749 (jf. ndf.) blev stolestaderne rimeligvis også forandret, og en beskrivelse af deres opstilling fra 1752 viser således en forøgelse til 19 stole i hver side samt yderligere to til 'hospitalsmænd og -kvinder' i nordsiden.⁴⁴ På †vestpulpituret var 2×6 fattigstole.

Fig. 57. Klogskaben. Detalje af prædikestol, 1642 (s. 2974). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Wisdom. Detail of pulpit, 1642.*

†*Skrifte- og præstestole*. 1) 1749, bekostet af Adam Christopher Holsten og Abelheid Benedicte Rantzau. Opsat i korets nordside ved siden af †degnestolen (se ndf.) og over for †hershkabsstolen i sydsiden (se ndf.). Over stolen var, formentlig på et gavlstykke, malet givernes våben og årstallet »1749«. Antagelig nedtaget ved restaureringen 1846.

2) Antagelig 1846, tidligst omtalt 1862; en lænestol med rød polstring, der stod nord for alteret bag †skillevæggen under korets †pulpitur (s. 2980). Præstestolen omtales 1901 som 'en lænestol med puder'²⁹ og har antagelig stået bag alteret indtil nedtagning af †pulpitur og †skillevæg 1949.

Fig. 58. Vægskab med sengotisk topstykke og beslag (s. 2978). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Wall cabinet with Late Gothic top piece and mountings.*

†*Degnestole* 1) 1749, antagelig opført af Adam Christopher Holsten og Abelheid Benedicte Rantzau sammen med †skriftestol nr. 1 (jf. ovf.) og †herskabsstol nr. 1 (jf. ndf.). Stolen var placeret ved prædikestolen i korets nordside over for †herskabsstolen.

2) O. 1846, anbragt syd for alteret bag †skillevæggen under †pulpituret. Her fandtes desuden et †bord og en †læsepult. Formentlig nedtaget 1949.

En †*bogpult*, omtalt 1862, i degnens stol.

Herskabsstol, 1846, dobbelt stade forrest i søndre stolerække. 1862 præciseredes, at der var bræddegulv og bænke polstret med rødt klæde.²⁶ Stolen er ombygget sammen med stolestaderne og indgår i disse.

†*Herskabsstol*, 1749, opsat af kirkeejer Adam Christopher Holsten og Abelheid Benedicte

Rantzau. Stolen var placeret i korets sydside over for †degnestol nr. 1 (jf. ovf.) og †skriftestol nr. 1 (jf. ovf.). Den lukkede stol svarede i bredde og længde til skriftestolens og degnestolens samlede størrelse. Over stolen var en 'opsats af fjelle', formentlig et gavlstykke svarende til †skriftestol nr. 1, hvorpå var malet årstal »1749« samt initialerne »HR« (Holsten og Rantzau).⁸³ Kirkeejeren havde muligvis privat adgang til stolen via en †dør på korets sydside (jf. s. 2953).⁸⁴ Stolen blev nedtaget 1846.⁸⁵

Løse stole. 1) O. 1950–60(?), to Børge Mogensen-stole fra C. M. Madsen, af træ med flettet sæde, placeret i korets nordside.

2) O. 1957(?)⁸⁶, fire Børge Mogensen-stole fra FDB, af træ med flettet sæde, placeret bag alteret.

3) Fire stole af træ med flettet sæde står i våbenhuset.

†*Løse stole*. Fire stole til 'kirkebetjentene', omtalt 1912, skulle fornyes og beklædes.²⁶

To *bænke*, o. 1900(?), af træ, 131×38 cm, 92,5 cm høje, henstår på loftet. Malet i mørk, rødbrun farve. Muligvis omtalt 1969 som 'morsomme gamle bænke'; de var da placeret på †vestpulpituret.⁴¹

Et *vægskab* (fig. 58), med sengotisk topstykke og beslag, men i øvrigt formentlig fra 1846, er indmuret i våbenhusets nordvæg. Af eg, 106×62,5 cm, heraf måler topstykket 62,5×40 cm. Topstykket er profileret og kantes foroven af en bort af korsblomster mellem fialer. Forsiden er glat med låge hvorunder en enkelt, vandret profil. Beslagene, af jern, omfatter to hængsler og gangjern, der holder lågen, begge med midterroset (delvist ødelagte) samt roset for enden; sidstnævnte er forskelligt udformet på de to beslag. Mellem gangjernene er en dørning på et bladformet beslag samt fladt nøgleblik med svungne udspring i to hjørner, og derover et sekundært, rombeformet beslag med pengerrille (jf. ndf.). Skabet låses ved et langt, smalt spærrebånd på tværs af lågen. Indersiden står i dag som ét rum med metalbeklædning på alle flader.

Skabet har nyere staffing i lys rødilla og lysegrå med grågrønne beslag. Over lågen anes en ældre (†)indskrift: »Til de Fattige«. 1908 stod skabet i mørk egetræsfarve.⁸⁷

Oprindeligt var skabet indmuret i korets nordside, hvor †degnestolen blev opsat 1749 (s. 2944). 1846 blev det flyttet til sin nuværende placering i våbenhusets nordside. Det har formentlig oprindeligt alene tjent som skab, men er senere, i hvert fald fra 1779, blevet benyttet både til opbevaring og som kirkens fattigblok: i en længere periode blev det middelalderlige ★røgelseskar (s. 2969) således opbevaret i skabet, samtidig med at det anvendtes som fattigblok, og degnen bemærkede 1779: »det haver, i de Catholske Tider, været til at sætte Ornamenten udi«. ⁴⁴ I dag benyttes skabet endnu som pengeblok.

Pengeblok, jf. vægskab ovf.

†*Pengeblokke*. 1) Senmiddelalderlig, omtalt 1504, da dronning Christine lagde 8 skilling i den (jf. s. 2935). ⁸⁸

2-3) Omtalt 1905, 'kirkeblokkene males'. ²⁶

Pengebøsse, nyere, af messing og med et smalt kors på forsiden. Anbragt på skibets sydvæg, vest for døren.

†*Klingpung*, omtalt 1747, af gult atask med en lille sølvklokke. ⁴⁴

†*Særlige rumindretninger*. Panelvæg (jf. fig. 25), sandsynligvis 1846, under †østpulpituret (s. 2980). Altertavlen var opsat på væggen, og bag

Fig. 59. Halvroset over indvendig dørfløj, muligvis 1846 (s. 2979). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Half rosette above interior door wing, possibly 1846.*

Fig. 60. Salmenummertavle nr. 1, tidligst omtalt 1862. Hænger på loftet (s. 2983). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Hymn board no. 1, mentioned earliest in 1862. Hangs in the loft.*

ved, på hver side af alteret, var indrettet to rum for †præste- og degnestolene (jf. ovf.). To †*dørfløje* med glas var indsat i væggen på hver side af alteret som indgang til de to rum.

Udvendige dørfløje. 1) (Jf. fig. 19), o. 1953-54, enkeltfløj, af eg. Ydersiden er glat med beslag og dørning af sortmalet jern. På indersiden er kvadratiske fyldinger og metalbosser, ligeledes sortmalede. Ovenover er et rundbuet vindue med tværgående sprosser, som danner rudemønster. I våbenhusets sydvæg.

2) O. 1927-28, rundbuet enkeltfløj af træ, malet i mørkegrå farve. I tårnets nordside.

Indvendig dørfløj, muligvis 1846 (jf. restaurering), dobbeltfløj af træ, malet i lys gråblå farve. Ovenover er et rundbuet vindue med sprosser, som danner halvroset (fig. 59). Mellem skib og våbenhus.

Fig. 61. Indre mod vest med $\dagger$ pulpitur, tidligst omtalt 1718 (s. 2980). Foto E. Berner 1941. I NM. – Interior towards west with $\dagger$ gallery, mentioned earliest in 1718.

Indvendig $\dagger$ dørføj, før 1941,⁸⁷ rundbuet enkeltfløj af træ, med tre profilerede fyldinger. Sad ved opgangen til prædikestolen.

$\dagger$ Pulpiturer. Kirken har tidligere haft pulpiturer i skibets vestende og i koret. De to pulpiturer er formentlig væsentligt ombygget og gjort ens 1846. 1) *Vestpulpituret* (fig. 61) er tidligst omtalt 1718, da fire nye stole skulle anskaffes til 'pulpituret'.⁸⁹ Det oprindelige udseende kendes ikke. Af ældre fotografier fremgår, at pulpituret var båret af to kanelerede søjler, muligvis oprindelige. Brystningen, antagelig 1846, var udsåret i nygotisk stil med rektangulære, profilerede fyldinger, svarende til $\dagger$ østpulpiturets (jf. ndf.). Forud for nedtagningen 1972 var pulpituret egetræsmalet; 1875 beskrives søjlerne som hvide.⁷⁸

Pulpituret var oprindeligt indrettet med stolestader (jf. ovf.). 1779 anvendtes det som orgelpulpitur, fra 1846 atter som siddepladser til me-

nigheden, og fra o. 1930 igen som orgelpulpitur indtil nedbrydning 1972.

2) *Østpulpituret* (jf. fig. 25), opsat 1752 eller tidligere, da Adam Christopher Holsten bekostede et $\dagger$ orgel (s. 2981) og samtidig på pulpituret 'i lige linje' lod indskrive oplysninger om årstal og navn med forgyldte bogstaver: »Anno 1752 haver Stamherren Høyædle og Velbaarne Hr. Adam Christopher von Holsten, tillige med sin Høyaedelige Frue Abelheid Benedicte von Ranzou ladet dette Orgel bygge, saa og Kirken renovere, Guds Huus til Prydelse, og Stamhuuset til ære.«⁴⁴

Pulpiturets oprindelige udseende kendes ikke. Af ældre fotografier fremgår, at det fra 1846 fremstod som $\dagger$ pulpituret i vest (jf. ovf.) med kanelerede søjler og nygotisk brystning. I forbindelse med ændringerne blev de sengotiske relieffer fra ($\dagger$)altertavlen (s. 2963) opsat på kanten af brystningen, to på hver side af orglet. 1902-03 blev

brystningen, sammen med orglets facade, malet i egetræsfarve.

Pulpituret var oprindeligt indrettet som orgelpulpitur (jf. ovf.). 1779 var det møbleret med i alt fire bænke med siddepladser for sognets ungkarle; fra 1846 atter i brug som orgelpulpitur. Opgang til pulpitur og orgel skete via en trappe fra tdeg-nestolen (s. 2978) bag alteret.

Efter flytning af orglet o. 1930 havde pulpituret ikke nogen egentlig funktion i kirken, og det blev nedtaget 1949.⁴¹

For eksempler på østlige orgelpulpiturer, se bl.a. Horne Kirke (o. 1809, Sallinge Hrd.) og Øster Hæsing Kirke (1816, Sallinge Hrd.).⁹⁰

Orgel (fig. 62) 1845, med fem stemmer. Bygget af P. U. F. Demant, Odense.⁹¹ Disposition (C-c³): Principal 8 Fod, Tectus 8 Fod, Fugara 8 Fod, Oktav 4 Fod, Flöite 4 Fod. Oprindeligt anbragt på tulpitur i koret (nr. 2, s. 2980).²⁶ Restaureret og ombygget o. 1875 af J. A. Demant,⁹² hvorved det

var blevet »som nyt med fuld og kraftig Tone«. ²⁶ Ved synet i 1904 fandt man orglet for svagt, når kirken var fuld, og det foresloges, »at principalen forøges med en oktav«. ⁹³

O. 1930 blev orglet flyttet til tvestpulpituret (nr. 1, s. 2980).⁹⁴ 1972 blev det anbragt på gulvet i kirkens nordvestlige hjørne, og i denne forbindelse fjernedes de oprindelige to stempelbælge. I 1998 blev orglet udvidet med selvstændig pedal med én stemme, Subbas 16' samt pedalkobling. Samtidig blev manualværket udvidet med Spidsfløjte 2'. Arbejdet udførtes af Bruno Christensen Orgelbyggeri, Terkelsbøl. Den tredelte facade har spidsbuet midterfelt med påsat strålekrans og at-trappiber af sølvbronzeret træ. Stafferingen består i grå og blå nuancer samt forgyldning på strålekrans og profillister.

tOrgel. 1752, bekostet af kirkeejeren Adam Christopher Holsten og hustru Abelheid Benedicte Rantzau og opsat på tulpituret over alte-

Fig. 62. Orgel, 1845, bygget af P. U. F. Demant, Odense (s. 2981). Foto Arnold Mikelsen 2019. – *Organ, 1845, built by P. U. F. Demant, Odense.*

Fig. 64. »Danmark«. Kirkeskib, 1936, udført af modelskibsbygger Johannes Petersen, Faaborg, skænket af godsforvalter Jægermann på Holstenshus (s. 2984). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – “Danmark”. Church ship, 1936, made by model ship builder Johannes Petersen, Faaborg, donated by estate manager Jægermann at Holstenshus.

ret (nr. 2, s. 2980). Allerede 1779 var orglet flyttet til ÷vestpulpituret, da det bemærkedes: ‘Nede i kirken er et pulpitur og derpå er et lille orgel’. Samtidig bemærkedes, at der på ÷østpulpituret var indskrift i forgyldte bogstaver med årstal (1752) og oplysninger om orglets giver (jf. ÷indskrift på ÷pulpitur nr. 2 ovf.).⁹⁵

Salmenummertavler. 1) (Fig. 60), tidligst omtalt 1862,²⁶ af træ, 62×99,5 cm, til skydenumre. Sortmalet med mørkebrunt rammeværk og indskrift med hvid fraktur samt hvide cifre. Tidligere var tavlerne egetræsmaledede.²⁶ En tavle henstår siden o. 1972 på loftet, tre tilsvarende ÷tavler er kasserede.

2) (Jf. fig. 26), o. 1972,⁹⁶ fire tavler af metal, 90,5×48 cm, hvidmalede og med søm til ophæng af cifre.

Præsterække-tavle, nyere, af glas, 110×65 cm. Tavlen viser præsternes navne fra 1920 til 2017. Opsat på våbenhusets østvæg.

Fig. 63. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior looking west.*

Lysekroner. 1) (Jf. fig. 63), 1967, udført af Doberck & Søn, København, skænket til kirken af skibsreder Hans Svenningsen. Barokkopi med 2×6 s-svungne arme med delfiner og mandsprofiler, profileret balusterstamme med hænekugle med knop og kronet af en flakt ørn. Ophængt i skibets første fag i kæde af sortmalet jern med forgyldte kugler.

2–3) (Jf. fig. 63), o. 1960,⁹⁷ to ens barokkopier med seks s-svungne arme, balusterskaft, hænekugle og profileret knop. Hænger i skibets andet og tredje fag i ophæng svarende til nr. 1.

4) En moderne seksarmet lysekroner hænger i våbenhuset.

5) En *ringkroner*, 2016, med 24 lys, er ophængt i koret.⁹⁸

Fire *lysearme*, 1951, udført af Hudevad Kunstsmedje og skænket til kirken af en anonym giver. Fra en ottekantet vægplade udgår en lysearm med kugleled og dyb, ottesidet lydeskål; ved overgangen til vægpladen er en opstander i form af et hjulkors i gennembrudt arbejde. Lysearmene

Fig. 65. Urskive, antagelig 1700-tallet, på tårnets syd-side (s. 2984). Foto Arnold Mikkelsen 2021. – *Clock face, presumably 18th century, on the south side of the tower.*

er opsat på piller i skibet, to på sydsiden og to på nordsiden.

†*Lamper*, opsat 1906, bekostet af ejerne af Holstenshus.²⁹

To *kandelabre*, nyere, med fire s-svungne arme samt centralt lysefad, står i koret på hver side af alteret.

Kirkeskib (fig. 64), »Danmark«, ophængt 1936, bygget af modelskibsbygger Johannes Petersen, Faaborg, og skænket af godsforvalter Jægermann på Holstenshus.⁹⁹ En model af skoleskibet af samme navn; tremastet fuldrigger med lejder på den nordvendte side. Skibet har brunt- og sortmalet skrog og hvide detaljer; navnet står agter med gyldne versaler. Ophængt i en kæde af sortmalet jern med forgyldte kugler i buen mellem skibets første og andet fag.

†*Ligbåre*, omtalt 1747 som 'gammel'.⁴⁴

Tårnur (fig. 66), 1700-tallet,¹⁰⁰ antagelig skænket 1837 af Hans von Holsten.¹⁰¹

Urværket består af både gang- og slagværk, men kun førstnævnte er endnu i funktion og drives af lodder. Gangværkets oprindelige hagegang (ankergang) er bevaret, og i en noget særegen konstruktion driver bundhjulet direkte på ganghjulsakslen.¹⁰² Rammeværket er udført i smedet

fladjern, forsynet med enkelte volutudspring, alt rødmalet.

Uret har muligvis været i brug på Holstenshus, før Hans von Holsten skænkede det til kirken, da det forrige urværk var gået i stykker (jf. †tårnur ndf.).

1863 var urværket sendt til reparation.²⁶ 1888 gik det i stå og blev ikke repareret før 1929 af gårdejer Andreas Knudsen.¹⁰³ Under en større restaurering 2019 blev urværket forsynet med elektrisk optræk.⁴¹

†*Tårnur*. Uvis datering, formentlig 1700-tallet; angiveligt beskadiget da et lyn 1781 slog ned i tårnet.¹⁰⁴ 1827 var uret i stykker og erstattedes 1837 af det nuværende tårnur.

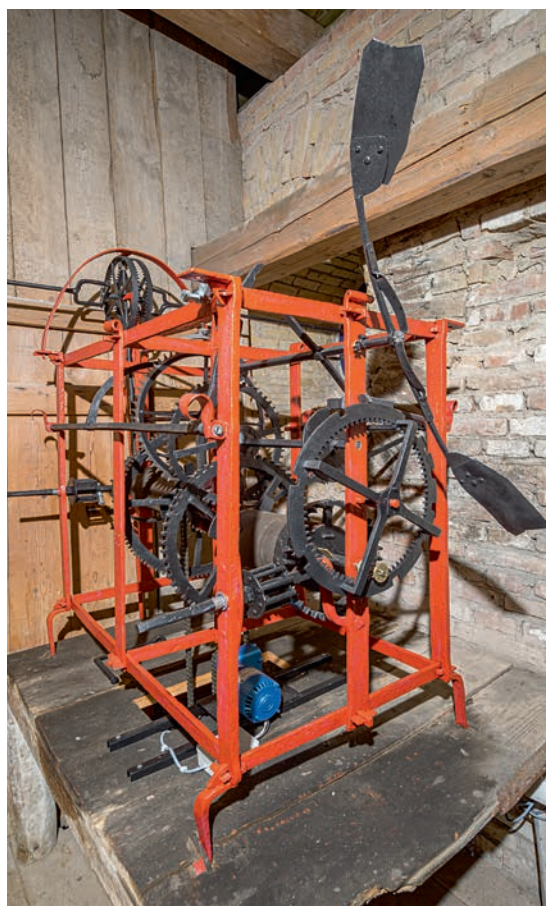

Fig. 66. Tårnur, 1700-tallet, antagelig opsat og skænket 1837 af Hans von Holsten (s. 2984). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Tower clock, 1700s, presumably set up and donated in 1837 by Hans von Holsten.*

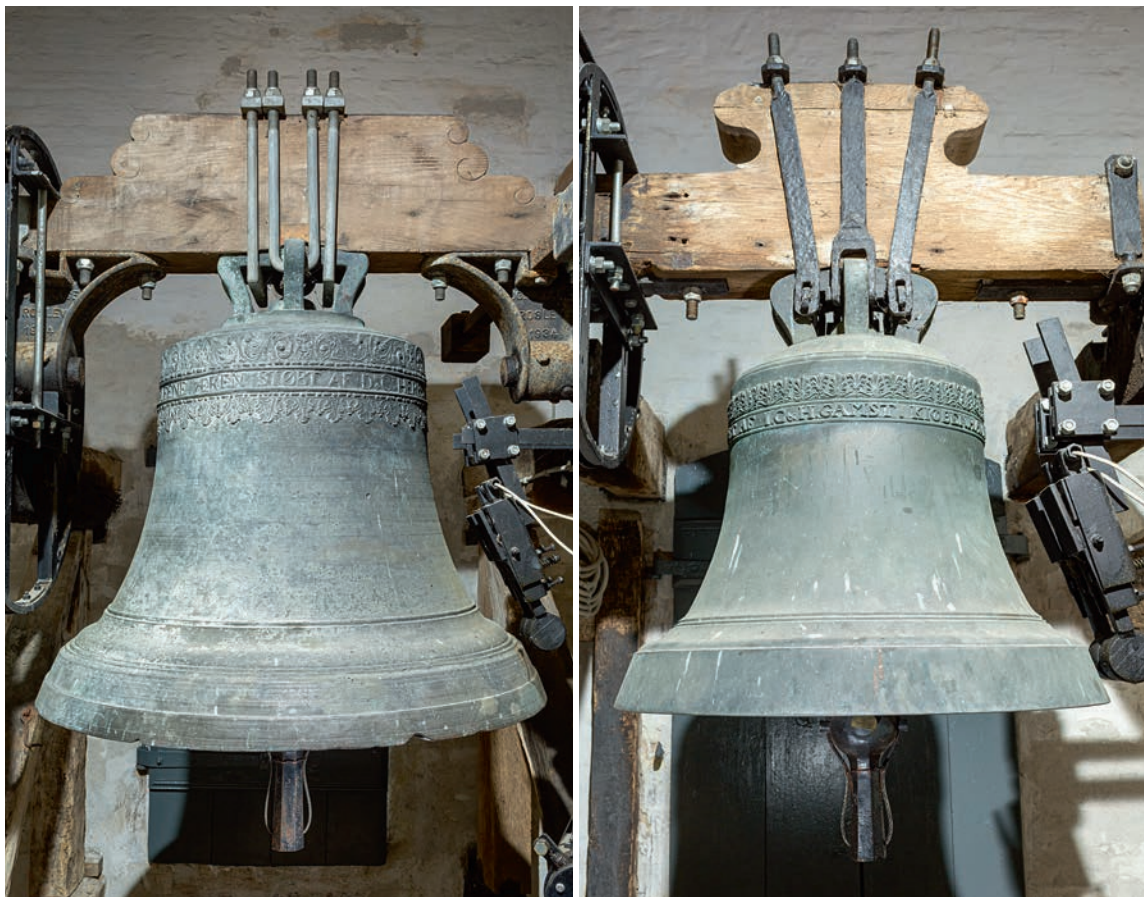

Fig. 67–68. 67. Klokke nr. 1, 1791, støbt af D. C. Herbst, København (s. 2985). 68. Klokke nr. 2, 1839, støbt af I. C. og H. Gamst (s. 2985). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – 67. Bell no. 1, 1791, cast by D. C. Herbst, Copenhagen. 68. Bell no. 2, 1839, cast by I. C. and H. Gamst.

Urskiverne, (fig. 65), antagelig 1700-tallet,¹⁰⁵ formentlig opsat sammen med *†*tårnuret. Malet i mørkeblå farve med sort kant, forgyldte romertal og en stor, pileformet timeviser, også forgyldt. Opsat på tårnets nord- og sydside. Omtalt 1825 og 1827 ifm. opmaling.³³

Klokker. 1) (Fig. 67), 1791, støbt af D. C. Herbst, København, 93 cm i tværmål. Om halsen er bladranker og derimellem perlestav samt versalindskrift: »Støbt af D. C. Herbst hof klokke støber i Kiøbenhavn aared 1791 Gud aleene æren«. Klokken blev 1935 ophængt i ny vuggebom.¹¹

2) (Fig. 68), 1839, støbt af I. C. og H. Gamst, 62 cm i tværmål. Om halsen er en liljebort og derunder indskrift med versaler: »Støbt af I. C. & H. Gamst Kiøbenhavn 1839«.

†Klokker. 1) 1592, skænket af Jens Madsen og Søren Terkild. Om halsen var indskrift i to linjer med latinske bogstaver: »Anno MDXCII. Lod Jens Madsin i Haurom, og Søren Terkil/ Denne Kloc i Her Peder Jensens Tid sin Kirkeveri Støbe.«.⁴⁴ Ved Jacob Madsens besøg 1594 var det kirkens eneste klokke; 1838 var den revnet og erstattedes af klokke nr. 2.

2) 1640, støbt af Baltzer Melchior,¹⁰⁶ Flensborg, med indskrift under kronen: »Baltzer Melchior me fecit. Anno 1640. Verbum Domini manet in æternum« (Baltzer Melchior gjorde mig. År 1640. Herrens ord varer evigt). Antagelig omstøbt til klokke nr. 1.¹⁰⁷

3) O. 1750, antagelig skænket af kammerherre Adam Christopher Holsten.¹⁰⁸

GRAVMINDER

Oversigt. Kirken har tre gravsten fra henholdsvis 1588, 1673 og 1744. Derudover er fra anden halvdel af 1600-tallet bevaret adskillige kisteplader og -beslag samt fire kistekrucifikser fra en $\dagger$ gravkrypt under koret, indrettet 1642 af Jørgen Schulte. En $\star$ gravramme fra o. 1717 opbevares i Nationalmuseet. Et kapel for slægten Holsten, rimeligvis indrettet 1740 i tårnrummet, afgrænses fra skibet med en fornemt ornamenteret gitterlåge; i kapellet står to store sarkofager og malede epitafier pryder nord- og sydvæggen.

$\dagger$ *Epitafium*, o. 1654, over Anders Nielsen, født på Ammager (Amager), bekostet af samme. Endvidere til minde om hans hustru Anna Nielsdaatter (Nielsdatter), født i Aaslevf (Årslev), og deres datter Sophia Andersdaatter (Andersdatter), begge begravede i kirken, samt hans forældre, moren Margrete Christophersdaatter (Christophersdatter), født på Ammager og begravet i kirken, og faren Niels Andersen, født i Haugaar (Haugård) i Jylland, bosat og begravet i Tornbye (Tårnby) Kirke på Ammager 'for 35 år siden' (1619).

Epitafium 'i billedhuggerarbejde', formentlig i bruskbarok stil med 'en del ansigter rundt og inden omkring udhugget'. I midten, antagelig flankerende et storfelt, var to kvindelige dydefigurer, 'alt forgyldt': i højre side Troen, holdende en sort bog med forgyldte blade i højre hånd og et bræt med et forgyldt kors i venstre; i venstre side Håbet med et anker i højre hånd og en due siddende ved venstre. Foroven var den opstandne Kristus med kors i venstre hånd og højre hånd løftet til velsignelse, flankeret af to engle. Indskriften var skrevet med små danske »prent-bogstaver« (rimeligvis versaler) og forgyldt.¹⁰⁹

1779 hang epitafiet på skibets nordside 'straks ved orgelværket'. Antagelig nedtaget ved restaureringen 1846.¹¹⁰ 1875 blev det opbevaret på loftet på Stougård, hvor indskriften imidlertid var blevet ulæselig.¹¹¹

Gravsten. 1) (Fig. 69), 1588, over [Sophie Knudsdatter Venstermand, datter af Knud Venstermand til Finstrup og Karen Juel], $\dagger$ 6. septembris (sept.) 1588.¹¹²

Figursten af lys, grå sandsten, 127×58 cm, muligvis afbrækket forneden. I fodfeltet er indskrift med reliefversaler; kun den første linje med op-

lysninger om dødsdagen synes bevaret.¹¹³ På et postament båret af tre konsoller står afdøde frontalt under arkaden, hvis bueslag har dukatmønstre og bæres af kannelerede pilastre med profileret base og jonisk kapitæl med perlestav og bladornamentik. Over kapitælerne er forkrænkethedssymboler, til venstre et kranium på krydsede knogler og til højre et timeglas. I sviklerne og hen over bueslaget holder to nøgne småengle fire aneskjolde for slægterne Urne, Venstermand, Juel og Sandberg. Figurfremsstillingen er udført med stor detaljerigdom. Afdøde har armene krydset foran livet, håret ligger i en flettet krans hen over issen, og hun er iklædt en kortærmet kåbe med høj hals samt pibekrave over en langærmet, plisseret kjole. Mod brystet holder hun blomster.

Ifølge Chr. Axel Jensen har stenen sammen med enkelte andre fynske gravsten fra perioden 'sammenhæng med hertugdømmerne'.¹¹⁴

Ifølge Jacob Madsen var afdøde begravet i koret, og stenen må oprindeligt have ligget her. 1928/29 blev stenen fundet i gravkrypten og indsat på sin nuværende placering i våbenhusets nordvæg.¹¹⁵

2) (Jf. fig. 102), 1673, over Rasmvs (Rasmus) Pedersen, som boede i Bjørnemvse gaard (Bjørnemossegaard), $\dagger$ 9. sept. 1673. Stenen, af rødlig kalksten, 45×50 cm, er, foruden et bomærke forneden, uden ornament. Stenen, hvis nederste højre hjørne er afslået, blev fundet under restaureringsarbejde 1971 og betegnet som 'jordfund' (jf. note 30). I dag henstår stenen i krypten under koret (jf. gravkrypt, s. 2994).

3) (Jf. fig. 102), 1744/45, over Jacob Jacobsen Holbech (Goldbech), forpagter på Holstenshus, $\dagger$ 26. dec. 1744 'udi hans alder 63 år'.

Stenen, af sort kalksten, 90×70 cm, er i dyb relief, pyntet med rosetter i de højre hjørner og bladornamenter i de venstre. Over indskriften er et timeglas i forhøjet relief samt indskriften »Soli Deo Gloria«, under den et kranium over korslagte knogler. Ifølge kirkebogen blev afdøde begravet 'inden i kirken midt i gangen næsten lige for den lille gang op til prædikestolen.' (jf. s. 3001).¹¹⁶ Stenen, hvis øverste venstre hjørne er afslået, blev fundet under restaureringsarbejde 1971 og betegnet som 'jordfund' (jf. note 30). I dag henstår stenen i krypten under koret (jf. gravkrypt, s. 2994).

Fig. 69. Gravsten nr. 1, 1588, over Sophie Knudsdatter Venstermand. I våbenhuset (s. 2986). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Tombstone, 1588, of Sophie Knudsdatter Venstermand. In the porch.*

Fig. 70. *Gravramme, o. 1717, over Morten Andersen (†1717). I NM (s. 2988). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Grave frame, c. 1717, of Morten Andersen (†1717). Now in the National Museum.

*Gravramme (fig. 70), o. 1717, over Morten Andersen (Andersen), tidligere forpagter på Østrupgård, †29. maj 1717. Af egetræ, 166×102 cm. Den rektangulære ramme er tappet sammen. På hver af de to lodrette sidestykker er tre udskårne rosetter, og på de tre vandrette tværstykker er indskrift med fordybede versaler. Rammen har spor af malede ornamenttranker samt anden bemaling i rød, hvid og sort farve. Den blev fundet i forbindelse med begravelsen af †kister under gravkryptens gulv 1928 (jf. s. 2950) og er siden 1929 i NM (inv.nr. D11501).¹¹⁷

Holstens kapel, rimeligvis indrettet 1740 (jf. degnens forpligtelse til at holde 'begge begravelser rene', s. 2936) af kirkeejer Godske Ditlev von Holsten (1674–1745) og Elisabeth Sophie

Fig. 72. Gitterlåge, 1740, for Holstens kapel (s. 2988). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Lattice gate, 1740, for the Holsten Chapel.

von Knuth (1685–1742) i tårnrummet. Kapellet adskilles fra skibet af en fornem gitterlåge af smedejern, og to store sandstenssarkofager optager det meste af pladsen. På syd- og nordvæggen er epitafier over de to begravede med anetavler for slægterne Holsten og Knuth. Tavler med kisteplader fra †kister fra gravkrypten under koret er hensat i kapellet. Mod vest er kapellets eneste vindue med farverigt glasmaleri (s. 2955).

Gitterlågen (fig. 72), 1740, af smedejern, består af to dørfløje flankeret af faste sidestykker under en profileret gesims og kronet af et topstykke. De midterste felter på dørfløjene udgøres af rosetter

Fig. 71. Låseblæk. Detalje af gitterlåge, 1740 (s. 2988). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Striking plate. Detail of lattice gate, 1740.

på diagonalt krydsende rundjern. Låseblikket på højre fløj er en bladmaske (fig. 71). Midterfelterne indrammes af smalfelter med båndakantus, som i hjørnerne afbrydes af liljer, og på slaglisten mellem fløjene er blade. Også sidestykkerne har båndakantus ligesom det fladbuede topstykke; centralt er to ovale våbener fastgjort for slægterne Holsten og Knuth. Under dem er forkrænkelighedssymboler: et timeglas, et kranium og krydslagte knogler, hvilende på akantuskonsol. Øverst en krone. Samme udsmykning, på nær kronen, er på topstykkets inderside. Gitteret er sortmalet med forgyldte detaljer på ydersiden; våbenskjoldene er i heraldiske farver. På hovedgesimsens inderside er indskrift med forgyldte versaler (fig. 73): »Corpora coniugii qvæ qvondam vincla ligabant. Hic neque post mortem dissocianda iacent« (I livet ægteskab har begge sammenbundet. Se den forening ej ved døden er forsvundet).¹¹⁸

Gitterlågen har samme forlæg som lågen for det Reventlowske kapel i Dybbøl Kirke (*DK Sjyll* 2208).

To *epitafier*, 1746, er opsat af afdødes søn Adam Christopher Holsten.

1) (Fig. 74), over Gothsche Dietlev de Holsten (Godske Ditlev von Holsten), *23. febr. 1674 på Sjælskov, erektionsherre til Holstenshus og arveherre til Langesø, oberst ved infanteriet, †25. nov. 1745.

Epitafiet, af træ, består af to over hinanden anbragte vægpaneler, samlet af lodrette brædder og adskilt af en vandret profil; sortmalet. Det nedre panel (storstykket), 224×115 cm, har i tre spalter forgyldt versalindskrift, bestående af personalhistoriske oplysninger samt prosaisk tekst. Her gengives uddrag fra den danske oversættelse, som i forbindelse med udførelsen af panelet blev trykt og udgivet:¹¹⁹

»O! Vandringsmand træd lidet af din Vej til dette Sted!
(...)

Hans Fædre skinnede i Frankenland,
Hans Farfader i Holsteen, Han Selv,
som en klar Stjerne i Fyen.
Vor Norden, som forud udsendte
saa mange Familier til fremmede Lande,
Tager undertiden imod Fremmede.

Den FAMILIE VON HOLSTEN er af gammel Adel,
Fører i sit Vaaben en Ørn, et Tegn paa et adeligt Mod,
Ørnen beskuer Soelen, uden at blinke med Øynene,
(...)

Da lode Forældrene Ham forsøge sin Lykke
paa sin egen haand,
Som Ørnene pleje at vove sine Unger i frie Luft.
(...)

Imedens Han fulgte Martis Fane i 10 Aar,
Fornam Han med Fortrydelse, at Han
paa Martis Mark hverken kunde saae
eller høste;

Den Skat Han der fandt, var Ære, men ey Guld;
Krigen er som Ebbe og Flod,
der sluger hvad Vand den udspyer.
Mars og Pluto ere vel ofte, men ey altid, forenede.
(...)

See! nogle gjøre sin Lykke med et Spring,
derimod andre med langsomme Trin.
(...)

Da syntes Dyden og Lykken at kappes om
at ophøje Ham.
Med Forstand forhvervede Han sine Midler,
med Forstand conserverede
Han dem;

Da det er nok saa stor Kunst at conservere
som at forhverve.
Trarbach, en Fæstning liggende i Hundsruock,
fordum meget fast,
var indtagen af de Franske,

Og blev Prøve-Steenen paa
den Salig Herres Tapperhed.
Da kunde man see, den Salig Herre var
en Ørn af Ørne-Slægt, og ey van-
slægtede fra sine brave Forfædre,
Og at Han forfulgte de Franske,
som Ørnen forfølger ey frygtagtige
Fluer, men stridbare Fugle.
(...)

Rom har haft Generaler, som har begivet sig
fra Krigen til Agerdyrkning,
Og har udvaldt Plougjernet i Steden for Sverdet.
Den Salige Herre gjorde sit Jordegods frugtbar
ved sin Omhygelighed.
(...)

Det Stamme-huus Holstens-Huus
skal blive Ham en udødelig Datter,
Som Epaminondas forud sagde, at den Bataille af
Leuctra skulde blive
for Ham.
(...)

Han oprettede Holstenshuus, et huus meere for
Efterkomerne, end for sig selv.
Han har og bygget denne Begravelse for sig
og sin Frue til en bestandig Boelig.
(...)

Gak Vandrings-Mand! og tilstaae,
At den Mand, der har levet og er død,
Som Salig VON HOLSTEN,
er virkelig
En udi Døden triumpherende Stridsmand.«¹²⁰

Fig. 73. Indskrift på inderside af gitterlåge, 1740 (s. 2988). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Inscription on inside of lattice gate, 1740.*

Det øvre, rundbuede panel (topstykket), 224×169 cm, har anetavle for Godske Ditlev von Holsten: et træ med tvedelt stamme og krone med grønt løv samt ovale anevåbener for afdødes forældre, bedste-, olde- og tipoldeforældre i heraldiske farver. Ved træets fod er slægten Holstens våben over et hvidt banner med indskrift med sorte versaler: »Gothsche Dietlev de Holsten«. Epitafiet er opsat på kapellets sydvæg.

2) (Fig. 75), over Elisabetha Sophia f. Knutha (Elisabeth Sophie von Knuth), *15. sept. 1685 på Åsmarke, datter af gehejmeråd Eggert Christoffer von Knuth til Åsmarke og Melz, †4. sept. 1742.

Epitafiet, af træ, er udformet og bemalet som nr. 1. På storstykket er i tre spalter latinsk indskrift i forgyltde versaler. Her et uddrag gengivet fra den trykte udgave:

»[gift] Den I Martii 1709.

I dette Aar, som er mærkværdig af sin sterke Kuld
Brændte Hun dog af Ægte Kierligheds kydske Lue.
Dette Ægteskab var en Hauge,
hvor i Fredens Olie-Træer voxede,
En Rosen-Gaard uden Torne,
En Viin-Gaard uden vilde Viin-Træer.
Her regierede Kierlighed uden Bitterhed,
Elskov uden Rif.

Dog var her en Striid:

Den eene Ægte-Fælle kappedes med den anden.
Om Fortrined i Ægte-Kierlighed,
En Striid uden Sorg.

Denne var den eeneste, dog eenige, U-eenighed.
Hvori det var deyligt at vinde,
og fornøyleligt at overvindes,
Dog blev Seyeren altiid u-vis

imellem begge Ægte-Fælle,
Saaledes var Ægteskabet et sødt Aag.¹²¹

Topstykket har anetavle for Elisabeth Sophie von Knuth i form af et træ med anevåben, der er led-

Fig. 74. Epitafium nr. 1, 1746, over Godske Ditlev von Holsten (†1745) med indskrift på storstykket og anetavle på topstykket. På kapellets sydvæg (s. 2990). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Sepulchral tablet no. 1, 1746, commemorating Godske Ditlev von Holsten (†1745) with inscription on large panel and table of ancestors on top piece. On the south wall of the chapel.*

saget af buede skriftfelter med navne med sort kursiv. Våbenene omfatter tre slægtled, mens de felter, der skulle vise de ældre slægtled, står tomme. Ved træets fod er det Knuthske våben ledsaget af et skriftbånd med indskrift med sorte versaler: »Elisabeth Sophia de Knuth«. Panelet er opsat på kapellets nordvæg.

Sarkofager (fig. 77). 1) 1742, over Elisabeth Sophie von Knuth, *15. sept. 1685 på Aasmarck (Åsmarke), datter af geheimeråd Eggerdt Christopher von Knuths (Eggert Christopher von Knuth) til Aasmarck (Åsmarke) og Meltz (Melz), †4. sept. 1742.¹²²

Barokprofileret sarkofag af lys sandsten, 257×105 cm, 109 cm høj, med reliefudsmykning og indskrift med reliefversaler i forsænkede bånd.

Kisten har profileret fodliste og hviler på fire løver, en i hvert hjørne, der er hugget i mørkere sten (fig. 76). På kistens kort- og langsider er skriftfelter med hjørneindsnit og skriftsteder (Ap.g. 24, Sl. 17,2. Kor. 6, 1. Pet. 1), ledsaget af løvværk og rosetter; på de skrå afskårne hjørner er volutstykker båndophængte rosetter. På det flade låg er skriftfelt, udformet som en reliefhugget baldakin med frynset kant, ophængt i ringe og med en krone foroven (fig. 79).¹²³ Under baldakinen er et skriftbånd: »Holsten:Knuthen« samt to sammenstillede våbenskjolde for Holsten og Knuth. Sarkofagen står i kapellets nordside.

2) 1746, over Gosche Detlef von Holsten (Godske Ditlev von Holsten), erektionsherre til Holstens-Huus (Holstenhus), arveherre til Lan-

Fig. 75. Epitafium nr. 2, 1746, over Elisabeth Sophie von Knuth (†1742) med indskrift på storstykket og anetavle på topstykket. På kapellets nordvæg (s. 2991). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Sepulchral tablet no. 2, 1746, commemorating Elisabeth Sophie von Knuth (†1742) with inscription on large panel and table of ancestors on top piece. On the north wall of the chapel.

gesøe (Langesø), hans kongelige majestæts bestalter og oberster (oberst) ved infanteriet. *23. febr. 1674 på Gielskow (Gelskov), †25. nov. 1745. Ifølge kirkebogen blev afdøde først indført i kirken og nedsat i kisten af sine bønder 'uden nogen prægtig ceremoni' den 7. marts 1746 kl. 4 om morgenen.¹²⁴

Sarkofagen er, på nær lågets indskrift (fig. 78) og skriftstederne (Es. 26, Job 10, 1. Tess. 4, Åb. 14), svarende til nr. 1. Placeret i kapellets sydside.

Yderligere to †kister har stået i kapellet, men er på et uvis tidspunkt flyttet til gravkrypten (s. 2994). 1) O. 1756, over Juncker Friderich von Holsten (Frederik von Holsten), *30. okt. 1753, †23. dec. 1756. Kiste af træ, betrukket med læder. På †kistepladen et vers:

»Alt Kiød. det er dog høe,
Dets Herlighed som Markens Blomster,
Og graven alles Sammenkomster,
Enhver maae til at døe.
Lyksalig derfor dend, som ind til Himlen gaar,
Før verdens Usselhed han ret at kiende faar,
Du fik det beste Fat;
Du Dine Fædres kiære Grøde,
Da Du saa ung og tiilig døde,
Gav Verden en god Nat.
Sov da sødt i Jesu Skiod,
Som vandt Dig Hviile ved sin Død.«⁴⁴

2) O. 1768, over Sophia Dorothea von Holsten (Sophie Dorothea von Holsten), *3. juli 1755, †21. febr. 1768. Svarende til nr. 1, tillige med vers på †kisteplade:⁴⁴

»Her giemmes en afmattet krop
 Ved Tyve ugers bittre Smerte,
 Bespendt med ondt fra Taa til Top,
 Før Døden vandt det unge hierte,
 Høyledig af Byrd og Slægt,
 Storadelig ved rare Dyder,
 Men Naaden gav dog overvægt,
 Og Seyer vandt Naturens Lyder.
 Dend ædle siæl stod derfor fast,
 I Troe og Haab til Livets Ende,
 Og end, da Hiertet Stykker brast,
 Guds naades kraft mand kunde kiende.
 Hviil Salig Frøken Holsten da
 De trette og forpiinte Lemmer,
 Dig ingen Glæden tager fra,
 Din siæl din Jesus hos sig giemmer.«

Gravkrypt (s. 2946), o. 1642, i koret. 1642 fik Jørgen Schulte bevilling til at 'lade forfærdige' sin begravelse;¹²⁵ begravelsen blev herefter benyttet af familierne Schulte og Banner frem til slutningen af århundredet.

Fig. 76. Løve. Detalje af sarkofag, 1742/46 (s. 2992). Foto Arnold Mikkelsen. – *Lion. Detail of sarcophagus, 1742/46.*

1779 stod ifølge degnens indberetning endnu 20 *†kister* i krypten. Af disse kunne 13 identificeres som tilhørende slægterne Schulte og Banner, fem var uden indskrifter og to kister, som tidligere havde stået i Holstens kapel, tilhørte medlemmer af familien von Holsten (*†kister* nr. 1-2 ovf.). 1928 blev kisterne begravet under kryptens gulv; her blev en del kisteplader og -beslag (jf. beskrivelse af *†kisterne* ndf.) samlet og ophængt på fem indrammede tavler, som nu står i det holstenske kapel. I dag findes muligvis endnu rester af kister i krypten.

Blandt de *begravede* i krypten er Elisabeth Schulte *†*1641, Jørgen Schulte *†*1641, Gertrud Schulte *†*1643, Jørgen Schulte *†*1652 (jf. prædikestol s. 2974), Jørgen Banner *†*1655, Otto Banner *†*1662, Christian Schulte *†*1662, Jørgen Banner *†*1663, Anders Banner *†*1666, Niels Banner *†*1670, Anna Catharine Schulte *†*1671, Frederik Banner *†*1675, Anna Margaretha von Götzen *†*1684, samt antagelig Diderik Schult *†*1704 (jf. *†*vinflasker, s. 2968). Ydermere er Frederik von Holsten *†*1756 og Sophie Dorothea von Holsten *†*1768 på et senere tidspunkt overført fra gravkapellet (jf. ovf.).

*†Kister og kisteplader.*¹²⁶ 1) O. 1641. Jomfru Elisabeth Schult (Elisabeth Schulte), *26. nov. 1639 på Findstrupgård, datter af Iørgen Schult (Jørgen Schulte) og Anna Margreta von Götzen (Anna Margaretha von Götzen) til Finstrup, *†*10. maj 1641 på Findstrupgård (Finstrup).

Kiste af træ beklædt med sort læder med sorte frynser af silke; på låget lå en *†*kisteplade.

2) O. 1641. Iørgen Schvltdt (Jørgen Schulte), *1. nov. 1640 på Finstrvpgaard (Finstrup), søn af Iørgen Schvltdt (Jørgen Schulte) og Anna Margrete von Götzen (Anna Margaretha von Götzen) til Finstrvpgaard (Finstrup), *†*22. juni 1641 samme sted.

Lille kiste af træ, svarende til nr. 1. På låget lå en rektangulær kisteplade af messingblik, 18×31 cm, med indskrift i fordybede versaler, indrammet af drevet, gennembrudt akantus og englehoveder. Endvidere et adeligt våben (jf. ndf.).

3) O. 1643. Jomfrue Giertrvdt Schvlt (Gertrud Schulte), *15. nov. 1641 på Findstrvpgaard (Finstrup), datter af Iørgen Schvlt (Jørgen Schulte) og Anna Margrete von Götzen (Anna Margaretha von Götzen) til Findstrvpgaard (Finstrup), *†*15. febr. 1643 på Finstrup.

Fig. 77. To ens sarkofager, 1742/46, for Elisabeth Sophie von Knuth (†1742) (th.) og Godske Ditlev von Holsten (†1745) (tv.), i Holstens kapel (s. 2992). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Two identical sarcophagi, 1742/46, for Elisabeth Sophie von Knuth (†1742) (right) and Godske Ditlev von Holsten (†1745) (left), in the Holsten Chapel.*

Kiste af træ med betræk som nr. 1-2, dog noget større. På låget lå en rektangulær kisteplade af messingblik, 23,5×38 cm, med fordybet versalindskrift, i ramme i drevet, gennembrudt arbejde med akantus og englehoveder. Endvidere var nogle våbener (jf. ndf.) fastsat på kisten.

4) O. 1652. Ivrgen Schult (Jørgen Schulte) til Findstrup (Finstrup), kongl. råd- og befalingsmand på Abrahamstrvp (Abrahamstrup), *“den næste mandag for Palmesøndag 1593 paa sin

federne gardt, Haarnborig” (Horneburg), søn af Diderick Schvltis (Dietrich Schulte) og Gartervdt Marschalchs (Gertrud Marschalck), †20. aug. 1652 på Finstrup, 58 år, fem måneder og fem dage gammel.

Kiste af træ, betrukket med sort læder og med sorte silkefrynser om låget. Midt på kisten lå en kisteplade (fig. 80), af messingblik, 43×57,5 cm, med indskrift i fordybede versaler og krans med blomsterornamentik i drevet, gennembrudt ar-

bejde. På låget var desuden adelsvåben samt fire hjørnebeslag med basunblæsende engle med æreskranse i hånden (jf. ndf.) og, ved hovedenden, et krucifiks (jf. ndf.).

5) O. 1655. Iørgen (Jørgen) Banner, *9. okt. 1654 på Findstrvpgaard (Finstrup), søn af Niels Banner til Ringstedgaard (Ringstedgård) og Anna Catarina Skvlt (Anna Catharine Schulte), †10. april 1655 på Findstrvpgaard (Finstrup).

Lille kiste af træ med sort læderbetræk og sorte frynser. Herpå lå en rektangulær kisteplade, 32×18 cm, af messingblik, med fordybet versalindskrift, i ramme af drevet, gennembrudt akantus og englehoveder.

6) O. 1662. Otte Banner (Otto Banner), *12. okt. 1661 på Hagenschov (Hagenskov) Slot, søn af Niels Banner til Tibiergaard (Tybjerggård), befalingsmand på Hagenschov (Hagenskov) Slot, og Anne Catharina Skvlt (Anna Catharine Schulte), †23. juli 1662 på Hagenskov Slot.

En lille †kiste af træ med sort læderbetræk og sorte frynser i kanterne. På låget var en tværoval kisteplade, af messingblik, 27×31,5, med indskrift i fordybede versaler, i en krans af drevet, gennembrugt blomsterornamentik samt englehoveder.

7) O. 1662. Christian Schultze (Christian Schulte), kammerherre, *8. marts 1633 på Beldring i Seland (Sjælland), søn af Georg Schultze (Jørgen Schulte) til Fynstrvpgaard (Finstrup), rådsmand og befalingsmand over Abrahamstrvp (Abrahamstrup), og Anne Margrethe von Götzen (Anna Margaretha von Götzen), †23. dec. 1662 i Kiöbenh. (København), 29 år og ni måneder gammel.

Kiste af træ med frynser og kvaster; herpå lå en tværoval kisteplade (fig. 81), 50,5×65 cm, af messingblik med indskrift i fordybede versaler og ramme i drevet, gennembrudt akantusornamentik med rosetter; nederst et kranium. På låget var endvidere adelige våbener samt et kistekrucifiks (jf. ndf) og en †kârde af stål, 'sort betrukket' og med galonbesat fæste.

8) O. 1663. Iørgen Banner (Jørgen Banner), *30. nov. 1662 på Hagenskovf (Hagenskov) Slot, søn af Niels Banner til Røkiel (Rødkilde), befalingsmand på Hagenskovf (Hagenskov) Slot, og Anne Catharina Schvlt (Anna Catharine Schulte), †29. jan. 1663 på Hagenskov Slot.

Lille kiste af træ med sort læderbetræk og sorte frynser. Tværoval kisteplade, af messingblik, 25×31,5 cm, med fordybet versalindskrift i ramme af gennembrudt, drevet arbejde med englehoveder og akantus.

9) O. 1666. Anders Banner, *13. dec. 1665 om morgenen 'ved 4. slet' på Haggenshove (Hagenskov) Slot, søn af Niels Banner til Røekild (Rødkilde), befalingsmand på Haggenshove (Hagenskov) Slot, og Anna Chatrine Skvlt (Anna Catharine Schulte), †3. april 1666 'ved 3. slet' på Haggenshove (Hagenskov) Slot, 'og hans ganske alder, som han levede, her i verden udi, var 16 uger'.

En lille kiste af træ med sort læderbetræk og sorte frynser. På låget en tværoval kisteplade, af messingblik, 27×31,5 cm, med fordybet versalindskrift i ramme af gennembrudt, drevet akantus med blomster og englehoveder. Endvidere adelige våbener (jf. ndf.).

10) O. 1670. Niels Banner, herre til Frederichsgaffve (Frederiksgave), gehejmeråd, assessor og amtmænd over Assens Amt, *12. april 1622 på Lindholm, 'af de Banners og Billers stamme', søn af Otte Banner (Otto Banner) til Lindholm og Jytte Bill (Bille), †22. febr. 1670, 48 år, en måned og tre uger gammel.

En stor kiste af træ, betrukket med sort læder og rundt om beklædt med sorte silkefrynser; nederom beslået med kvaster. På låget lå en tværoval kisteplade (fig. 82) af messingblik, 61×70 cm, med fordybet versalindskrift, og med krans af drevet, gennembrudt blomsterornamentik. På låget var desuden våbenskjolde og fire hjørnebeslag med basunblæsende engle med den ene hånd hvilende på et dødningshoved (jf. ndf.) samt, ved hovedenden, et krucifiks (jf. ndf.). Endelig var kisten beslået med sømhoveder med adelsvåben (jf. ndf.). Kisten var 1779 placeret på venstre side af nedgangen i krypten.

11) O. 1671. Anna Catarina Skvlt (Anna Catharine Schulte), *15. nov. 1631 på Belderinggaard (Beldringgård) på Sjælland, datter af Iørgen Skvlt (Jørgen Schulte) og Anna Margreta von Götzen (Anna Margaretha von Götzen) til (Finstrupgaard) Finstrup, g.m. Niels Banner til Friderichsgafve (Frederiksgave), †18. febr. 1671

Fig. 78-79. 78. Lågflade. Detalje af sarkofag nr. 2, 1746, med indskrift over Godske Ditlev von Holsten (s. 2992). 79. Lågflade. Detalje af sarkofag nr. 1, 1742, med indskrift over Elisabeth Sophie von Knuth (s. 2992). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – 78. Lid surface. Detail of sarcophagus no. 2, 1746, with inscription for Godske Ditlev von Holsten. 79. Lid surface. Detail of sarcophagus no. 1, 1742, with inscription for Elisabeth Sophie von Knuth.

på Friderichsgafve, 39 år, tre måneder, en uge og fire dage gammel.

Kisten, næsten svarende til nr. 10, med sort læderbetræk, sorte silkefrynser og kvaster. På låget var en tværoval kisteplade (fig. 83), af messingblik, 68×61 cm, med fordybet versalindskrift, indrammet af drevet, gennembrudt akantus.

Under indskriften et graveret dødningshoved med ornamenter. På kisten var desuden sømhoveder med adelsvåben, våbenskjolde og hjørnebeslag med basunblæsende engle med dødningshoveder (jf. ndf.) og et kistekrucifiks (jf. ndf.). Kisten var placeret på venstre side af nedgangen i krypten.

Fig. 80–83. 80. Kisteplade nr. 4 over Jørgen Schulte (†1652) (s. 2995). 81. Kisteplade nr. 7 over Christian Schulte (†1662) (s. 2996). 82. Kisteplade nr. 10 over Niels Banner (†1670) (s. 2996). 83. Kisteplade nr. 11 over Anna Catharine Schulte (†1671) (s. 2996). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – 80. Coffin plate no. 4 for Jørgen Schulte (†1652). 81. Coffin plate no. 7 for Christian Schulte (†1662). 82. Coffin plate no. 10 for Niels Banner (†1670). 83. Coffin plate no. 11 for Anna Catharine Schulte (†1671).

12) O. 1675. Friderich Banner (Frederik Banner) til Friderichsgafve (Frederiksgave), cornet under Graf Rantzolts (grev Rantzau) dragonner (dragonregimentet), *23. maj 1653 på Jungshoved Slot på Sjælland, søn af Niels Banner til Friderichsgafve (Frederiksgave), gehejmeråd, assessor og amtmand over Assens Amt, og Anna Cathrine Skult (Anna Catharine Schulte), †'udi hans alders 22 år, tre måneder og 1 dag'.

Kisten, af træ, var betrukket med sort læder, sorte frynser og kvaster fornedet. På låget var en tværoval kisteplade (fig. 84), af messingblik,

54,5×65 cm, med fordybet versalindskrift, indrammet af en bred, gennembrudt blomsterkrans i drevet arbejde. Endvidere en 'sort betrukket' tårde af stål med galonbesat fæste, adelige våbener (jf. ndf.) og et kistekrucifiks (jf. ndf.). I lågets hjørner var beslag med drevne blomstermotiver. Kisten var placeret lige for nedgangen i krypten på den venstre, nordlige side.

13) O. 1684. Anna Margareta von Götzen (Anna Margaretha von Götzen), *9. maj 1611 på Neigendorff i »Chver og Marchbrandenbvrge« (Mark Brandenburg), datter af Hans Christoph

von Götzen (Christopher von Götzen) til Zehendorf og Margareta von Barnewitzen (Margaretha von Barnewitz), g.m. Iörge Schvlts (Jörgen Schulte) til Findstrvp (Finstrup), †6. aug. 1684 'på hendes egen gård Findstrvp (Finstrup) kl. 4 om eftermiddagen', 74 år gammel.

Den store kiste var af træ og betrukket med sort læder. Kistepladen (fig. 85), oval, af messingblik, 39×69 cm, har indskrift med fordybede versaler i ramme af drevet, gennembrudt akantus. I rammens top og bund er to engle med udstrakte arme og på hver side ligeledes to engle, siddende med den ene hånd på et dødningshoved. På lågets hjørner var kistebeslag (jf. ndf.) i drevet arbejde.

14) O. 1704(?), antagelig for Diderik Schult, stiftsamtmand, *1644, †1704.

Kisten var sort med runde lister, uden betræk og indskrifter, og var antagelig en nyere kiste bestøt af 'salig oberst von Holsten' (Godske Ditlev von Holsten), da den gamle var rådnet.

1779 stod yderligere fire †kister i krypten, alle uden indskrift:⁴⁴ 15) En stor kiste af træ betrukket med sort bajklæde. På låget en 'sort overtrukket' †kærde af stål med galonbesat fæste.

16) En stor kiste af træ betrukket med sort fløj og ligeledes med en †kærde af stål, 'sort betrukket' og med galonbesat fæste på låget.

Fig. 85. Kisteplade nr. 13 over Anna Margaretha von Götzen (†1684) (s. 2998). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Coffin plate no. 13 for Anna Margaretha von Götzen (†1684).*

Fig. 84. Kisteplade nr. 12 over Frederik Banner (†1675) (s. 2998). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Coffin plate no. 2 for Frederik Banner (†1675).*

17) En lille forfalden kiste af træ med sort læderbetræk og frynser.

18) 1779 var den yderste kiste rådnet bort; det inderste skrin var knækket i to, og låget var løst, så man kunne se resterne af et balsameret barn, ca. to år gammelt.

Adskillige *kistebeslag* fra kryptens †kister er bevaret og opsat på tavlerne i det holstenske kapel:

1-2) Hjørnebeslag, 34×24,5 cm, af messingblik, i drevet, gennembrudt akantus.

3-4) (Fig. 86), hjørnebeslag, 27,5×46,5 cm, af messingblik, i drevet, gennembrudt arbejde; i hvert beslag ses en basunblæsende engel, som hviler hånden på et kranium, omgivet af blomster- og akantusornamentik.

5-6) Hjørnebeslag, 37,5×25,5 cm, af messingblik, i drevet, gennembrudt arbejde, med basun-

Fig. 86. Hjørnebeslag nr. 3-4, med basunblæsende engle (s. 2999). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Corner mountings no. 3-4 with trumpet-playing angels.*

blæsende engle med kranium, omgivet af akantus.

7-11) Jesumonogrammer, af messingblik, i gennembrudt arbejde.

Endvidere et antal adelige *våbener*, af messingblik, for slægterne Schulte, Banner, Marschalck, von Götzen, Gyldenstjerne, Rud og Oxe (jf. be-

skrivelser ovf.), samt små *sømhoveder*, af messingblik, udformet som våbener for slægterne Schulte og Banner og opsat på fire af tavlerne i kapellet.

Fire *kistekrucifikser* fra *†*kisterne er bevaret og henstår i det holstenske kapel: 1) (Jf. fig. 74), o. 1650-75, af messing, 36 cm højt. Kristusfiguren har smalt lændeklæde med længere sidesnip. Korset er et kløverbladskors med ornamenterede kanter og drevet blomsterornamentik i enderne. Over kristusfiguren er et banner uden indskrift og ved korsfoden et dødningehoved. Opsat i kapellets sydøstre hjørne.

2) (Jf. fig. 74), o. 1650-75, af messing, 41 cm højt. Kristusfiguren har smalt lændeklæde med kort sidesnip. Korset har ornamenterede, gennembrudte korsarme med blomsterornamentik i enderne. Over kristusfiguren et banner med spor af indskriften »INRI«. Opsat i kapellets sydvestre hjørne.

Fig. 87-88. 87. Kistekrucifiks nr. 3, o. 1650-75 (s. 3001). 88. Kistekrucifiks nr. 4, o. 1650-75 (s. 3001). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – 87. *Coffin crucifix no. 3, c. 1650-75.* 88. *Coffin crucifix no. 4, c. 1650-75.*

Fig. 89. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1740 (s. 3001). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 1, c. 1740.*

3) (Fig. 87), o. 1650–75, af messing, 56 cm højt. Kristusfiguren hænger i strakte arme, let skævvredet mod højre. Korset har glatte korsarme med blomsterformede ender med de fire evangelistsymboler, indrammet i cirkler. Under Kristusfiguren er et dødningehoved, og et over hans hoved er et fragment af et banner. Ophængt i kapellets nordvestre hjørne.

4) (Fig. 88), o. 1650–75, af messing, 38 cm højt. En lille Kristusfigur, opsat på et kors med korsarme med gennembrudt ornamentbånd langs kanterne og dobbelte rosetter i enderne. Over figuren hænger et banner med spor af bogstaverne »INRI«, og under den er et dødningehoved. Krucifikset er placeret på en afsats i kapellets nordøstre hjørne.

†Jordfæstegrav 1745. For Jacob Jacobsen Goldbeck, forpagter fra Holstenshus, begravet 2. jan. 1745 inde i kirken i den lille gang ved prædikestolen (jf. gravsten nr. 3, s. 2986).¹²⁴

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 89), o. 1740, over ukendt, af rød granit, 50×37 cm. Stenen står med uregelmæssig kant og har indskrift i fordybede versaler: »NMS 1740«. Nu hensat nordvest på kirkegården.

2) (Fig. 90), 1834/61, over kammerråd og godsinspektør Jesper Madsen, *28. dec. 1789, †21 jan. 1861 og hustru Johanne Ditlevine Marie Madsen, f. Brandt, *28. jan. 1797, †23. aug. 1834. Skrift-rulle af hvidt marmor, 57×45 cm, med indskrift i fordybet antikva. Nederst på rullen er utydelig indskrift. Nu hensat nordvest på kirkegården.

*3) (Fig. 91), o. 1850–75, over ukendt. Af smedejern, 135×70 cm, stærkt rustent; indskriften, der har været malet på, er helt forsvundet. Monumentet består af en stang med volutbøjler, der bærer en hjerteformet skriftplade, kronet af et kors. På to af volutbøjlerne sidder støbte duer, og nederst på skriftpladen er påsat relief af et håndtryk, vistnok af lys sandsten. I Odense Bys Museer (inv.nr. 1938/226).

*4) (Fig. 92), o. 1850–75, over ukendt. Af smedejern, 119×43,5 cm, med spids, dråbeformet †skriftplade forneden og hjerteformet skriftplade

Fig. 90. Kirkegårdsmonument 2, 1834/61 (s. 3001). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 2, 1834/61.*

Fig. 91. *Kirkegårdsmonument nr. 3, o. 1850-75, over ukendt (s. 3001). I Odense Bys Museer. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Churchyard monument no. 3, c. 1850-75, to unknown deceased.*

foroven, kronet af et kors. Sortmalet med hvidt skriftfelt. I Svendborg Museum (inv.nr. 12.654).

I kirkegårdens sydvestlige hjørne er et *gravsted* for slægten Berner, ejerne af Holstenshus, med adskillige monumenter (jf. s. 2938).

En række *kirkegårdsmonumenter* henstår i tårnet: 1) (Jf. fig. 93), o. 1875, over gårdmand Peder Nielsen, *1793, †6. april 1875.

Stele af træ, 81×37,5 cm, ens på for- og bagside, med skaft i form af en flad, udsavet baluster, flankeret af drejede søjler, profileret gesims og rundbuet gavlstykke med volutter. Midt på skaftet er et ovalt skriftfelt, og foroven og forneden

henholdsvis et stråleornament og halvcirkulært ornament. I gavlfeltet er et kors på Golgatahøj. Stelen hviler på et profileret postament, der er fastgjort til en pæl. Monumentet er malet mørkebrunt med hvide søjler og skriftfelt hvorpå indskrift med sort skriveskrift; gavlfeltet er blå og ornamenterne forgyldt. I bagsidens skriftfelt er et vers:

»Kjære Fader
Vi komme med be-
drøvet Sjæl,
At sige Dig et ømt Farvel,
O Fader ved din Kiste!
Du var for os en Fader kjær,
Nu føle vi, hvor tungt det er,
At dig vi maatte miste.«

Fig. 92. *Kirkegårdsmonument nr. 4, o. 1850-75, over ukendt (s. 3001). I Svendborg Museum. Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2021. – *Churchyard monument no. 4, c. 1850-75, to unknown deceased.*

Fig. 93. Kirkegårdsmonumenter på tårnloftet, nr. 1, 4, 2, 5 og 3 (s. 3002–3003). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Churchyard monuments in the tower loft, nos. 1, 4, 2, 5 and 3.

2) (Jf. fig. 93), o. 1878, over Kasper Peder Johansen, *6. jan. 1816, †25. april 1878.

Stele af træ, 81×37,5 cm, svarende til nr. 1; dog er stafferingen på nær i skriftfeltet og gavlfeltet næsten bortslidt. Foran forsidens skriftfelt er indsat glas; i bagsidens skriftfelt er et vers:

»Ud den, hvem Herren/ vil udtage,
Naar Livets Lys skal slukkes ud,
Naar træet af mange Levedage,
sit sidste Suk, han offrer Gud.
Ud ham, naar han fra Livets Byrde
kun fundet har et Tilflugtssted
Hvorhos den gode Sjælehyrde,
Han nyde maa en varig Fred.«

3) (Jf. fig. 93), o. 1887, over smed Hans Jensen, *8. marts 1836, †26. jan. 1887. Af smede-/støbejern, 116 cm høj, af form svarende til nr. *4 ovf.

Sortmalet med hvide skriftfelter med indskrift med sort skriveskrift. Monumentet er let forrustet.

4) (Jf. fig. 93), antagelig slutningen af 1800-tallet, over ukendt. Af træ, 84×40 cm, kløverbladskors med spor af indskrift med sort skriveskrift.

5) (Jf. fig. 93), antagelig slutningen af 1800-tallet, over ukendt. Af træ, 35×22 cm, med afrundede hjørner, hvidmalet med indskrift med sort skriveskrift:

»Saa sov nu kjære Barn i Gravens Bolig
Ej noget der forstyrre skal din Ro
Din lille Sjæl blandt Englene fortrolig
Nu glæder sig og evig priser Gud.
Kort var din Vandringstid hos os hernede
Gud tog dig bort, skjønt du os var kjær
Dog vil vi ikke Sukke mere og græde
Men stræbe kun at samles med dig der«.

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Diernæs Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933-, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. Rigsarkivet, Odense (RAO). *Fyns bispearkiv*: Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812–30 (*Bispeark.* Indb. om kirker og kirkegårde). – Synsforretninger over kirker 1718–35 (*Bispeark.* Syn over kirker). – Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872–98 (*Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde). – Visitatsprotokol 1588–1896 (*Bispeark.* Visitatsprot.). – Sallinge Herreds breve 1539–1689, 1786–88, 1804–30, 1842–52, 1868–83, 1922–26 (*Bispeark.* Sallinge Hrds. breve). *Sallinge Herreds provstiarkiv*: Indberetning om præste- og degnekald 1788–1813 (*Provstiark.* Indb. om præste- og degnekald). – Returnerede cirkulærer 1851–64 (*Provstiark.* Returnerede cirkulærer). – Sager vedrørende de enkelte sogne 1851–65 (*Provstiark.* Sager). – Synsprotokol for kirker og præstegårde 1915–75 (*Provstiark.* Synsprot.). *Svendborg Amtsprovsti*: Synsprotokol for Sunds og Sallinge Herreder 1824–39 (*Svendborg Amtsprovsti.* Synsprot.). *Diernæs Sogn*: Kirkebog 1741–1808 (*Sogneark.* Kirkebog). *Baroniet Holstenshus*: Sager vedrørende Diernæs, Lyø og Ulbølle

kirker 1861–1910 (*Baroniet Holstenshus.* Sager). – Vedr. kirkerne under Holstenshus, Langesø og Nakkebølle 1889–1919 (*Baroniet Holstenshus.* Vedr. kirkerne under Holstenshus, Langesø og Nakkebølle). – Materiale vedr. afløsning af kirketiende og tiendeydelse 1810–1919 (*Baroniet Holstenshus.* Materiale vedr. afløsning). – Dokumenter vedr. Kirker og Hospitaler 1750–1861 (*Baroniet Holstenshus.* Dok. vedr. kirker og hospitaler).

Kirkens arkiv. Synsprotokol 1862 ff. (Kirkens arkiv. Synsprot.).

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Kallske samling.* 377. 4°. Kopi af beskrivelse over kirkerne og herregårdene i Fyn og i Langeland, af sognepræsterne til Thuras brug forfattet 1755 (*Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755). – *Biskop Jørgen Karsten Blochs Samlinger og Optegnelser til Gejstlighedens Historie i Fyens Stift*, Add. 138.2°, I. – Ære-Minde over den fordum Høyædle og Velbaarne Hr. Gothsche Dietlev von Holsten, København 1746 (Ære-Minde 1746).

Nationalmuseet (NM). *Håndskriftsamlingen*: C. T. Engelstoft, Kirkerne i Fyns Stift (med register af Olaf Olsen) (NM. Engelstoft). *Indberetninger*: M. Mackeprang 1908 (inventar). – Usigneret o. 1930 (gravsten). – Niels J. Termansen 1936 (inventar). – K. Søndergaard Nielsen 1999 (inventar). – Kirstine Schrøder Hansen 2012 (kirkegård). – Per Rasmus Møller 2017 (urværk).

Tegninger. *Nationalmuseet (NM).* N. P. Jensen o. 1920 (plan). – Aage Jørgensen 1943 (gravminder). – H. P. Knudsen 1966 (beliggenhed, plan, snit, varmeanlæg). – Lars Mindedal 1967–71 (beliggenhed, kapel, detaljer) og 1987–88 (plan, snit, opstalt).

Litteratur. Niels Rasmussen Søkilde, *Holstenshus og Nakkebølle med tiliggende Sogne og Øer, samt Udsigt over Egnens almindelige Historie fra Oldtiden til vore Dage*, Odense 1875 (*Rasmussen Søkilde* 1875). – August Schrøder, *Meddelelser om Faaborg Kjøbstad fra ældre og nyere Tid*, Faaborg 1866 (*Schrøder* 1866).

Historisk indledning ved Marie Louise Bode Blyme, kirkens omgivelser og bygning ved Anders C. Christensen, inventar og gravminder ved Marie Louise Bode Blyme, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Bjørn Westerbeek Dahl, Katrine Faust Larsen og Marie Louise Bode Blyme m.fl. Engelsk oversættelse ved James Manley. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedso. Redaktionen afsluttet oktober 2021.

Fig. 94. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I RAO. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's Book of Visitations.*

¹ Svend Aakjær (udg.), *Kong Valdemars Jordebog*, I–III, Kbh. 1943, I, 12.

² *Aktstykker for største Delen hidtil utrykte, til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid*, Fyens Stifts literaire Selskab (udg.), I, Odense 1841, 132.

³ Kaldsbrevet er gået tabt, men fremgår af en registratur fra 1540 over dokumenter fra Faaborg Helligåndskloster; Aage Fasmer Blomberg, »En registratur fra Fåborg

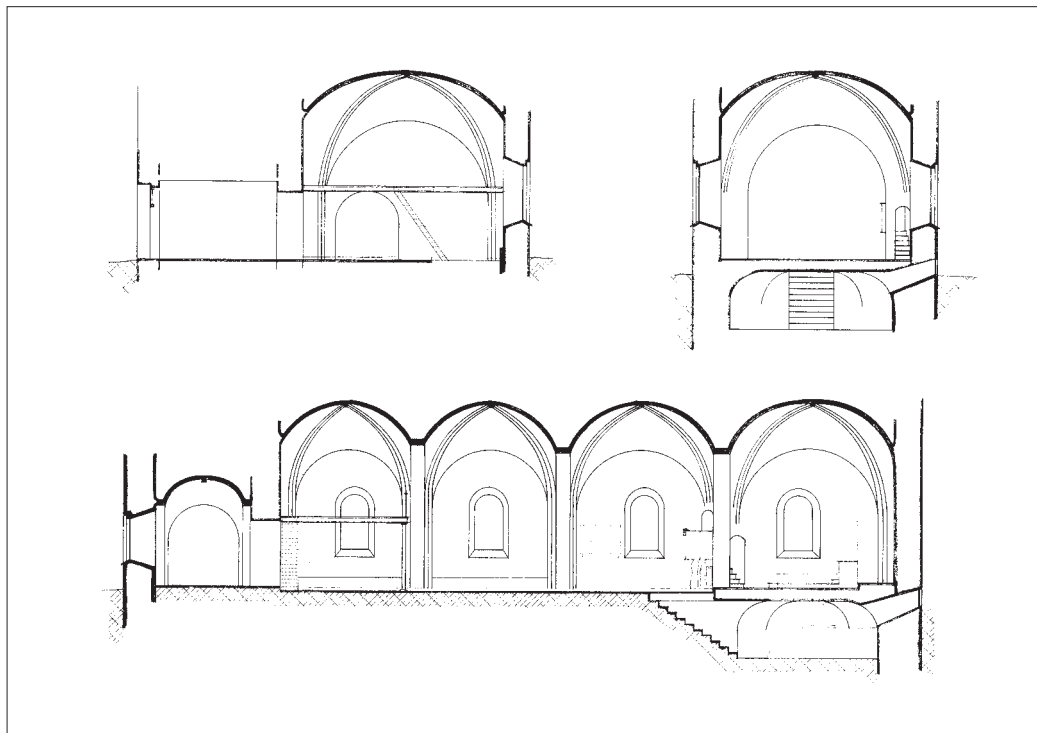

Fig. 95a-c. a-b. Tværnsnit gennem skibet og koret set mod vest. c. Længdesnit set mod nord. 1:300. Målt og tegnet af H. P. Knudsen 1966. – a-b. Cross sections through nave and chancel looking west. c. Longitudinal section looking north.

Helligåndskloster», *Danske Magazin*, VIII, 1, 1961, 317. Gøde Bruun kendes endnu som sognepræst i Diernæs i 1518, jf. *Aktstykker* (note 2), II, 1845, 1.

⁴ *Danske Magazin*, 1745, 1, 294.

⁵ KB. *Kallske Saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; Erich Pontoppidan, *Den Danske Atlas* III, Kbh. 1767, 515; Hans de Hofman, *Samlinger af publice og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve* VI, Kbh. 1760, 104.

⁶ Ellen Jørgensen, *Helgendyrkelse i Danmark. Studier over kirkekultur og kirkeligt liv fra det 11te aarhundredes midte til reformationen*, Kbh. 1909, 155. Der har enkelte steder været udtrykt usikkerhed om, hvorvidt betegnelsen De 11.000 Jomfruers Kirke gjaldt Diernæs eller †Finstrup Kirke (s. 3015), jf. f.eks. Rasmussen *Søkilde* 1875, 138.

⁷ *Dronning Christines Hofholdningsregnskaber*, udgivet for Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af William Christensen, Kbh. 1904, 153.

⁸ »Regnskabsbog over Indtægten af Landehjælpen 1524-26», *Danske Magazin* IV, 2, 1873, 34.

⁹ *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1885-2005 (22. marts 1642).

¹⁰ *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark fra Reformationen til Nutiden, 1535-1765*, II, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1908, 7. Da kirken var anneks til købstaden Faaborg lå kaldsretten formentlig hos kongen.

¹¹ RAO. Provstiark. Synsprot.

¹² Hans de Hofman, *Samlinger af publice og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve* VI, Kbh. 1760, 123; *Danske Kirkelove*, Holger F. Rørdam (udg.), I, Kbh. 1883, nr. 42, (18. april 1540). Niels Boesen levede endnu 1557, jf. KB. *Biskop Jørgen Karsten Blochs Samlinger og Optegnelser til Gejstlighedens Historie i Fyens Stift*, Add. 138.2°, I.

¹³ Rasmussen *Søkilde* 1875, 406-7.

¹⁴ Rasmussen *Søkilde* 1875, 192.

¹⁵ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Jens Rasmussen og Anne Riising (udg.), Odense 1995, 261.

¹⁶ »Sagn om Djernise Kirke», *Morskabslæsning for den danske Almue*, ny rk., I, 1840, 767.

¹⁷ KB. *Kallske Saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den Danske Atlas* VI, Kbh. 1774, 729. Endnu i J. P. Trap, *Kongeriget Danmark*. 1. udg., I, Kbh. 1860, 747, og 2. udg., IV, Kbh. 1873, 254, anføres det, at kirken skulle være bygget i slutningen af det 16. årh. af Knud Venstermand.

Fig. 96. Langhusets sydfacade over våbenhusets loft (s. 2940). Foto Anders C. Christensen 2019. – *South facade of the nave above the porch loft.*

¹⁸ *Morskabslæsning* (note 16), 1840, 767 f.; Johannes A. Nielsen, *Sydfynske Sagn*, Faaborg 1948, 57–59. Se lignende sagn fra bl.a. Kirkeby (s. 2067) og Vor Frue Kirke i Assens (DK Odense 2420).

¹⁹ <http://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/Lokalitet/191323/>.

²⁰ RAO. *Bispeark*. Sallinge Hrds. breve.

²¹ Kirkens arkiv. Synsprot.; RAO. *Baroniet Holstenshus*. Vedr. kirkerne under Holstenshus, Langesø og Nakkebølle; RAO. *Baroniet Holstenshus*. Sager; RAO. *Baroniet Holstenshus*. Materiale vedr. afløsning.

²² Jf. foto i kirken.

Fig. 97. Udsnit af skibets vestfag set mod syd (s. 2940). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Detail of west bay of nave looking south.*

Fig. 98. Korets sydfacade (s. 2944). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – South facade of the chancel.

²³ Rapport i NM v. Kirstine Schröder Hansen, j.nr. 1074/2012.

²⁴ Biskop Jacob Madsens visitatsbog (note 15).

²⁵ Jf. ældre tegning i kirken.

²⁶ Kirkens arkiv. Synsprot.

²⁷ Hofman 1760 (note 12), 188–94; jf. også Rasmussen Søkilde 1875, 404.

²⁸ Rasmussen Søkilde 1875, 406. Ifølge RAO. Bispeark. Indb. om kirker og kirkegårde, fandtes 1813 dog hverken 'kapel eller andre bygninger på kirkegården.'

²⁹ RAO. Baroniet Holstenshus. Sager.

³⁰ Jf. Fyns Tidende 8. okt. 1971.

³¹ RAO. Bispeark. Indb. om kirker og kirkegårde.

³² Jf. »Selskabet de danske Vaabenbrødres Historie gennem halvtreds Aar. Tilegnet de danske Forsvarsbrødre«, Jens Jensen (red.), Kolding 1910.

³³ RAO. Svendborg Amtspræst. Synsprot.

³⁴ Kirkens arkiv. Synsprot.; RAO. Bispeark. Sallinge Hrds. breve.

³⁵ RAO. Provstiark. Sager.

³⁶ Kirkens arkiv. Synsprot.; RAO. Bispeark. Syn over kirker og præstegårde.

³⁷ RAO. Baroniet Holstenshus. Materiale vedr. afløsning.

³⁸ RAO. Bispeark. Syn over kirker og præstegårde.

Fig. 99. Langhusets nordfacade (s. 2944). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – North facade of the church.

³⁹ RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer.

⁴⁰ RAO. *Provstiark*. Indb. om præste- og degnekald.

⁴¹ Korrespondance i NM.

⁴² Indskriften er her gengivet efter meddelelse af Lars Mindedal til Fåborg-Diernæs Kirkeblad 1989 nr. 4.

⁴³ Rasmussen Søkilde, 1875 143; Niels Peter Stilling, *Danmarks Herregårde. Fyn og Langeland*, 2015, 327-332.

⁴⁴ RAO. *Baroniet Holstenshus*. Dok. vedr. kirker og hospitaler.

⁴⁵ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 15), 261.

⁴⁶ *Pontoppidan 1774* (note 17), VI, 729.

⁴⁷ NM. Indb. ved K. Søndergaard Nielsen 1999.

⁴⁸ NM. Indb. ved M. Mackeprang 1908.

⁴⁹ Den nederlandske manierisme havde stor indflydelse på dansk kunst, særligt ved Christian IV's hof, jf. David Burmeister, »Netherlandish prints and religious art in Denmark«, *Dutch and Flemish art in European perspective 1500-1900*, II, Rieke van Leeuwen og Juliette Roding (red.), Gerson Digital 2015.

⁵⁰ Om forlæg se bl.a. Erik Moltke, »Nogle malerier i vore kirker og deres forbilleder. Samt lidt om Peder Candida«, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kbh. 1956, 105-124, samt Sigrid Christie, *Den Lutheriske Ikonografi i Norge inntil 1800 I-II*, Oslo 1973.

⁵¹ *Weilbachs Kunstnerleksikon* 8, Udg. Af Sys Hartmann m.fl., Kbh. 2000, 335-336. Om malerierne på Rosenborg, se også Jørgen Hein, »Christian 4. og Rosenborgs billedverden«, *Christian 4. og Rosenborg*, J. Hein, K. Johansen og P. Kristiansen (red.), udstillingskatalog, Rosenborg 2006, 25-50, samt Juliette Roding, »The Seven Ages of Man – The Decorative Scheme for the Great Hall at Rosenborg«, *Pieter Isaacs 1568-1625. Court Painter, Art Dealer and Spy*, Badeloch Noldus og Juliette Roding (red.), Frederiksborgmuseet 2007, 181-203.

⁵² Kirkesyn 1891 i RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer.

⁵³ Med undtagelse af degnens 1779-beskrivelse af figuren som Moses, benævner alle beskrivelser af de fire figurer denne figur som Skt. Andreas. Jacob Madsen, som må antages at have set tavlen i komplet stand og dermed figuren med sin attribut, beskriver mandsfiguren som Skt. Andreas.

⁵⁴ NM. Indb. ved Niels J. Termansen 1936.

⁵⁵ 1862 beskrives de tre relieffer (på dette tidspunkt fire separate figurer) som 'hvidmalede', jf. Kirkens arkiv. Synsprot.

⁵⁶ V. Thorlacius-Ussing, *Claus Berg paa Fyen*, Fyens Stiftsbog, 1969, 71-91; Jan Friedrich Richter, *Claus Berg. Retabelproduktion des Spätmittelalters im Ostseeraum*, Berlin 2007, 159-165.

⁵⁷ Sidsel F. Plathe og Jens Bruun, *Danmarks Middelalderlige Altertavler – og anden billedbærende kirkeudsmykning af betydning for liturgien og den private andagt*, I-II, Odense 2010, 1166 f.

⁵⁸ Plathe & Bruun 2010 (note 57), 835. To af disse figurer nu i NM.

⁵⁹ Richter 2007 (note 56), 159-165: Her samles værkerne fra Diernæs, Vindinge, Sandager og Tranderup i ét afsnit under navnet »Der Meister von Diernæs«.

⁶⁰ Plathe & Bruun 2010 (note 57), 185.

⁶¹ Thorlacius-Ussing 1969 (note 56), 86. Legenden om Lukas som kunstneren bag det første ikon opstod i løbet af den sene oldtid og tidlige middelalder.

⁶² Louise Lillie, »Biskop Jacob Madsen og billederne«, *Fynske Årbøger* 1989, 33-34: Lillie påpeger, at årene efter reformationen og frem til Madsens optegnelser medførte en nedgang i kendskabet til katolsk ikonografi.

⁶³ Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk Kirkesølv*, Odense 1983, 64.

⁶⁴ Grandt-Nielsen 1983 (note 63), 64. I »Fynsk Kirkesølv«, *Fyens Stiftsbog*, 1982, 97, foreslår Grandt-Nielsen en sammenhæng med guldsmed Niels Pedersen i Faaborg og med alterkalke i Ærøskøbing (s. 1558) og Bregninge (s. 2489).

Fig. 100. Prædikestolsopgang, o. 1641, i korets nordvesthjørne (s. 2974 og 2950). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Pulpit stairs, c. 1641, in the northwestern corner of the chancel.

⁶⁵ Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker for 1870 II*. Revideret og udvidet udgave ved Sven Fritz og Finn Grandt-Nielsen, Kbh 1982, nr. 4506 og 4512.

⁶⁶ KB. *Kallske Saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.

⁶⁷ Grandt-Nielsen 1983 (note 63), 134.

⁶⁸ Abraham Grill (†1682) og Anton Grill (†1700), nr. 669 og nr. 657 i Marc Rosenberg, *Der Goldschmiede Merkzeichen*, I, Frankfurt 1922.

⁶⁹ RAO. *Baroniet Holstenshus*. Dok. vedr. kirker og hospitaler: »En liden brødæske af udpukket sølv«.

⁷⁰ Dreyer var aktiv i perioden 1857–1911, jf. Bøje 1982 (note 65), 150.

⁷¹ *Faaborg-Diernæs Kirkebladet*, 1972, nr. 6–7 (sep.okt.).

⁷² M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 111. Andre fonte af Vindingetypen kendes bl.a. fra Allerup Kirke (DK Odense 3636, senere flyttet til Nørre Søby Kirke) og Sønder Nærå Kirke (DK Odense 3890).

⁷³ *Schröder 1866*, 390.

⁷⁴ Kirkens arkiv. Synsprot. På egnen har det længe været fortalt, at den romanske døbefont stammer fra den nedrevne Finstrup Kirke, se bl.a. Nielsen 1948 (note 18), 44. Dette kan dog ikke være tilfældet.

⁷⁵ Foto i NM.

⁷⁶ Om Hendrick Goltzius som forlæg: Hugo Johansen, »The Graphic Art of Hendrick Goltzius as Prototype for Danish Art during the Reign of Christian IV«, Michael Andersen, Ebbe Nyborg og Mogens Vedso (red.), *Masters, Meanings & Models*, Kbh. 2010. Andre fremstillinger af dyderne inspireret af Hendrick Goltzius' arbejde kan bl.a. findes på altertavle i Skt. Nikolaj Kirke i Middelfart (DK Odense 2293), på alterbordfor side i Kirke-Stillinge (DK Sorø 728) og på prædikestolen i Sigersted Kirke (DK Sorø 437).

⁷⁷ Jf. usigneret notat i NM.

⁷⁸ *Rasmussen Søkilde 1875*, 404.

⁷⁹ En beskrivelse af himlen kendes kun fra degnens optegnelser, 1779 i RAO. *Baroniet Holstenshus*. Dok. vedr. kirker og hospitaler.

⁸⁰ Ebbe Nyborg, »Lektorieprædikestole og katekismustavler. Om inventarfornyer i de sydvestjyske kirker i reformationsårhundreder«, *Tro og bilde i Norden i Reformasjonens århundre*, Oslo 1991, 246.

⁸¹ Om lektorieprædikestole se Nyborg 1991 (note 80) og Marie-Louise Jørgensen, »Lektorieprædikestole i Østdanmark. Udbredelse og forudsætninger«, *Kirkens bygning og brug*, Kbh. 1983, 89–108.

⁸² Jf. foto i Diernæs Lokalkiv.

⁸³ RAO. *Baroniet Holstenshus*. Dok. vedr. kirker og hospitaler. Det meldes ikke i kildematerialet, at initialerne står for Holsten og Rantzau. Da stolen beskrives som »kirkejejerens stol« kan det dog rimeligvis antages, at der er tale om Adam Christopher Holsten, ejer af Holstenshus, og Abelheid Benedicte Rantzau, som blev gift samme år (1749).

Fig. 101. Håbet. Detalje af prædikestol, 1642 (s. 2974). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Hope, detail of pulpit. 1642.*

⁸⁴ NM. Engelstoft.

⁸⁵ *Schröder 1866*, 390.

⁸⁶ Jf. evt. Kirkens arkiv. Synsprot.

⁸⁷ Jf. foto i NM.

⁸⁸ *Dronning Christines Hofholdningsregnskaber* (note 7), 153.

⁸⁹ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker.

⁹⁰ J. P. Trap, *Danmark*, 5. udg., Niels Nielsen, Peter Skautrup og Povl Engelstoft (red.), Kbh. 1957, V, 2, 810 og 780.

⁹¹ RAO. *Bispeark*. Visitatsprot.

⁹² Den Danske Orgelregistrant. Størstedelen af orglets piber stammer fra J. A. Demant.

⁹³ Givetvis sigtes til udvidelse med en Octav 2 Fod, for

at orgelklangen bedre kunne trænge igennem. RAO. *Provstiark*. Returnerede cirkulærer.

⁹⁴ Flytning overvejedes 1928 (Kirkens arkiv. Synsprot.), 1932 forbedredes ventilationen ved organistens plads 'fra det nordvestlige vindue', indikerende at flytningen på det tidspunkt havde fundet sted (RAO. *Provstiark*. Synsprot.).

⁹⁵ RAO. *Baroniet Holstenshus*. Dok. vedr. kirker og hospitaler. Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁹⁶ *Faaborg-Diernæs Kirkebladet*, 1972, nr. 4-5 (juli-august).

⁹⁷ Jf. beretning i Diernæs Sogns Lokalhistoriske Forening.

⁹⁸ *Faaborg-Diernæs Kirkebladet*, 2016, årg. 81, nr. 3.

⁹⁹ Henning Thalund, *Fynske Kirkeskibe*, Svendborg 1989, 82.

¹⁰⁰ Dateres på baggrund af udførelse samt på det faktum, at der kun er en timeviser på urskiverne, jf. indberetning ved Per Rasmus Møller i NM (2017).

¹⁰¹ Et '24-timers ur' med urskiver på tårnets nord- og sydside skænket 1837, jf. Kirkens arkiv. Synsprot.

¹⁰² Jf. NM. Beskrivelse ved KIRP Tårnure & Urskiver (2018).

¹⁰³ Jf. brochure i kirken om tårnuret af Per Rasmus Møller (2019).

¹⁰⁴ *Rasmussen Søkilde 1875*, 403.

¹⁰⁵ NM. Indb. ved Per Rasmus Møller 2017.

¹⁰⁶ B. Melchior havde værksted i Flensborg frem til 1660, hvorefter han virkede i Nørrejylland (DK *Sønderjylland 2922*). Han leverede klokker til flere kirker, heriblandt Vor Frue Kirke i Svendborg (s. 368).

¹⁰⁷ Omstøbning til t-klokke nr. 3 kan ikke udelukkes.

¹⁰⁸ *Pontoppidan 1774* (note 17), 729. Andre oplysninger om denne klokke findes ikke.

¹⁰⁹ RAO. *Baroniet Holstenshus*. Dok. vedr. kirker og hospitaler. For lignende epitafier fra samme periode, se bl.a. Vor Frue Kirke, Nyborg (s. 1071, 1074 og 1080).

¹¹⁰ Var med sikkerhed udtaget fra kirken 1866, jf. *Schrøder 1866*, 391.

¹¹¹ *Rasmussen Søkilde 1875*, 391.

¹¹² Chr. Axel Jensen, *Danske adelige Gravsten fra sengo-tikens og renaissancens Tid*, I-II, Kbh. 1951-53, II, 285.

¹¹³ O. 1930 kunne endnu en linje med navnet angiveligt læses, og en del af stenen må derved antages afhugget. Jf. usigneret indb. o. 1930, i NM.

¹¹⁴ *Jensen 1951-53* (note 112), II, 96.

Fig. 102. Gravsten nr. 2, 1673, over Rasmus Pedersen (s. 2986) og nr. 3, 1744/45, over Jacob Jacobsen Goldbech (s. 2986). I krypten under koret (jf. s. 2946). Foto Anders C. Christensen 2021. – Tombstone no. 2, 1673, of Rasmus Pedersen and no. 3, 1744/45, of Jacob Jacobsen Goldbech. In the crypt beneath the chancel.

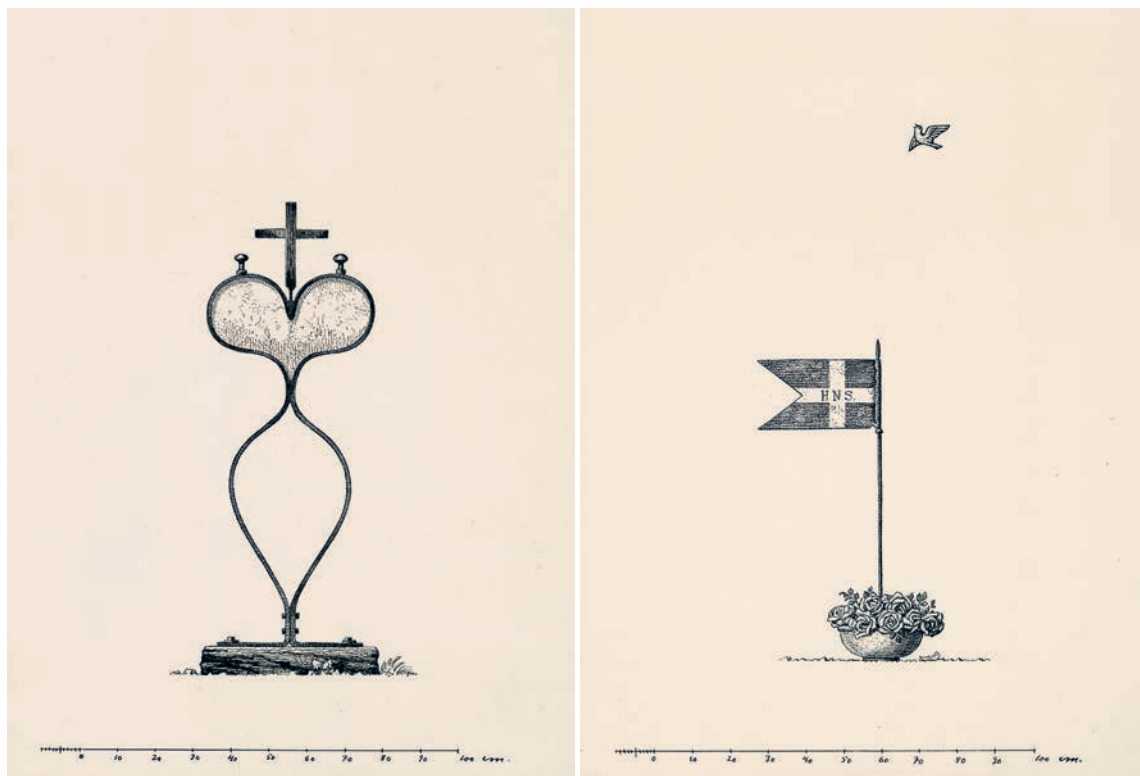

Fig. 103–104. 103. Opstalt af kirkegårdsmonument nr. *4 (s. 3001, jf. fig. 91). 104. Opstalt af Dannebrogssplitflag (s. 2939). 1:20. Målt og tegnet Aage Jørgensen 1943. – 103. *Elevation of churchyard monument no. *4, cf. fig. 91.* 104. *Elevation of Danish flag.*

¹¹⁵ Jf. NM. Usigneret indb. o. 1930.

¹¹⁶ RAO. *Sogneark.* Kirkebog; afdøde benævnes her Jacob Golbech.

¹¹⁷ Jf. protokol i NM. Om gravrammer, se bl.a. Kai Uldall, »Gravtræ og Gravramme«, *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*, Kbh. 1931, 41–52.

¹¹⁸ Oversættelse fra KB. *Ære-Minde 1746*.

¹¹⁹ KB. *Ære-Minde 1746*.

¹²⁰ Den latinske tekst: »Diverte a via ad diverticulum Viator!/(...) MAJORES in Franconia radiabant,/ Avus in Holstatia, IPSE in Fionia, ut novum Sidus./ Septentrio, olim vagina gentium, familias emisit,/ Nunc interdum novas recipit./ Generosa est Nobilium De HOLSTEN familia./ Insignia aqvilam habent, generosæ Symbolum indolis./ Aquila solem inconnicis intuetur oculis;/ (...) Tum parentes filium suæ ipsius fiduciæ permiserunt,/ Ut aqvilæ solent pullos libero permittere cælo./ (...) Decem annos vexilla Martis sequutus doluit/ In campo Martis sibi nec seri nec meti,/ Laurum non aurum ibi fuisse thesaurum./ Bellum æstuarium est, quod ejicit & resorbet undas,/ Mars & Pluto sæpe non semper in una sede morantur./ (...) Scilicet quidam subito evehuntur, quidam gradatim ad hono-

ris/ Culmen eniuntur./ (...) Tum virtus & fortuna ad constituendam ejus dignitatem contendisse/ videntur./ Pari prudential & acquisivit & acquisitas tuitus est opes./ Non minor est virtus, quam qvædere, parta tueri./ Trarbacum, Arx in tractu Hunnorum olim munitissima, a Gallis/ occupata/ VIRTUTIS HOLSTENIANÆ erat Lapis Lydius./ Tum patuit Beatum Heroëm, aqvilis genitum non degenerem/ fuisse columbam;/ Et Aqvilam non muscas sed Gallos captasse./ (...) Habuit Roma Duces belli, qvi ex campo Martis ad Cerealem transiverunt, Arma cum vomere commutantes;/ Cura BEATI VIRI rura reddidit fertilia./ (...) Domus Holstens-huus erit Ipsi filia immortalis,/ Ut Epaminondas qvondam dixit pugnam sibi fore Leutricam./ (...) Constituit Holstens-huus, Successoribus potius qvàm sibi domum./ Condidit etiam sibi & Conjugi hoc Monumentum, perenne/ domicilium./ Hic membra hoc ossa ejus quiescunt, memoria vivet in Posteris./ (...) Abi Viator & fatere,/ VIRUM, qvi vixit & mortuus est,/ Ut BEATUS HOLSTENIUS,/ esse re ipsa/ MILITEM ET IN MORTE TRIUMPHANTEM.»

¹²¹ Den latinske tekst: »Hoc Anno ob intensissimum Gelu memorabilia/ Casto amoris conjugalís igne exar-

sit./ Hoc conjugium hortus erat, in quo Pacis olivæ
crescebant,/ Rosetum sine Spinis,/ Vinetum sine
Labruscis./ Hic regnabat amor sine amarore,/ "ΕΡΩΣ
sin Eride./ Certabat tamen Conjux cum Coniuge de
principatu/ Amoris conjugalīs obtinendo./ Lucta sine
Luctu./ Hæc sola Discordia concors,/ in qua vincere
pulchrum vinci jucundum;/ Dubia tamen semper
erat inter Coniuges Victoria./ Hoc modo Conjugium
ducle fuit jugum.«

¹²² Ifølge kirkebogen nedlagt i sin begravelse lørdag
den 8. sept. 1742 om aftenen kl. 8. RAO. *Sogneark.*
Kirkebog.

¹²³ Kunstneren bag de to sarkofager kendes ikke. For
sammenlignelig udsmykning, se sarkofager i Bregninge
(s. 2520). Ydermere har de udhuggede baldakiner
meget til fælles med steler fra samme periode på den
gamle mosaiske kirkegård i København, se J. Werner,
Gravminder fra Københavns og Frederiksbergs Kirkegaarde,
udgivet af Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse,
Kbh. 1912.

¹²⁴ RAO. *Sogneark.* Kirkebog.

¹²⁵ *Kancelliets Brevbøger* (note 9) (22. marts 1642).

¹²⁶ Suppleret efter degnens beskrivelser 1779, RAO.
Baroniet Holstenshus. Dok. vedr. kirker og hospitaler.

Fig. 105. Kirken set fra sydøst med »Hanseoddes Kapel« fra 1911 i forgrunden (s. 2939). Foto Arnold Mikkelsen 2021. — The church seen from the south east with "Hanseoddes Chapel" from 1911 in the foreground.

DIERNÆS CHURCH

The church is located in the northern part of the parish, which extends from the coast east of Faaborg up to the forest areas Gammel Dyrehave and Nørreskov. The terrain is very hilly, and from the church hill there is a magnificent view out over the South Funen Archipelago (figs. 1 and 4). The original extent of the churchyard corresponds to the outline of the hill, but in the course of time there have been levellings and widenings. Most recently for example, the churchyard was extended to the south west with a burial place belonging to the Berner family of Holstenshus. The enclosure consists of cement-covered split-stone walls to the east and south, where the wall was earlier crowned by a hedge of hornbeam. Towards the west and north west there is a low fieldstone dike covered by ivy and above this there is dense, sheltering vegetation.

Building. The church is a Late Gothic nave church with porch and tower, but in the now-standing building are the remains of a Romanesque brick church. All that exists of this building now is a part of the south wall (cf. figs. 8, 10, 20 and 96) – the remainder has disappeared with the expansion of the church. But various traces in the masonry reveal that there was once a small, low-ceilinged building with exterior dimensions of about 18×7 m including the presumed †chancel.

In the Gothic period the church was expanded with a †nave-chancel of which the southern wall has been preserved, and towards the west a tower was erected along the whole width of the nave. Of this tower, though, only the lower part is preserved, and of this the whole interior was entirely rebuilt in the 1740s, when vaulting was installed (cf. fig. 77). The original northern bell-fry light now functions as a door between the intermediate storey of the tower and the ceiling of the nave; the southern one is bricked off (figs. 12-13). The church was expanded once more in the Late Gothic period, when both the length

and breadth were increased. The Romanesque north wall was demolished and removed, which increased the overall width by c. 3.5 m. Towards the east a new nave-chancel was built as an extension of the older chancel's south wall. As a result of this extension the tower was now asymmetrically placed at the south wall of the church (figs. 11 and 15). Shortly after the extension of the church a vaulting-over of the nave was begun which may have been done in two stages. In the chancel a groined vault was begun, but the three vault bays of the nave are octagonal. Along the north wall the piers are connected by one-brick-wide wall ribs, while in the south the wall rib depth of two and a half bricks compensated for the poorer carrying capacity of the older and thinner wall, giving the piers the character of interior buttresses (cf. figs. 26 and 63).

The porch outside the south door of the nave is also presumably from the Late Gothic period and is built of raw fieldstone. Two original, segmentally arched windows in the flanking walls are now bricked off, and the crenellated and recess-decorated gable has been renewed, while the door has been widened (fig. 19).

A now inaccessible crypt beneath the chancel is probably from c. 1642, when Jørgen Schulte of Klingstrup was permitted to have the crypt built provided it was done at his own expense and without damage to the church. The vaulting of the tower interior is as mentioned from the 1740s, when the interior was made into sepulchral space. Finally the stairwell of the tower was built in 1867-69. This was done during a major rebuilding in which the tower was heightened and the chancel gable renovated.

Stained glass. Around 1863 (fig. 24). In 1867-69, as part of the restoration of the church, a stained glass decoration was installed as an extra pane in the window of the tower interior on the initiative of the church owner, Baron Adam Chris-

topher von Holsten-Charisius of Holstenshus. The colourful composition in a historicizing neo-Gothic style shows at the centre the Holsten family arms flanked by scrolls. The large window hardly seems to have been intended for the church, rather for the manor house Holstenshus itself, which was rebuilt in 1863–68.

Furnishings. The oldest item among the furnishings is the Romanesque font (fig. 48), while the bottom part of a *censer (fig. 46) from the 1200s(?) is in Odense Bys Museer. From the Late Middle Ages three reliefs (figs. 35–37) are preserved from an (†)altarpiece, c. 1525, attributed to Claus Berg; as well as a partially renovated wall cabinet (fig. 58) with a Gothic top piece and mountings, which is used today as a poor box. The altar chalice (fig. 38) was donated in 1598 by Knud Venstermand. The Communion table (fig. 27) with its frontal in Renaissance style is from c. 1600 and the baptismal dish (fig. 49) is Dutch work from the first quarter of the same century. The church's Communion set for the sick was donated in 1606 by Mette Emmiksen and is shared with the Holy Trinity Church in Faaborg (p. 702). The altarpiece with its three paintings (figs. 28–31) done in 1634 by Reinhold Timm was donated in 1641 by Jørgen Schulte and Anna Margaretha von Götzen; the next year the same donors donated the pulpit (fig. 54), richly decorated in Renaissance style. The wafer box (fig. 40), made in Augsburg, is from the last quarter of the century.

The pews are mentioned earliest in 1747; after several rebuildings their age and original appearance are uncertain. In 1749 a †confessional and †parish clerk's chair as well as a †family pew were set up in the chancel, all funded by Adam Christopher Holsten and Abelheid Benedicte Rantzau. In 1752 the same donors donated the church's first †organ, which was set up in a newly built gallery along the north wall of the chancel. The altar paten (fig. 38) was made in 1780 by Johan Henrik Møller, Faaborg, and donated by Adam Christopher Holsten, while the largest bell (fig. 67) was cast in 1791 by D. C. Herbst.

A Bible (fig. 45) is from 1802. In the tower is a clock (fig. 66) from the 1700s, which was

presumably originally in use at Holstenshus and was donated to the church in 1837 by Hans von Holsten. The smallest bell (fig. 68) was cast by I. C. and H. Gamst in 1839. A major restoration was carried out in 1846 when a gallery, †confessional, parish clerk's seat and family pews were taken down from the chancel and the altar rail (fig. 47) was set up. The altar candlesticks (fig. 43) are approximately contemporary, from c. 1850. The organ (fig. 62) was built by P. U. F. Demant in 1860.

A wine skimmer (fig. 42) is from c. 1900 and the baptismal jug (fig. 50) is from c. 1910. A seven-branched candelabrum (fig. 44) is from 1936, and in the same year the estate manager Jægermann from Holstenshus donated the church ship (fig. 64). The lighting in the church includes four candlestick arms made by Hudevad Kunstsmedje in 1951 and a chandelier in Baroque style, donated in 1967 by the shipowner Hans Svenningsen. A money box is from the same period, the hymn boards are from 1972 and among the newest additions are the board listing pastors of the church and a chasuble sewn in 2001 by Elisabeth Hahn Petersen to a design by Camilla Berner.

Colour scheme. Since 1972 the furnishings have been in bluish-green, grey and brown shades; the pulpit however has polychroming from 2004–05. Earlier the furnishings were painted in light and darker imitation oak colours, while the pulpit was in white and light blue paintwork.

Sepulchral monuments. In the church there are three tombstones from 1588 (fig. 69), 1673 and 1744/45 (fig. 102). Above this, from the second half of the 1600s, several coffin plates and mountings are preserved (figs. 80–86) as well as four coffin crucifixes (figs. 87–88), found in the burial crypt beneath the chancel, established in 1642 by Jørgen Schulte. A *grave frame (fig. 70) from 1717 is kept at the National Museum. A chapel for the Holsten family, probably furnished in 1740 in the tower interior, is demarcated from the nave by a prestigiously ornamented lattice gate (fig. 72); in the chapel are two large sarcophagi (figs. 77–79) and painted sepulchral tablets (figs. 74–75) grace the north and south wall.